INNEHÅLL

Förord 5

Martin Bennulf och Henrik Oscarsson 7
Värdelösa ungdomar?

Gunilla Jarlbro 25
Det drabbar inte mig

Ingela Wadbring 39
Från teater till datorer - unga i medieåldern

Magnus Hagevi 61
”Det är härligt att se ungdomarna i kyrkan”

Henrik Oscarsson och Maria Oskarson 71
Ungdomar mellan vänster och höger

Martin Bennulf, Jan Carle och Henrik Selin 93
Ungdomar som miljökämpar

Anna Rönström 115
SOM-institutets undersökningar

Författarna 119

VÄRDELÖSA UNGDOMAR?

MARTIN BENNULF OCH HENRIK OSCARSSON

De politiska opinionerna skiftar. Ena dagen finns det en majoritet för ett svenskt EU-medlemskap, medan majoritetsuppfattningen strax därefter kan vara negativ. Ibland förespråkar de flesta svenskar kärnkraft, ibland finns det en majoritet kärnkraftsmotståndare. Ofta 'anklagas' yngre människor för att ligga bakom kortsiktiga opinionssvängningar i de dagsaktuella politiska frågorna. Yngre människors politiska åsikter har inte stagnerat på samma sätt som äldres. Därför är det mer tänkbart för en ung person att byta åsikt i t ex EU-frågan. Äldre personer däremot är låsta av tidigare ställningstaganden, vaneröstning och långvariga ideologiska bindningar. Empiriska undersökningar visar också att när det gäller frågor som ungdomar har åsikter i är de mer lättrörliga än äldre personer (Oscarsson och Oskarson 1995).

En människas politiska preferenser anses oftast vara styrda av *värden* i form av grundläggande övertygelser (se t ex Rokeach 1973; van Deth and Scarbrough 1995a). Värdena är mer svårföränderliga än åsikterna och är avhängiga tidigare upplevelser och övertygelser. Värdebegreppet tillhör samhällsvetenskapens notoriskt svårdefinierade begrepp. Tillsammans med ord som demokrati och makt fylls värdebegreppet med allehanda betydelser som varierar mellan discipliner och från forskare till forskare (Johansson and Miegel 1992). De som försökt sammanställa litteraturen pekar på svårigheterna med att finna någon allmän kärna som flertalet forskare ställer sig bakom (van Deth and Scarbrough 1995b).

Bakom de flyktiga åsikterna återfinns alltså de stabila värdena, och frågan vi ställer oss är hur ungdomars värdestruktur ser ut. Är ungdomars värdestruktur lika stabil som äldre personers? Finns det nya -

särskilda - ungdomsvärden? En vanligt förekommande hypotes i litteraturen är att ungdomar mer omhuldar nya värderingsströmningar som postmaterialism och postmodernism (se t ex Reimer 1988; Pettersson 1992; Andersson, Fürth och Holmberg 1993; Gibbins and Reimer 1995). Mycket av forskningen kring ungdomars värden lider dock av en uppenbar brist. Analyserna bygger på data som gäller enbart ungdomar. När man saknar referenspunkter i form av data om andra grupper är det alltid svårt att tala om att ungdomar i mer eller mindre grad uppskattar vissa värden.

I detta kapitel är syftet att placera ungdomars värden i centrum. De skall sättas i perspektiv genom att vi analyserar utvecklingen över tid och genom att vi jämför ungdomars värden med andra grupper. Tesen att det skulle vara något särskilt med ungdomars värden skall alltså prövas. Kanske är det så att ungdomarnas särställning är överdriven och att ungdomars värden inte skiljer sig nämnvärt från andra gruppers? Våra analyser kommer i huvudsak att vara kartläggande - vi söker svaret på följande frågeställning: *Hur ser svenska ungdomars värdestruktur ut och hur har den utvecklats över tid?*

Viktiga värden

Milton Rokeach, värdeforskningens nestor, definierar (i vår förenklade tappning) värden som grundläggande trögförändrade orienteringar, som styr människors attityder och beteenden (Rokeach 1973). Antalet värden är också tämligen begränsat och alla människor har en gemensam uppsättning av värden som de lägger olika vikt vid. Värdena kan, enligt Rokeach, vara av två slag: terminala och instrumentella. Terminala värden refererar till önskvärda existentiella mål (*end-states of existence*) som t ex frihet, lycka, inre harmoni och jämlikhet. Värden som handlar om önskvärda sätt att uppträda (*modes of conduct*) kallar Rokeach för instrumentella värden - hit hör värden som t ex artig, modig, intellektuell och kärleksfull.

I detta kapitel kommer ungdomars terminala värden, i stort sett enligt Rokeachs definitioner, att analyseras. De mätningar som görs inom SOM-undersökningarnas regi avviker på *ett* avgörande sätt från det sätt

som Rokeach menar att man skall använda. Vi använder graderingsistället för rangordningsteknik. Fördelarna med de olika teknikerna är mycket omstridda (se Alwin and Krosnick 1985; Inglehart 1990; Bennulf 1994: kapitel 4 och där anförd litteratur). Metodtester (Anshelm 1985; jfr Bennulf 1994; Reimer 1994) visar dock att den rangordning som också graderingsdata ger pekar på liknande värdemönster och därför föredrog professor Karl-Erik Rosengren som introducerade Rokeachskalan i SOM-undersökningarna den mer informativa graderingstekniken.

Ett annat metodproblem vi ställs inför är den låga svarsvariansen. De flesta personer anger de flesta värdena som ganska viktiga eller mycket viktiga. Den relativt sett låga svarsvariansen beror troligen till viss del på enkätfrågans "grovkorniga" konstruktion med endast fem skalsteg. Det gör det svårt att finna skillnader mellan olika grupper även om det skulle finnas sådana skillnader. Därmed kan enkätfrågan betraktas som om den gynnar Rokeachs tes om att mänskliga värden är mycket stabila över tid och generella för olika grupper (se Schwartz 1992).

Värdemätningar har fram till idag till stora delar genomförts i grupper av studenter vid universitet runt om i världen. SOM-undersökningarna erbjuder en unik möjlighet att studera värdeförändringar under nästan tio års tid med hjälp av riksrepresentativa nationella urvalsundersökningar. Värdemätningar har genomförts inom ramen för de nationella SOM-undersökningarna 1986, 1988 och 1990-1994. Enkätfrågan lyder *"Hur viktiga tycker Du att följande saker är för Dig?"*. För vart och ett av de mellan 16 och 25 värden som därefter presenterats har svarspersonerna angivit ett utav följande svarsalternativ: *"mycket viktigt"*, *"ganska viktigt"*, *"varken viktigt eller oviktigt"*, *"inte särskilt viktigt"* och *"inte alls viktigt"*.

Svenska ungdomars värden

Ungdomars värden formas i brytningen mellan nya och äldre generationer. I ungdomsgruppen har vi möjlighet att leta efter värderingsförändringar som är intressanta för att förstå samhällsutvecklingen i stort. Rokeach menar att denna långsamma förändringsprocess är en grundläggande förutsättning för all samhällelig utveckling - hade människors värden varit helt stabila hade samhällsförändring inte varit möjlig.

I tabell 1 presenteras andelen svarspersoner i åldersgruppen 15-29 år som angett att de olika värdena är "mycket viktigt" för dem. Värdena har rangordnats efter grad av viktighet.

Kärlek är ett viktigt värde för svenska ungdomar. Det intar i och för sig inte första platsen varje år, men åtminstone fyra av fem ungdomar framhåller kärlek som mycket viktigt vid varje mättillfälle. Så höga noteringar är dock inte enbart kärleken förunnat. Flera av de värden som inkluderats i undersökningarna återfinns på denna höga nivå. Frihet, hälsa, lycka, en värld i fred, rättvisa, ärlighet och sann vänskap är värden som är mycket viktiga för en stor andel ungdomar. Men alla värden som vi studerat är inte mycket viktiga så som stora andelar ungdomar ser det. Tre värden framstår som inte särskilt viktiga p g a att det är färre än en person av fem som anger dem som mycket viktiga. Det är rikedom, makt och frälsning av de undersökta värdena som framstår som minst viktiga. Noterbart är också de skillnader som återfinns mellan 1986 och 1988 års värdemätning. De förändringar som finns mellan dessa år är för några värden större än vad vi noterar senare i mätserien. Troligtvis beror inte detta på några omfattande värdeförskjutningar mellan dessa år utan förändringarna kan delvis skrivas på metodens konto. Vissa värden kan framstå som mer eller mindre populära (svaren flyttas t ex från mycket till ganska viktigt) när antalet värden i frågesviten förändras.

Tabell 1 Viktiga värden bland svenska ungdomar 1986-1994. Andelen som svarat "mycket viktigt" i åldersgruppen 15-29 år (procent).

	1986	1988	1990	1991	1992	1993	1994
kärlek	80	87	88	85	87	84	86
frihet	83	87	92	85	87	87	85
hälsa	-	90	92	86	87	84	83
lycka	78	80	83	81	84	81	81
en värld i fred	89	87	88	82	85	76	81
rättvisa	-	75	82	77	80	77	81
ärlighet	-	-	-	-	87	84	80
sann vänskap	86	-	89	81	87	81	79
inre harmoni	-	78	79	76	80	77	77
familjetrygghet	75	-	83	76	82	78	75
en ren värld	-	81	80	70	77	74	72
ett behagligt liv	68	67	72	66	71	70	69
en vacker värld	53	68	63	58	62	58	59
landets säkerhet	65	61	69	60	62	58	58
jämlikhet	40	50	55	49	56	48	50
ett spännande liv	35	40	46	40	46	50	46
ett liv fullt av njutning	62	39	43	43	45	45	45
självförverkligande	40	-	45	42	46	43	44
visdom	-	33	40	38	45	34	42
självaktning	49	39	40	37	41	37	39
teknisk utveckling	-	22	30	20	26	25	28
socialt anseende	16	16	18	16	20	18	20
rikedom	-	12	15	13	14	14	16
makt	-	7	9	9	9	8	12
frälsning	6	8	5	10	5	9	10

Kommentar: Enkätfrågan lyder *"Hur viktiga tycker Du att följande saker är för Dig"*. Siffrorna i tabellen anger hur stor andel av svarspersonerna som svarat att ett värde är *"mycket viktigt"*. Procenttalen bygger på mellan 400 och 500 ungdomar 15-29 år vid varje undersökningstillfälle. De olika värdena är rangordnade efter resultaten från 1994 års SOM-undersökning. Lägg märke till att ett av värdena, ärlighet, inte tillhör de terminala värdena enligt Rokeachs grunddefinition. Ärlighet är ett instrumentellt värde.

Men vi kan trots det konstatera att den aggregerade värdestabiliteten har varit mycket hög under perioden. Även om vissa värden tillfälligt blivit

mer populära har rangordningen av värdena förblivit i stort sett densamma vid varje mättillfälle.

Om ungdomarnas värden jämförs med ett urval av samtliga svenskar pekar huvudresultatet på liknande värdemönster. Men några intressanta skillnader kan noteras när det gäller andelen som svarat 'mycket viktigt'. Om vi ser till skillnader som är minst tio procentenheter finner vi (1994 års data) sex särskilda ungdomsvärden: *ett spännande liv*, *ett liv fullt av njutning*, *ett behagligt liv*, *lycka*, *självförverkligande* och *kärlek* är saker som ungdomar önskar sig av livet i högre grad än äldre personer. Däremot är *landets säkerhet* något som de äldre prioriterar i högre grad än ungdomarna. Om vi betraktar rangordningen är emellertid huvudresultatet att ungdomar såväl som andra grupper uppvisar värdemönster som liknar varandra. Med en stor skillnad - att *kärlek* hamnar på första plats bland ungdomarna. Bland samtliga svenskar rangordnas detta värde på en lägre plats. Att kärlek är ett särskilt ungdomsvärde är något som redan Rokeach kunde konstatera (Rokeach 1973). Vi har också undersökt dessa värden bland miljöchefer (se Bennulf, Lundin och Petersson 1996a) och bland västsvenska lokalpolitiker (se Bennulf, Lundin och Petersson 1996b). Rangordningen av värden i dessa elitgrupper är mycket lik den bland svenska folket som helhet.

Det finns alltså få skillnader mellan åldersgrupperna eller politiska elitgrupper och folk i allmänhet när det gäller inställning till denna typ av värden. Men finns det skillnader mellan andra grupper i befolkningen? Låt oss analysera värdemönstren bland kvinnor och män. Frågan är om värden är könsspecifika. Finns det särskilda kvinno- respektive mansvärden? I figur 1 redovisar vi rangordningen av de tjugofem värden vi frågat om bland unga män och bland unga kvinnor.

Figur 1 **Manliga och kvinnliga ungdomsvärden. Rangordning av tjugofem värden bland män och kvinnor mellan 15 och 29 år 1994. Andel som svarat att respektive värde är mycket viktigt.**

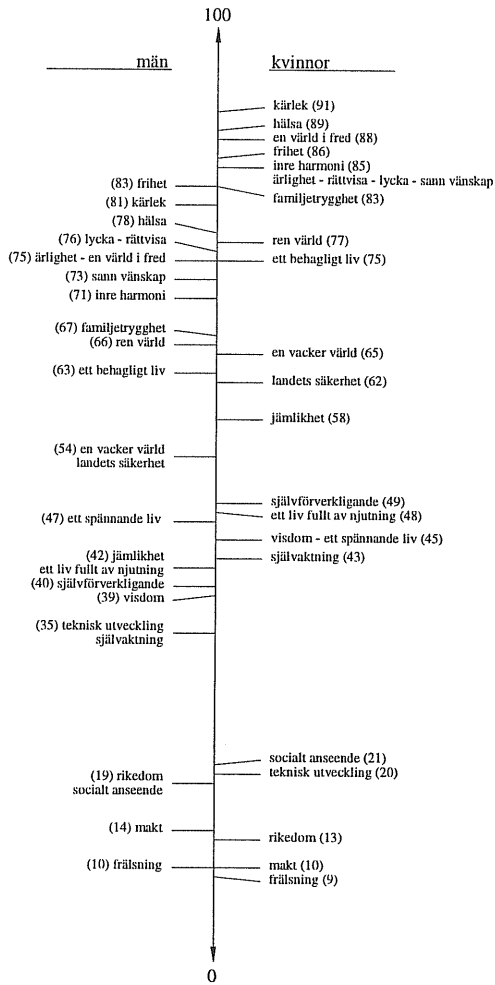

Kommentar: Siffrorna i figuren anger andelen "mycket viktigt"-svar för respektive värde bland män och kvinnor. Procenttalen bygger på omkring 200 män och 200 kvinnor.

I figuren framkommer att unga män och kvinnor inte skiljer sig nämnvärt åt vad gäller rangordningen av de olika värdena (Spearmans rho=0,97). Det är endast för två värden som könsskillnaderna är större än 15 procentenheter. Teknisk utveckling är viktigare för män och jämlikhet är viktigare för kvinnor.

De flesta värden tycks emellertid vara viktigare för kvinnor än för män - undantaget rikedom, makt och teknisk utveckling. Det skiljer omkring tio procentenheter mellan män och kvinnor när det gäller de mest populära värdena på skalans övre del: kärlek, hälsa, en värld i fred, ärlighet, lycka och sann vänskap.

Förutom uppdelningen mellan män och kvinnor har vi valt att här inte presentera resultat för andra grupper. Huvudresultaten från sådana analyser är att det finns väldigt få skillnader mellan olika grupper. Sören Holmberg har analyserat sambandet mellan partisympati och prioriteringen av olika värden. Värden som frälsning, jämlikhet och rikedom samvarierar inte obetydligt med partisympati, medan övriga värden knappast uppvisar några sådana samband (Gilljam och Holmberg 1995:120).

Ungdomars värdesystem

Milton Rokeach menar att mänskliga värden är integrerade i värdesystem där varje värde är ordnat efter prioritet och i förhållande till andra värden. Värdesystemen växer fram ur personliga, sociala och kulturella erfarenheter och fungerar vägledande för våra handlingar. Denna värdeordning hjälper oss t ex att ta ställning i sociala frågor och predisponerar oss att föredra en särskild politisk eller religiös ideologi framför en annan (se Rokeach 1973).

Hur ser svenska ungdomars värdesystem ut? Skiljer sig ungas värdesystem från äldres? För att kunna besvara den typen av frågor måste vi använda en analysteknik som på en gång kan sätta alla värden i relation till varandra och presentera resultaten på ett lättfattligt sätt.

Genom att analysera sambanden (korrelationerna) mellan olika värden kan vi skapa oss en bild av hur svenska ungdomars värdesystem ser ut (se figur 2). Resultatet är en värdekarta där varje värde representeras som en punkt och där korrelationerna mellan olika värden motsvarar avstånden mellan punkterna: Ju kortare avstånd det är mellan två värden desto starkare korrelation. Kartritning av det här slaget är inget nytt utan förekommer ofta i internationell värdeforskning där syftet är att bygga generella teorier om hur människors värdesystem är uppbyggda och varför värdesystem eventuellt skiljer sig åt mellan olika kulturer (se t ex Schwartz and Bilsky 1987, 1991; Schwartz 1992).

Den kartbild som tagits fram med denna analysteknik, kallad multidimensionell skalning, kan betraktas som en kognitiv karta över de mentala avstånden mellan de olika värdena i ungdomarnas tankar. Vi har tagit fram en tvådimensionell kartbild som tillika uppvisar god statistisk passning enligt gängse tumregler med de data som observerats (se t ex Kruskal and Wish 1978). Fördelen med en sådan här tvådimensionell kognitiv kartbild är att den likt en vanlig geografisk kartbild utmärkt väl låter sig illustereras på papper. Därför har vi nöjet att i figur 2 presentera en kartbild över svenska ungdomars värdesystem, och analysen bygger på en sammanvägning av data från samtliga undersökta år.

Figur 2 Svenska ungdomars värdesystem. Multidimensionell skalning av inställning till 25 värden bland svenskar i åldern 15-29 år 1986-1994.

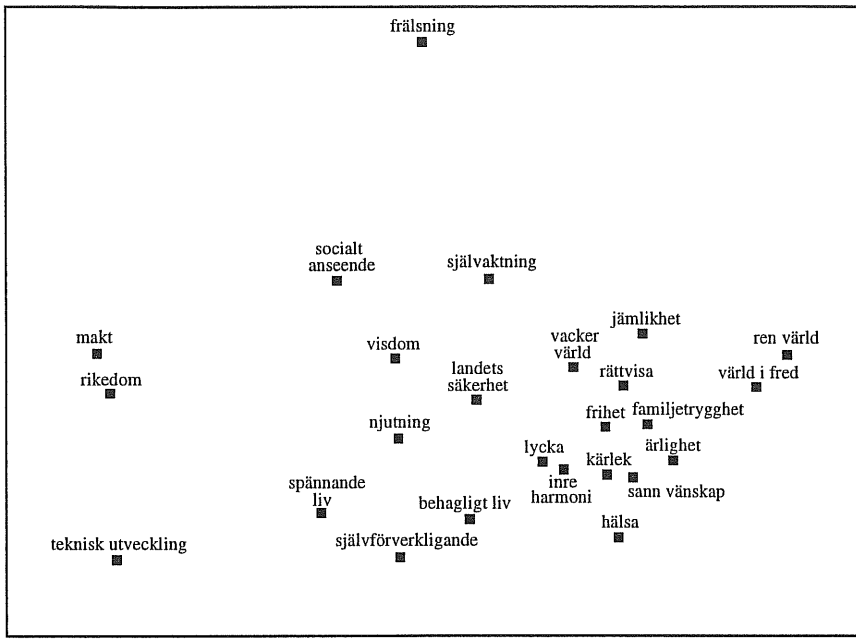

Kommentar: Värdekartan är konstruerad med hjälp av s k ickemetrisk multidimensionell skalningsanalys. Syftet med dimensionsanalysen är att så väl som möjligt representera samvariationen (korrelationer) mellan de olika värdena som avstånd i en n-dimensionell euklidisk rymd. Ju kortare avstånd mellan två värden på kartan, desto högre korrelation. En skalningsmodell med två dimensioner ger en fullgod passning (badness of fit=0,16) med tanke på den låga variansen i analysvariablerna - fler dimensioner förbättrar inte passningen tillräckligt mycket för att vara motivera ytterligare en dimension. I analysen har värdevariablerna kodats om till dikotomier (1="mycket viktigt"; 0=övriga svar). Data från samtliga värdemätningar (1986, 1988, 1990-94) har använts i analysen.

Resultatet av en kartbild som producerats med hjälp av multidimensionell skalningsteknik skall alltid tolkas med försiktighet. Det är endast de relativa avstånden mellan punkterna som är tolkningsbara. För det första kan vi leta efter "ihop klumpningar" av värden, alltså värden som återfinns nära varandra på människors kognitiva värdekartor och därför står för något gemensamt. För det andra kan vi leta efter sammanhängande mönster - dimensioner - på kartbilden. Liksom en vanlig geografisk karta innehåller två dimensioner (norr-söder och väster-öster) återfinns två mentala dimensioner på den värdekarta som illustreras i figur 2.

Värdekartan visar att de mest populära värdena tenderar att "klumpa ihop sig" nära varandra på kartan, medan mindre populära värden som makt, rikedom, frälsning och teknisk utveckling har mera perifera positioner på kartan.

Vi har också genomfört analyser av andra gruppers värdesystem med hjälp av denna kartritningsteknik. Det visar sig då att ungdomars värdesystem skiljer sig mycket litet från äldre svenskars. Värdekartorna ser mycket lika ut för samtliga grupper vi undersökt, unga och äldre, män och kvinnor. Det huvudsakliga värdemönstret tycks vara generellt. Vi har också tagit fram motsvarande kartor för data om landets kommunala miljöchefer och bland de västsvenska lokalpolitikerna. Dessa kartor har en mycket god statistisk passning i två dimensioner (badness of fit är ungefär 0,07). Och de är mycket lika den kartbild som presenteras för ungdomarna.

Låt oss så ta steget till att fundera kring vilka underliggande dimensioner som finns representerade på kartbilden över värdesystem. Uppifrån och ned finner vi vid den ena polen av en dimension värdet frälsning vars motpol kan sägas utgöras av värdet ett behagligt liv. Det är inte omöjligt att tolka denna dimension i termer av att prioritera andliga vs världsliga aspekter av livsföringen i och med att värden som njutning och ett spännande liv också återfinns nära ett behagligt liv på kartbilden. Denna tolkning är något spekulativ, vi skulle behövt fler andliga värden på kartan för att möjliggöra säkrare tolkningar. Men - lite preliminärt - vågar vi utse denna dimension till den andligt/värdsliga dimensionen.

Nästa dimension, den från vänster till höger på kartan, är mycket lättare att tolka. Ja, det är rent av frågan om en av samhällsvetenskapens kändisdimensioner; värdedimensionernas svar på politikens vänster-högerdimension. Till vänster på kartan återfinns värden som för tankarna till materiella ting, här prioriterar man saker som makt, rikedom och teknisk utveckling. Men också socialt anseende och landets säkerhet återfinns åt det materiella hållet på kartan. Till höger på kartan återfinns värdena en ren värld och en värld i fred. Och eftersom även värdena jämlikhet och en vacker värld återfinns till höger på kartbilden kan vi tala om ett post-materiellt värdesystem. Vi har alltså lyckats fånga in Ronald Ingleharts klassiska distinktion mellan materiella och post-materiella värden som en dimension på den kartbild som vi presenterat i figur 2.

Materiella och postmateriella värden

Ronald Ingleharts värdemätningar har rönt stor uppmärksamhet inom samhällsvetenskapen (Inglehart, 1977, 1990). Hans huvudtes är att värdena gradvis förskjuts för varje ny generation. Värden socialiseras i ungdomsåren och för varje ny generation framträder nya värdemönster. Ingleharts tes är att i de generationer som växte upp under knappa omständigheter före andra världskriget dominerar de materiella värdena; man prioriterar den materiella tryggheten snarare än livskvalitetsfrågor. Efter andra världskriget har andelen människor som prioriterar livskvalitetsvärden - eller de *postmateriella* värdena - ökat (se t ex Pettersson 1988; Bennulf 1994).

Ingleharts teori har blivit framgångsrik. Den tillhör en av de dominerande teorierna i denna typ av forskning. Den har också utsatts för en omfattande kritik både av teoretiska skäl och på empiriska grunder (se Bennulf 1994: kap 5 för en översikt av litteraturen). En av de mest debatterade kritikpunkterna gäller hur Inglehart empiriskt mäter värden. Istället för att som Rokeach försöka mäta värden tämligen rakt på sak söker Inglehart att mäta dem via människors inställning till ett antal samhällsmålsättningar. Svenska mätningar av de samhällsmål som

Inglehart använt sig av indikerar dålig stabilitet såväl på individnivå (Bennulf 1994) som på aggregerad nivå (Gilljam och Holmberg 1995).

Ingleharts teori är alltså mycket spännande, och den har också bevisat sin relevans genom att uppdelning av människor i olika värdetyper (post-materialister och materialister) på ett förtjänstfullt sätt kan bidra till att förklara politiska attityder och beteenden (se tex Scarbrough 1995; Knutsen 1995; Bennulf 1995). Men på grundval av de kritiska invändningar som trots allt är på sin plats mot de Inglehartska värdemätningarna måste man sätta frågetecken i kanten på mycket av den moderna samhällsvetenskapliga värdeforskningen.

Men det finns kanske alternativ? Det är inte uteslutet att värdekartan i figur två pekar på en bättre möjlighet att mäta de värden som Inglehart är ute efter. Vi har därför konstruerat två index ett för att mäta inställning till postmateriella värden ett för att mäta inställning till materiella värden. Vi har inte helt lutat oss åt de värden som återfinns närmast respektive pol på kartan. Vi har valt värden som har teoretisk relevans för respektive index (enligt Ingleharts konceptualiseringar), därför ingår förutom makt, rikedom, teknisk utveckling och socialt anseende även landets säkerhet i indexet för materialism. I indexet för att mäta postmateriella värden ingår då värdena jämlikhet, en ren värld, en vacker värld och en värld i fred. Faktoranalyser visar att värdena för respektive index hänger samman med varandra varje undersökningsår (se Bennulf 1994). Bennulf har tidigare analyserat vad han kallat det humanistiska värdeindexet (samma som det vi här kallar post-materialism) och kunnat konstatera att det i mångt och mycket mäter det Inglehart avser att mäta. Indexen har standardiserats så att de har värden mellan noll (inte alls viktigt) och hundra (mycket viktigt).

I tabell 3 redovisas inställningen till dessa värdesystem bland svenskar i olika åldersgrupper och hur detta har förändrats mellan 1988 och 1994.

Tabell 2 Förändringar i postmateriella och materiella värdesystem bland svenskar i olika åldersgrupper mellan 1988 och 1994 (medeltal på en skala 0-100).

värdeindex	1988	1990	1991	1992	1993	1994	diff. 1988-94
15-29 år							
materiella värden	63	66	64	65	64	65	+2
postmateriella värden	91	91	89	90	88	88	-3
30-60 år							
materiella värden	61	64	63	64	64	65	+4
postmateriella värden	89	90	88	90	87	88	-1
61-80 år							
materiella värden	65	66	68	68	67	68	+3
postmateriella värden	93	91	92	92	91	91	-2

Kommentar: Siffrorna i tabellen är genomsnittliga värden på två additiva index. Till de materiella värdena hör makt, rikedom, teknisk utveckling, socialt anseende och landets säkerhet. Till de postmateriella värdena hör jämlikhet, en ren värld, en värld i fred och en vacker värld. Båda indexen har standardiserats så att de varierar mellan 0 (inte alls viktigt) och 100 (mycket viktigt). Index för 1986 kunde inte konstrueras eftersom många av värdena inte återfanns i undersökningen (se tabell 1).

Låt oss först konstatera att de två indexen mäter helt olika fenomen. De är helt okorrellerade med varandra. Att de inte uppvisar en negativ korrelation (som sig bör) trots att de är motpoler på samma dimension beror på tekniska orsaker. När vi mäter inställningen till värden som samtliga är mycket populära får vi en tendens till positiva korrelationer i materialet.

Resultaten i tabell 2 visar för det första att de postmateriella värdena är klart mer populära än de materiella värdena. Men de ålderskillnader som enligt Ingleharts teorier borde finnas återfinns inte. De postmateriella värdena är lika populära såväl bland unga som äldre personer. Om vi ser till förändringar över tid har de materiella värdena ökat något i popularitet medan de postmateriella minskat i popularitet. Skillnaderna är små, men några av differenserna är trots allt statistiskt signifikanta.

Att de materiella värdena ökar i popularitet under tider av ekonomiska problem är dock inte konstigt. Det är vad Ingleharts teori förutser. Våra resultat indikerar också att postmaterialismindexet når högre värden bland sympatisörer till vänsterpartiet och till miljöpartiet - ett resultat som är samstämmigt med mätningar genomförda enligt Ingleharts riktlinjer (se Gilljam och Holmberg 1995; Bennulf 1995).

Vi lever således i postmateriella tider i Inglehartsk mening. Men våra resultat indikerar att detta inte är något speciellt för den unga generationen. Eventuella värdeförändringar förefaller att svepa fram över generationsgränserna.

Värdefulla ungdomar!

Svenska ungdomar är inte värdelösa. De är lika värdefulla som alla andra svenskar. De bär i allt väsentligt på samma värden som sina föräldrar, mor- och farföräldrar. Unga rangordnar värden på samma sätt och har samma värdesystem som äldre. Även om huvudresultatet pekar på små åldersskillnader finns det några värden som framstår som särskilda ungdomsvärden. Främst bland ungdomens värden framstår *kärleken*. Men också värden som lycka, ett spännande liv, ett liv fullt njutning och självförverkligande nämns oftare som mycket viktiga bland ungdomar än bland äldre.

Analyserna pekar emellertid på få värdeskillnader mellan generationerna. Om vår alternativa mätning av Ingleharts värdebegrepp postmaterialister och materialister är att lita på visar resultaten att tidigare forskning troligen har överdrivit värdeförskjutningarna mellan generationerna. Visst återfinns det moderna samhället i värdemässiga termer i postmateriella tider, men de postmateriella värdena är inte enbart ett ungdomsfenomen. Det återfinns även i äldre åldersgrupper. Värdesystemen är mycket stabila under den tidsperiod vi undersökt. De ändras inte i nämnvärd utsträckning. Och de ringa åldersskillnader vi pekat på kan lika gärna bero på livscykel- som generationseffekter.

Vår mätning av postmaterialister och materialister avviker på två sätt från Ingleharts. Dels har vi använt graderingsdata och inte rangordningsdata, dels har vi använt Rokeachs värdefrågor istället för de samhällsmålsättningar som Inglehart talar om. Skillnaderna i resultat kan alltså förklaras av metod. Men det är inte alldeles säkert att de mätningar som Inglehart föreslår är "bättre" eller "riktigare" än den teknik vi föreslagit. Med denna reservation i åtanke finns det - vill vi hävda - trots allt anledning att skriva dit frågetecknet i marginalen i artiklar och böcker som driver tesen om att det existerar avsevärda värdeskillnader mellan olika generationer. Våra analyser av terminala värden indikerar nämligen att sådana skillnader är minimala.

Referenser

Alwin, D. F. and Krosnick, J. A. (1985). The Measurement of Values in Surveys: A Comparison of Ratings and Rankings. Public Opinion Quarterly 49:535-552.

Anshelm, M. (1985) Att mäta värden - en experimentell metodstudie. Göteborgs universitet: Avdelningen för masskommunikation.

Andersson, Å. E., Fürth, T och Holmberg, I. (1993) *70-talister. Om värderingar förr, nu och i framtiden*. Stockholm: Natur och kultur.

Bennulf, M. (1994). *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.

Bennulf, M. (1995) Sweden. In Richardsson, D. and Rootes, C. (eds) *The Green Challange*. London: Routledge.

Bennulf, M., Lundin, U. och Petersson, S. (1996a) Lokalt miljöarbete. Teknisk rapport. Arbetsrapport 11, Göteborgs universitet: CEFOS.

Bennulf, M., Lundin, U. och Petersson, S. (1996b) Västsvensk opinion. Teknisk rapport. Arbetsrapport 10, Göteborgs universitet: CEFOS.

van Deth, J. and Scarbrough, E. (1995a) (eds) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.

van Deth, J. and Scarbrough, E. (1995b) The Concept of Values. In van Deth, J. and Scarbrough, E. (eds) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.

Gibbins, J. and Reimer, B. (1995) Postmodernism. In van Deth, J. and Scarbrough, E. (eds) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1995). *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts.

Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1990). *Cultural Shift*. Princeton: Princeton University Press.

Johansson, T. and Miegel, F. (1992) *Do the Right Thing*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Knutsen, O. (1995) Left-Right Materialist Value Orientations. In van Deth, J. and Scarbrough, E. (eds) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.

Kruskal, J. B. and Wish, M. (1978) *Multidimensional Scaling*. Newbury Park: Sage.

Oscarsson, H. och Oskarson, M. (1995) Ungdomar mellan vänster och höger. I denna volym.

Pettersson, T. (1988) *Bakom dubbla lås*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

Pettersson, T. (1992) Välfärd, värderingsförändringar och folkrörelseengagemang. I Axelsson, S. och Pettersson, T. (red) *Mot denna framtid*. Stockholm: Carlssons.

Reimer, B. (1988) "No Values - New Values? Youth and Postmaterialism". Scandinavian Political Studies 11:347-359.

Reimer, B. (1994). *The Most Common of Practices*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.

Scarbrough, E (1995) Materialist-Postmaterialist Value Orientations. In van Deth, J. and Scarbrough, E. (eds) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.

Scwartz, S. H. (1992) Universals in the Content and Structures of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries Advances in Experimental Social Psychology 25:1-64.

Schwartz, S. H. and Bilsky, W. (1987). Toward a Psychological Structure of Human Values. Journal of Personality and Social Psychology 55:550-562.

Schwartz, S. H. and Bilsky, W. (1990). "Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications." Journal of Personality and Social Psychology 58:878-891.

DET DRABBAR INTE MIG

GUNILLA JARLBRO

Tonårsperioden är en övergångsperiod mellan barndom och vuxenliv. Denna period kännetecknas av att ett relativt fritt rollexperimenterande äger rum. Olika livsmönster formas, stabiliseras och komplementeras. Vidare kännetecknas ungdomstiden ofta av en stark känsla av odödlighet eller om man hellre vill ett negligerande av risker.

Att vara försiktig och inte utsätta sig själv för olika risker är en livshållning - enligt många unga - som bättre passar medelålders än de själva. Hälsoupplysare har i många år t ex försökt få rökande ungdomar att sluta nyttja tobak med argument som "du kan få cancer eller/och hjärt- och kärlsjukdomar när du blir äldre". Dessa sakliga argument har dock liten styrande effekt på de unga, eftersom de inte har för avsikt, eller inte ens kan föreställa sig att bli mycket äldre än möjligtvis 25-30 år. Ett annat problem som vi har haft och fortfarande har är hur vi ska förmå unga manliga bilister att dämpa farten samt att använda säkerhetsbälte. Trots flera uppmärksammade informationskampanjer har de unga bilisternas beteende inte förändrats nämnvärt. En förklarande orsak till detta kan ligga i våra (läs myndigheternas) bristande kunskaper om ungdomars mentala föreställningsvärld. Hur ser då de ungas föreställningsvärld ut? Denna fråga kommer dock inte i sin helhet att besvaras i detta kapitel. Detta kapitel kommer enbart att försöka besvara frågan vad de unga bedömer som farligt för dels andra, dels för egen del. Vidare kommer vi att diskutera huruvida man med hjälp av kommunikation kan hjälpa de unga att förebereda sig på det som inte kan förutses.

Kunskaper om allmänhetens riskbedömningar är självklart av oerhörd vikt när det gäller att förebygga såväl ohälsa som olyckor av olika slag. Tyvärr visar många genomförda informationskampanjer att myndigheterna har haft bristande kunskaper om hur medborgarna bedömer risker (se t ex Jarlbro och Palm 1990). Följande citat illustrerar utmärkt detta förhållande:

"A stranger in a foreign land would hardly expect to communicate effectively with the natives without knowing something about their language and culture. Yet risk assessors and risk managers have often tried to communicate with the public under the assumption that they and the public share a common conceptual and cultural heritage in the domain of risk." (Slovic 1986:407)

Att förbereda sig på det som inte kan förutses

För att underlätta den fortsatta läsningen kan det vara på plats att nämna, att riskbegreppet som sådant kan ha en något otydlig definition. Risk kan dels definieras utifrån en sannolikhet för en händelse, dels utifrån konsekvenserna eller slutligen med en kombination av dessa två (se Sjöberg 1991a). Termen riskupplevelse eller riskbedömning är således en komplex och övergripande term som inbegriper många aspekter. Ett viktigt inslag är givetvis individens upplevelse av riskens storlek, men också emotionella aspekter som oro över risken tycks ha betydelse när det gäller människors bedömningar. Tilläggas kan att man ofta i amerikanska studier inte alltid frågar respondenterna om upplevd riskstorlek utan om "concern" eller "worry". Vidare har flera studier funnit att korrelationen mellan riskbedömningar och vad människor känner oro för är svag, vilket innebär att risker som faktiskt dödar och skadar människor inte alltid är detsamma som den enskilde individen är orolig och känner rädsla för.

Oklarheten i terminologin försvårar givetvis tolkning av och jämförelse mellan olika forskningsresultat, eftersom man inte alltid tycks mäta samma fenomen. I denna undersökning har avsikten varit att mäta de ungas bedömning av risker utifrån sannolikheten för en händelse.

Människan har emellertid alltid levt med olika typer av risker, men det som kännetecknar det postindustriella samhället är att riskerna ofta är osynliga och oförutsägbara. De risker som kommer att behandlas i denna artikel är dock för de allra flesta medborgarna kända. Exponeringen för de olika riskerna kan dock vara mer eller mindre ofrivilliga. Vad som vidare kännetecknar unga männsikor är, vilket tidigare har nämnts, att de dels tycks negligera välkända risker, dels frivilligt tycks utsätta sig för detsamma. Dessa faktum försvårar givetvis möjligheterna att

kommunicera i allmänhet och via informationskampanjer i synnerhet till och med ungdomar när det gäller risker.

Sjöberg (1991b) har utkristalliserat ett antal dimensioner som är viktiga när det gäller att förstå människans reaktioner på skilda risker. Dimensionerna är följande:

- Hur välkänd är risken?
- Hur svårt är det att förstå risken och det som skapar den?
- Är risken väl analyserad av vetenskapen?
- Tas risken frivilligt eller upplevs den som påtvingad?
- Är det en risk för mig personligen?
- Är det en risk jag personligen kan påverka?
- Är det en risk som kan leda till stora katastrofer?
- Är effekterna omedelbara eller fördröjda?
- Är effekterna av risken omöjliga att undanröja om den väl inträffat?
- Är risken emotionellt provocerande?
- Är det en risk för barn och kommande generationer?
- Är det en risk som påtvingas människor orättvist och omoraliskt?
- Har den riskabla aktiviteten positiva konsekvenser?
- Är det en aktivitet som utövas av en pålitlig och trovärdig institution?
- Är risken mycket exponerad i massmedia? (ibid:253)

Det bör dock i detta sammanhang betonas att alla dimensioner givetvis inte är lika relevanta för alla typer av risker.

Experters och myndigheters strävan att försöka uppskatta sannolikheten för olika risker i det moderna samhället kan ses som människans vilja att kontrollera faran och den därmed följande rädslan. Forskning visar dock entydigt att experter och lekmän rangordnar olika typer av risker diamentralt olika. I denna artikel kommer jag dock att diskutera skillnaderna i riskbedömningar och graden av oro i termer av kommunikationshinder.

Vad är farligt för andra?

I föreliggande undersökning fick ungdomarna (15-29 år) ta ställning till femton olika risker för dels det svenska folkets liv och hälsa s k allmän risk, dels för sitt eget liv och hälsa s k personlig risk. Varje hälsorisk

bedömdes på en skala från 0 (mycket liten risk) till 10 (mycket hög risk). I den fortsatta framställningen har en sammanslagning gjorts av variabelvärdena 0-2=liten risk, 3-7=måttlig risk och slutligen 8-10=hög risk.

Figur 1 nedan visar andel av ungdomarna som bedömer hälsoriskerna vara höga för det svenska folkets liv och hälsa.

Figur 1 Andel ungdomar i åldern 15-29 år som bedömer hälsoriskerna som höga för det svenska folket (procent)

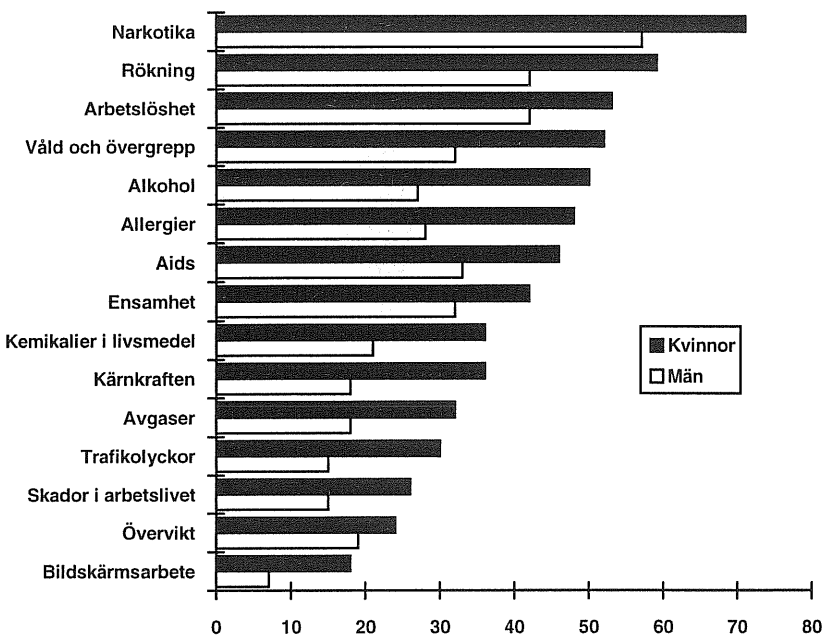

Figur 1 visar tydligt att det är en betydligt större andel unga kvinnor som bedömer samtliga studerade risker som höga än andelen unga män. Detta förhållande stämmer väl överens med resultat rörande den vuxna befolkningens riskbedömningar, dvs att fler kvinnor än mn bedömer riskerna som höga (se Jarlbro 1994,1995). Könsskillnaderna är dock

något större bland ungdomarna än bland den vuxna befolkningen. Andra undersökningar har funnit att könsskillnaderna är störst vid studium av teknologiska riskker, såtillvida att kvinnor i större utstäckning än män oroar sig för detsamma (se t ex Pilisuk m fl 1987; Stütz 1987). Detta förhållande stämmer ganska väl med våra funna resultat, dvs 18 procent fler unga kvinnor än unga män bedömer hälsoriskerna av kärnkraft som höga. Figur 1 ovan visar även tydligt att könsskillnaderna är slående när det gäller bedömning av riskerna för alkohol respektive våld och övergrepp. Hela 23 procent respektive 20 procent fler unga kvinnor än unga män bedömer dessa risker som höga för det svenska folkets liv och hälsa. De tydliga könsskillnaderna kan även ses som ett uttryck för vår kulturs syn på manlighet respektive kvinnlighet, såtillvida att män av tradition inte ska oroa sig.

Beträffande de ungas utbildning relaterat till deras riskbedömningar visar våra resulatat att ca 10 procent fler lågutbildade än högutbildade ungdomar bedömer samtliga studerade risker som höga. Detta förhållande är även giltigt vid studium av den vuxna befolkningens riskbedömningar (se Jarlbro 1995).

Slutligen bör det nämnas att en större andel ungdomar än vuxna bedömer riskerna arbetslöshet och våld och övergrepp som höga. Fler vuxna än unga bedömer däremot Aids som en hög risk för det svenska folkets liv och hälsa.

Vad är farligt för mig?

Flera undersökningar visar entydigt att när det gäller riskperception tycks riskobjektet ha betydelse, såtillvida att det är en skillnad mellan personlig och allmän risk. Detta förhållande kan även uttryckas som att vi människor har en tendens att bedöma risker som höga för andra och som låga för oss själva. Detta fenomen är speciellt tydligt när vi studera unga människors riskbedömningar, dvs det drabbar inte mig - resonemang är betydligt vanligare bland ungdomar än bland den vuxna befollkningen. Vidare är den individuella kontrollaspekten - t ex undvika risken genom egen försiktighet - en viktig förklaring till skillnaden av bedömningen av personlig respektive allmän risk. Givetvis kan man fråga sig varför vi inte tillskriver andra samma förmåga till försiktighet som vi upplever oss själva besitta.

Figur 2 nedan visar andel ungdomar som bedömer de studerade riskerna som höga för sitt eget liv och hälsa.

Figur 2 Andel ungdomar i åldern 15-29 år som bedömer hälsoriskerna som höga för egen del (procent)

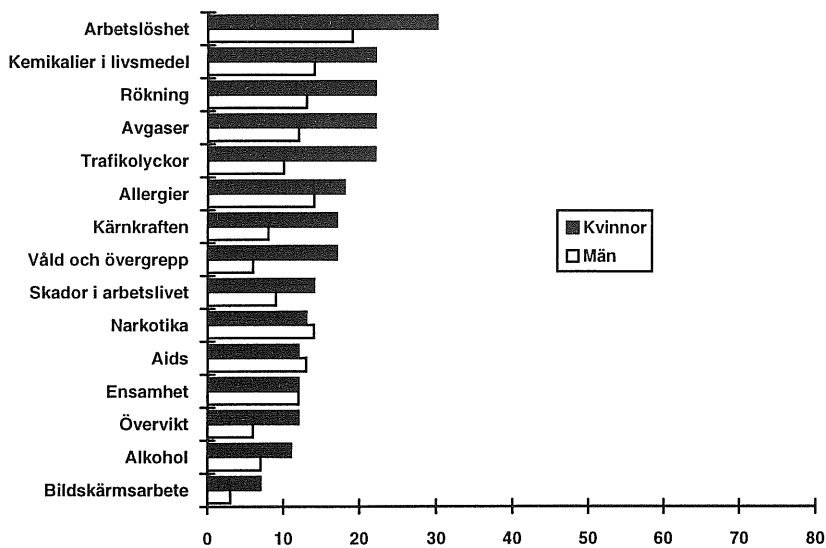

Figuren visar tydligt att en större andel unga kvinnorna än unga män överlag bedömer riskerna som höga. Undantaget från detta är riskerna narkotika och Aids, dvs fler unga män än unga kvinnor bedömer dessa risker som höga för sitt eget liv och hälsa. Det bör dock noteras att skillnaden är marginell och inom den statistiska felmarginalen. Den risk som störst andel ungdomar - såväl kvinnor som män- beömer som hög för egen del är arbetslöshet. Hela 24 procent av de unga bedömer arbetslöshet vara en mycket hög risk för det egna livet och hälsan. Motsvarande siffra för den vuxna befolkningen är lite drygt 10 procent (Jarlbro 1995). Kemikalier i livsmedel är en annan risk som en stor andel av de unga bedömer som mycket hög för det egna livet och hälsan. Värt är även att notera att en betydligt större andel unga kvinnor än

unga män bedömer den personliga risken för våld och övergrepp som mycket hög och att en något större andel unga män än unga kvinnor bedömer den personliga risken för narkotika och Aids som mycket hög.

Vidare visar resultaten tydligt att ju högre utbildning de unga har desto mindre benägna är man att bedöma riskerna som höga för egen del. Den största skillnaden mellan låg- och högutbildade ungdomar finner vi vara vid bedömningen av risken arbetslöshet. Lite drygt 10 procent fler av de lågutbildade bedömer denna risk vara mycket hög för det egna livet och hälsan. Även beträffande riskerna narkotika och rökning finner vi en skillnad i bedömningen beroende på de ungas utbildning, dvs en större andel lågutbildade än högutbildade bedömer risken som mycket hög för sitt eget liv. Skillnaden är dock mindre än den vi fann vid bedömningen för risken arbetslöshet.

I samband med riskinformation är det givetvis viktigt att studera individens relation till hotet/risken, vilket i sin tur avgör hur individen kommer att fungera som informationsbehandlare, dvs tar emot, avvisar, behandlar och bevarar den sända informationen. Den objektiva risken för en individ kan vara hög eller låg precis som den subjektiva riskupplevelsen kan vara låg eller hög. Vi får m a o fyra olika relationer till ett hot/risk. Å ena sidan har vi de individer som har en hög objektiv risk och är medveten om detsamma. Å andra sidan har vi de individer som negligerar risken trots hög objektiv risk. Slutligen har vi de individer som har en låg objektiv risk men övervärderar den personliga risken och de som har en adekvat riskupplevelse i relation till den objektiva risken. De primära målgrupperna i samband med riskinformation är således de som dels negligerar risken i fråga, dels de som övervärderar risken. I det ena fallet handlar det om att höja den personliga riskupplevelsen och i det andra fallet att motverka onödig rädsla och oro. Beträffande ungdomarna kan vi konstatera att de tycks åtminstone när det gäller risken arbetslöshet ha en realistisk subjektiv riskupplevelse, dvs ju lägre utbildning individen har desto större objektiv risk att drabbas av arbetslöshet och därmed följande hälsoproblem. Vidare visar figur 2 ovan att de unga kvinnorna troligen övervärderar risken för våld och övergrepp, medan de unga männen undervärderar risken ifråga. Givetvis ställer sig frågan vilka faktorer som kan tänkas förklara individens negligerande respektive övervärderande av olika risker.

Medieexponering och riskbedömning

En viktig riskperceptionsfaktor är riskens tillgänglighet, dvs hur lätt man kommer att tänka på eller associera till risken. I detta sammanhang spelar troligen medierna en inte obetydlig roll, såtillvida att dramatislka och sensationella händelser tenderar att i större utsträckning än de vardagliga händelserna/riskerna återfinnas på mediernas dagordning. Hur och i vilken utsträckning medierna påverkar individer är en fråga som det råder stor osäkerhet och liten samstämighet om. Det är dock så att för de flesta människor är erfarenheterna och information rörande olika riskabla aktiviteter av sekundär art, förmedlad av i första hand massmedierna. Huruvida massmedierna ger en saklig och nyanserad bild av olika risker är ett tämligen eftersatt forskningsområde. Debatten kring medieeffekter i allmänhet och kvällstidningarnas effekter på sin publik i synnerhet har dock inte fört någon tynande tillvaro. Nyhetsmedier överlag anklagas ofta för att frossa i dramatiska och sensationella händelser, vilket i sin tur kan bidra till att medborgarna tror att händelsen ifråga är mer vanligt förekommande än vad den faktiskt är, dvs övervärdera risken i fråga. Av denna anledning torde mediekonsumtion i allmänhet och nyhetskonsumtion i synnerhet ha betydelse när det gäller att uppskatta sannolikheten för olika risker.

I denna undersökning har vi studerat dels hur frekvensen av morgon- och kvällstidningsläsande, dels hur frekvensen av nyhetsinhämtande via etermedierna har något samband med ungdomarnas riskbedömningar. Resultaten visar genomgående att det inte är någon signifikant skillnad i de ungas riskuppfattning oavsett deras läsande, tittande eller lyssnande på nyheter. Detta är ett resultat som är giltigt även för den vuxna befolkningen. Det bör dock i detta sammanhang nämnas att vi endast har haft möjlighet att studera medieexponeringen, dvs de timmar och minuter som de unga använder de olika medierna. Det är möjligt att vi skulle kunna finna samband om man studerade vilken typ av innehåll som de unga föredrar att läsa respektive titta/lyssna på i de olika medierna. Mediepåverkan sker m a o inte endast på ett plan, dvs enbart konsumtionsmängd - timmar och minuter - kan därför inte bli avgörande. De innehållstyper som medieanvändaren tar del av samt visar preferens för torde därför vara viktigt att studera i framtiden. Även användarens relation till olika medier skulle kunna tänkas ha betydelse när det gäller att förstå individens riskbedömning. I denna undersökning har vi haft möj-

lighet att studera hur stort förtroende ungdomarna har för det sätt olika samhällsinstitutioner sköter sitt arbetet. Såväl dagspress som radio och TV har de unga markerat sitt förtroende för. Jag återkommer till ett resonemang rörande de övriga samhällsinstitutionerna nedan.

Resultaten visar att en större andel av de ungdomar som hyser ett mycket stort förtroende för såväl dagspress som för Radio och TV i större utsträckning än de som hyser ett mycket litet förtroende bedömer risken för våld och övergrepp som mycket hög för det svenska folkets liv och hälsa. Resultatet ska dock tolkas med viss försiktighet, eftersom andelen individer i respektive grupp är relativt få. Emellertid ligger det en framtida forskningsuppgift i att närmare studera människors relationer till olika medier och dess samband med riskperception. Det bör i detta sammanhang nämnas att tendensen är densamma för bedömningen av övriga studerade risker, dvs ju större förtroende desto troligare att man bedömer riskerna som höga. Detta förhållande är enbart giltigt när vi studerar bedömningen av riskerna för det svenska folkets liv och hälsa, s k allmän risk. När det gäller ungdomarnas bedömning av den personliga risken tycks det däremot vara andra faktorer som är avgörande.

Vem kan man lita på?

> "When a person is confronted a warning, the first basic question he puts to himself is: " Are the risks serious if I don´t take protective action?" The person´s initial appraisals directed toward answering this question generally take account of the credibility of the communicator ("Does he really know what he is talking about? Is he telling the truth?"). (Janis och Mann 1977:37)

Citatet ovan illustrerar det faktum hur viktigt det är att medborgarna kan lita på den eller de sändare som informerar om risker i vårt samhälle. Begreppet sändare kan dels åsyfta den som står för själva tankeinnehållet i ett budskap, dels den som förmedlar detsamma. Det är sändare i den sistnämnda betydelsen som åsyftas i detta sammanhang.

När människor mottar ett riskbudskap från en trovärdig källa (vem som är trovärdig varierar givetvis från situation till situation) tycks benägenheten att ta hotet på allvar öka. Vilken sändare som kan anses trovärdig

måste givetvis studeras i relation till såväl typ av risk som till mottagarnas förutsättningar. Sålunda anses expertkommunikatörer vara ytterst trovärdiga och lämpliga när ämnet är komplicerat. Den lokale ledaren/politikern kan anses lämplig i andra sammmanhang, t ex när det gäller att vädja till lokal lojalitet. Vidare kan vi konstatera att den som mottar ett budskap rörande en risk kommer att värdera trovärdigheten i relation till den attityd han/hon har till sändaren.

I denna undersökning har vi haft möjlighet att studera ungdomarnas förtroende - vilket förvisso inte är detsamma som trovärdighet - för flera olika samhällsinstitutioner relaterat till deras riskbedömningar. För det första visar våra resultat att det är ingen skillnad i de ungas bedömning av den personliga risken beroende på det förtroende de hyser för våra samhällsinstitutioner. Däremot finner vi vissa intressanta skillnader i bedömningen av de studerade riskerna för det svenska folkets liv och hälsa beroende på de ungas förtroende.

Sålunda finner vi att bland de ungdomar som säger sig ha ett mycket stort förtroende för sjukvården är det lite drygt 10 procent fler än de som säger sig ha ett mycket litet förtroende, som upplever att riskerna rökning, alkohol, narkotika och Aids är mycket stora för det svenska folkets liv och hälsa. Liknande resultat finner vi när det gäller ungdomarnas förtroende för den svenska kyrkan, dvs ju större förtroende desto fler som bedömer riskerna rökning, alkohol, narkotika och Aids som mycket höga. Studerar vi risken våld och övergrepp för det svenska folkets liv och hälsa finner vi att de ungdomar som har ett mycket stort förtroende för såväl den svenska kyrkan, polisen som för riksdagen i större utsträckning än övriga bedömer risken i fråga som mycket hög.

De funna resulaten ska dock tolkas med försiktighet, eftersom de inte är statistiskt säkerställda. Tendensen är dock genomgående att ju större förtroende de unga hyser för våra samhällsinstitutioner desto troligare att de bedömer samtliga studerade risker som mycket höga för det svenska folkets liv och hälsa. Den fråga som blir intressant i detta sammanhang är givetvis varför de som har stort förtroende för våra samhällsinstitutioner tenderar att övervärdera riskerna i vårt samhälle. Kan det vara så att dessa ungdomar har uvecklat det man i socialpsykologisk litteratur brukar kalla för en auktoritetsbunden personlighet? Den auktoritetsbundne personen försöker ofta kompensera sina egna personliga brister med en överdriven beundran av makt och styrka, vilket i detta

fall skulle kunna vara ett mycket högt förtroende för samhällsinstitutionerna samt överföra sin egen omedvetna rädsla på yttervärlden, vilket i detta fall skulle vara ett övervärderande av risker i vårt samhälle (för ett utförligt resonemangang angående den auktoritra personligheten se t ex Adorno m fl 1950). Huruvida detta resonemang är giltigt kräver givetvis helt andra data samt analysmetoder än vad som har varit möjligt att genmföra i denna undersökning. De tendenser vi funnit indikerar emellertid att socialpsykologiska forskningsansatser är av vikt om vi vill förstå och i förlägningen kunna kommunicera med människor om risker.

Vad ska vi göra?

Kunskaper om ungdomars riskbedömningar kan ge oss vägledning när det gäller att utforma preventiva budskap och för att förstå hur de unga reagerar i olika situationer. I denna artikel har vi sett att ungdomar överlag bedömer risker för såväl sitt eget liv som för andras liv lägre än den vuxna befolkningen. En mindre andel ungdomar har en tendens att övervärdera riskerna, vilket också kan uttryckas som att de är oroliga. Störst oro känner dagens unga för risken arbetlöshet med dess följande hälsokonskevenser. Vi har också sett att det huvudsakligen är de lågutbildade ungdomarna som bedömer denna risk som mycket hög för både sin egen del och för andras del.

Vidare har vi kunnat konstatera att vissa av de studerade riskerna bedömer ungdomarna orealistiskt, dvs de antingen övervärderar dem för andra eller undervärderar risken ifråga för sitt eget liv och hälsa. Ett problem för hälsoinformatörer är onekligen att nå de ungdomar som har en tendens att negligera risker, dvs hur ska man ändra på inställningen "det drabbar inte mig". Den fråga som man kan ställa sig är huruvida man ska använda sig av saklig eller känslomässig information. Palm (1994) menar att rationell argumentering lämpar sig bäst om mottagaren redan är motiverad och intresserad av ämnet medan emotionell argumentering passar bäst för att nå de ointresserade. Ska vi då använda oss av skrämselargumentering för att få de unga att inse att det kan drabba dem själva? Reardon (1989) menar t ex att för mycket skräck leder till förnekande, dvs mottagaren vill överhuvudtaget inte alls ta del av budskapet. Samma författare påpekar att även mindre grad av skrämsel kan leda till förnekande hos mottagaren. Detta sker när budskapet saknar anvisningar hur mottagaren ska agera för att undvika problemet. Huru-

vida budskap rörande risker som de unga kan drabbas av skall innehålla hotsekvenser eller ej kan man givetvis diskutera, men det är viktigt om vi vill få ungdomar att göra realistiska riskbedömningar och anpassa sitt beteende därefter, att budskap från myndigheter och vuxna i allmänhet intresserar ungdomarna och får dem att känna "detta rör mig".

Referenser

Adorno, T.W m fl (1950) *The Authoritarian Personality.* New York: Harper & Brothers.

Janis, I L och L Mann (1977) Emergency Decison making: A Theoretical Analysis of Responses to Disaster Warnings. *Journal of Human Stress, vol 3 No 2:35-48.*

Jarlbro, G och L Palm (1990) *Hiv/Aids- informationsprojekt i södra Sverige - En kartläggning.* Lund: Rådet för Hälso- och sjukvårdsforskning. FoU-rapport nr 14.

Jarlbro, G (1994) Uppfattningar om hälsorisker. I Holmberg, S och L Weibull (red) *Vägval.* Göteborgs universitet:SOM-institutet nr 11.

Jarlbro, G (1995) Kan man kommunicerar om det som inte kan förutses? I I Holmberg, S och L Weibull (red) *Det gamla riket* Göteborgs universitet:SOM-institutet nr 13.

Palm, L (1994) *Övertalningsstrategier. Att välja budskap efter utgångsläge.* Lund University Press.

Pilisuk, M S m fl (1987) Public Perception of Technologocal Risks. *The Social Science Journal Vol 24 No 4:403-413.*

Reardon, K K (1989) The Potential Role of Persuasion in Adolescent Aids Prevention. I Rice, R E och C K Atkin (red) *Public Communication Campaigns.* London: Sage

Sjöberg, L (1991a) Aids: Riskuppfattning, attityder och kunskaper. *Centrum för riskforskning, Handelshögskolan i Stockholm: Rapport nr 1.*

Sjöberg, L (1991b) Alkoholens risker, upplevda och verkliga. *Nordisk Alkoholtidskrift, vol 8:253-267.*

Slovic, P (1986) Informing and Educating the Public About risk. *Risk analysis, Vol 6 nr 4:403-415.*

Stütz, G (1987) *Att informera om det osynliga. En studie med anledning av broschyren "Efter Tjernobyl".* Stockholm:Psykologiskt Försvar rapport nr 143.

FRÅN TEATER TILL DATORER - UNGA I MEDIEÅLDERN

INGELA WADBRING

När man vill få en bild av vad som ligger bakom människors medievanor eller fritidsvanor, har det visat sig att den viktigaste enskilda faktorn är ålder (Reimer, 1992). De unga, upp till cirka 30 år, skiljer ut sig från vuxna. Var gränsen för "ungdom" går är emellertid inte självklart.

Ungdomar är ingen homogen grupp - snarare tvärtom. Viktiga skiljelinjer mellan olika ungdomsgrupper är exempelvis etnicitet, klass, kön, boendeort och stil. En del av de faktorer som differentierar ungdomar är ärvda, medan andra är förvärvade (jfr Fornäs, 1989; Reimer, 1992). Det är bland annat två faktorer som visat sig vara viktiga för att förstå skillnader inom ungdomskulturen; klass och kön. Dessa samspelar inte sällan med varandra. Vad gäller medieanvändning har man funnit de största skillnaderna mellan unga arbetarklasspojkar och unga medelklassflickor (t.ex. Fornäs, 1991).

Medier är något mycket centralt för de flesta ungdomar; det är också denna ålderskategori som använder medier i störst utsträckning och ofta är pionjärer när nya medier introduceras på marknaden. Successivt har massmedierna kommit att göra anspråk på en allt större del av både tid och rum i människors vardagsliv (Fornäs, 1992; Reimer, 1992; 1993).

Offentliga och privata sfärer

En analys av ungdomars användning av medier kan se ut på flera olika sätt. Dels kan *ungdomar* ses på olika sätt, dels kan *medierna* ses på olika sätt. Min empiriska utgångspunkt är att kön och klass är två faktorer som spelar stor roll för medieanvändningen. Men hur är det då möjligt att se på medierna i förhållande till unga män och unga kvinnor från olika samhällsklasser?

Ett sätt är att se var medierna befinner sig, rent lokaliseringsmässigt - *var* använder man medierna? Och var befinner sig ungdomarna? En bild som är väl spridd enligt Johan Fornäs (1991) är att den *offentliga sfären* företrädelsevis är manligt medan den *privata sfären* är mer kvinnlig till sin karaktär. Unga män bryter sig loss från hemmet på ett annat sätt än vad unga kvinnor gör. Å andra sidan är det primärt kvinnor som exempelvis går på teater, vilken ju är ett medium som befinner sig i det offentliga rummet, så någon egentlig gränsdragning mellan män och kvinnor, offentligt och privat går inte att göra. Gränsen mellan offentligt och privat är idag heller inte självklar som tidigare. Genom en freestyle är det möjligt att avskärma sig i det offentliga rummet, genom en dator i sovrummet öppnar man något privat till att bli offentligt. Att det privata kan bli offentligt märks också i mediernas utbud - privata saker som tidigare knappast nämndes i medierna diskuteras idag friskt i olika pratprogram (Reimer, 1993).

Tidigare studier, där man bland annat undersökt kön och klass, visar att det är flickor - och då huvudsakligen medelklassflickor - som orienterar sig mot de tryckta medierna, medan pojkar är mer attraherade av att använda medier där man samtidigt kan vara social (jfr Fornäs, 1992; Reimer, 1992).

Utgångspunkt

Utifrån ovanstående är syftet med denna studie att över tid söka se hur unga män och unga kvinnor ur arbetarklassen och medelklassen använder medier. Vad spelar störst roll för medievanorna - kön eller klass? Har medievanorna förändrats över tid? Eftersom TV är ett så centralt medium i de flestas liv, kommer jag att fokusera något extra på detta medium. Vilken typ av program ser ungdomar på TV? Skiljer det sig åt beroende på klass och kön?

Ett andra syfte är att söka föra en diskussion runt vilken typ av uppdelning av medier som verkar rimlig, med hänsyn tagen till att det är just ungdomar, klass, kön och medier som undersöks. Är det rimligt att diskutera i termer av offentlig - privat sfär? Eller finns det något annat sätt som verkar mer rimligt?

SOM-materialet ger möjligt att välja ut ett antal medier som primärt kan placeras i den privata eller den offentliga sfären. Analysen kan däremot inte bli heltäckande på något sätt, utan får ses som ett försök att illustrera ett utsnitt av verkligheten. SOM-materialet sträcker sig inte så långt tillbaka i tiden som hade varit önskvärt för att göra en studie över tid. Å andra sidan har exempelvis användning av dator och video förändrats radikalt bara under de senaste åren.

I denna studie har ungdomar definierats som mellan 15 och 25 år. Merparten bor då kvar i föräldrahemmet, även om en del av de äldre flyttat till ett eget boende. För att inte de analyserade grupperna ska bli för små, har ändå denna relativt vida ålderskategori valts. Det är också därför undersökningarna är sammanslagna för 1988 och 1989 samt för 1993 och 1994. Överensstämmelsen mellan de sammanslagna åren är för de flesta variabler god.

Framställningen utgörs huvudsakligen av så kallade "effektparametertabeller". Det innebär att den siffra som visas för varje grupp är den andel *inom* gruppen som använder det aktuella mediet. Med andra ord, det är bara den andel som tar del av medierna som visas. Differensen mellan 100 procent och det aktuella talet är således den del av gruppen som *inte* använder mediet. En sådan tabell gör det möjligt att visa på de samband som finns mellan medieanvändning, klass och kön.

Att se eller inte se

Teater är ett medium som befinner sig i den offentliga sfären, liksom bio. Det är också de två enda medierna som helt och hållet kan sägas vara icke-privata. Tabell 1 visar för det första att ungdomar frekventerar teatern i betydligt lägre utsträckning än biosalongen (trots att kravet för teaterbesök är satt lägre än för biobesök). Att så är fallet har troligen sin naturliga förklaring i att det finns betydligt fler biografer än teatrar, och att bio således är mer lättillgänglig. Det är också enklare att "slinka in" på bio, än på teater.

Både klass och kön spelar roll för teaterbesökandet. De som främst skiljer ut sig är de unga medelklasskvinnorna, och det gäller både 1988/1989 och 1993/1994. Det är inte förvånande utan stämmer väl

överens med tidigare resultat om att kvinnor generellt sett oftare går på teater än vad män gör (Strid, 1989).

I Norden som helhet minskade biobesöken med 30 procent under åren 1980-1986. En förändring som skett under 1980-talet är att ungdomar i mångt och mycket valt bort bio till förmån för video. Vuxnas vanor i detta avseendet har däremot inte förändrats i samma utsträckning (Schyller, 1989). Å andra sidan vet vi att *innehav* av video och *tittande* på video är två kurvor som alls inte samspelar idag; även om en stor del av hushållen har video, så är det inte så många som dagligen använder den (Anshelm, 1995). Frågan är då om biotittandet ökat i takt med att videotittandet gått ned? I tabell 1 ser vi att så inte verkar vara fallet. Men det skiljer sig åt både mellan unga män och kvinnor och mellan arbetarklass och medelklass. Likväl som medelklassflickorna är de som oftast går på teater, är det också de som oftast går på bio. Det är emellertid en siffra som bör tolkas med försiktighet, dels då den inte är signifikant, dels eftersom *Mediebarometern* (1995) visar att det en genomsnittlig vecka inte finns någon könsskillnad för biobesök.

Åren 1988/1989 var det en majoritet av de unga som gick på bio minst någon gång i kvartalet. De som i minst utsträckning gick på bio, var unga arbetarklassflickor. 1993/1994 har siffrorna sjunkit något för tre av de fyra grupperna. Generellt sett har biobesöken minskat bland ungdomar. Merparten går fortfarande på bio relativt ofta men 1993/1994 är det framför allt arbetarklassungdomarna som ser mindre på bio än 1988/1989. Unga från medelklassfamiljer går i betydligt högre utsträckning på bio, och särskilt gäller det unga kvinnor. År 1993/1994 är skillnaderna mer markerade än tidigare mellan klasserna. Siffrorna i tabell 1 är emellertid inte signifikanta för bio, vilket innebär att slumpen kan ha spelat in och siffrorna bör därför tolkas med försiktighet.

Man kan således sluta sig till att de delar av den offentliga sfären som utgörs av organiserad verksamhet, här i form av bio- och teaterbesök, i hög grad attraherar särskilt medelklassflickorna.

Tabell 1 Teaterbesök, biobesök samt videotittande bland 15-25-åringar (procent)[1]

A. Sambandet mellan teaterbesök minst någon gång i halvåret, klass och kön

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass	93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	23	30	-7	Pojkar	12	10	2
Flickor	24	45	-21	Flickor	13	27	-14
Differens beroende på kön	-1	-15		Differens beroende på kön	-1	-17	

Kommentar: Siffrorna för 1988/1989 är inte signifikanta, medan siffrorna för 1993/1994 är signifikanta på 0.95-nivån.

B. Sambandet mellan biobesök minst någon gång i kvartalet, klass och kön

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass	93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	77	80	-3	Pojkar	58	72	-14
Flickor	68	83	-15	Flickor	55	84	-29
Differens beroende på kön	9	-3		Differens beroende på kön	3	-12	

Kommentar: Siffrorna är inte signifikanta vid något av mättillfällena.

C. Sambandet mellan videotittande minst någon gång i månaden, klass och kön

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass	93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	87	80	7	Pojkar	52	42	10
Flickor	72	62	10	Flickor	46	41	5
Differens beroende på kön	15	18		Differens beroende på kön	6	1	

Kommentar 1: Siffrorna för 1988/1989 är signifikanta på 0.99-nivån, medan siffrorna för 1993/1994 inte är signifikanta.
Kommentar 2: Frågan om videotittande skiljer sig något åt mellan de båda mättillfällena. 1988/1989 ställdes frågan "Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna utövat följande aktiviteter? Sett på video?" 1993 och 1994 ställdes istället frågan "Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna gjort följande saker? Hyrt videofilm?"

---

[1] Antalet svar är år 1988/1989 från vänster och nedåt 145, 170, 72, 68; och år 1993/1994 är de 161,140, 63, 50. Det gäller samtliga tabeller om inte annat anges. Svarspersonerna har själva fått uppge vilken samhällsklass de tillhör.

TV-tittande och videotittande samspelar; de som ser mycket på TV tenderar att också se mycket på video. För ungdomar är videotittande en social aktivitet; de tittar gärna tillsammans med andra. Trots att videotekniken funnits tillgänglig sedan 1970-talet var det först på 1980-talet som den slog igenom (Schyller, 1989). Utvecklingen av innehav och av användning ser emellertid inte likadan ut; många har en video i hushållet men använder den inte speciellt ofta (Anshelm, 1995).

Vid den första mättidpunkten är det möjligt att finna skillnader framför allt mellan pojkar och flickor. Då var videon mer ett pojkarnas medium än flickornas. De könsmässiga skillnaderna har sedan planat ut, men både pojkar och flickor tittar mindre på video idag än vad de gjorde för några år sedan. Resultaten är rimliga men bör ändå tolkas försiktigt, dels eftersom frågan inte är ställd på samma sätt vid de olika mättillfällena, dels därför att siffrorna inte är signifikanta för det senaste mättillfället.

Videon är till skillnad från de två andra medierna i tabell 1, ett medium som befinner sig i den privata sfären. Men det är ett socialt medium, eftersom man gärna tittar tillsammans med kompisar. Likaså är det ett visuellt medium, precis som teater och bio.

Precis som video, är TV ett visuellt och ett socialt medium. Däremot är det socialt på ett *annat* sätt än video, genom att TV är mer kopplad till familjen, medan videon är kamratbunden (jfr Fornäs, 1992; Schyller, 1989). TV är ett medium som innehåller allt från nyheter till serier av tvivelaktig karaktär. För att få ett mått på hur mycket olika grupper ser på TV - en fråga som inte finns i SOM-undersökningarna - har jag valt att utifrån frågan om hur mycket man brukar se på olika kanaler, särskilja SVT:s båda kanaler i förhållande till TV4 (tabell 2).

Pojkar ser på både SVT:s kanaler och TV4 i större utsträckning än vad flickorna gör. Men det finns en övervikt av medelklasspojkar vad gäller SVT:s kanaler i förhållande till TV4 och motsatt mönster gäller för pojkar från arbetarklassen. Flickor ur båda samhällsklasserna attraheras i större utsträckning av TV4 än av Kanal 1 och TV2.

Tabell 2 Tittande på SVT och TV4 minst 5 dagar i veckan efter klass och kön 1993/1994 (procent)

	Arbetarklass		Medelklass	
	män	kvinnor	män	kvinnor
Kanal 1 och/eller TV2	61	51	75	50
TV4	76	65	65	59
Antal svar	161	140	71	44

Kommentar 1: Siffrorna för SVT är signifikanta på 0.99-nivån, medan siffrorna för TV4 är signifikanta på 0.90-nivån.
Kommentar 2: Frågan fanns inte med i tidigare SOM-undersökningar, varför någon jämförelse över tid inte är möjlig att göra.

Vad är det då man ser på TV? Tidigare undersökningar har visat att pojkar ser mer på TV än flickor, men den största könsskillnaden finner man i den typ av program som respektive grupp tittar på. Pojkar tittar tidigare än flickor på vuxenprogram. De uppskattar sport och fakta samt traditionella manliga områden, medan flickor tittar på fiktion, familjeprogram och serier (Filipson & Nordberg, 1992). Att pojkar ser mer på TV såg vi redan i tabell 2, och nedan (tabell 3) kan vi se att det också skiljer sig åt mellan vilken typ av program man väljer att titta på.

Tabell 3 Tittarpreferenser efter kön och klass 1993/1994 (balansmått)

	Arbetarklass		Medelklass	
	män	kvinnor	män	kvinnor
Underhållningsprogram	+ 24	+ 64	+ 16	+ 50
Nyhetsprogram	+ 16	+ 4	+ 22	+ 36
Dokumentärer/samhällsprogram	- 10	- 24	+ 4	- 36
Sportprogram	+ 16	- 40	+ 18	- 28
Kulturprogram	- 76	- 80	- 86	- 82
Djur- och naturprogram	+ 2	- 20	- 22	- 32
Antal svar	161	140	71	44

Kommentar 1: Balansmåttet visar andelen som brukar se mycket eller ganska mycket minus dem som brukar se ganska lite eller inte alls. Ju högre positivt värde desto fler tittare, dvs vid värde +100 ser alla allt eller det mesta, och ju högre minusvärde desto färre tittare, dvs vid -100 ser alla ganska lite eller inte alls. Vid 0 finns lika många tittare som icke-tittare.
Kommentar 2: Frågan fanns inte med i tidigare SOM-undersökningar, varför någon jämförelse över tid inte är möjlig att göra.

Unga kvinnor ser framför allt på underhållningsprogram, och det gäller oavsett klasstillhörighet. Också unga män från arbetarklassen uppvisar högst siffra här i relation till andra programtyper, men den är ändå betydligt lägre än för de unga kvinnorna. Underhållning är en genre som är relativt heterogen. Allt från soaps till frågelekar och svenska dramer kan ingå. Det är därför troligt att flickor och pojkar delvis väljer olika program *inom* genren.

Nyhetsprogram är något som också har en relativt stor publik. Högst siffra visar medelklassflickorna, lägst arbetarklassflickorna. På motsvarande sätt uppvisar medelklasspojkar en högre siffra än arbetarklasspojkar, men skillnaden är inte alls lika stor som för flickorna. Sportprogram är något som pojkar tittar på i betydligt högre utsträckning än flickor, vilket knappast är förvånande. Samma förhållande gäller samhällsprogram och dokumentärer, även om merparten inte brukar se speciellt mycket på program i denna genre. Kulturprogram attraherar ett fåtal bland de unga, och djur- och naturprogram ses heller inte av så många, men framför allt av unga män från arbetarklassen.

Att läsa eller inte läsa

Samtliga tryckta medier skulle egentligen kunna placeras i gränslandet mellan privat och offentlig sfär, eftersom de är portabla och således möjliga att använda i princip överallt. Normalt sett brukar man placera dem i den privata sfären (t.ex. Reimer, 1994).

Till att börja med ska vi här undersöka en vana som är stark hos stora delar av befolkningen, nämligen morgon- och kvällstidningsläsning (tabell 4). De allra flesta svenskar läser en morgontidning flera gånger i veckan, och en stor del av hushållen är prenumeranter. Ungdomar är generellt den grupp av befolkningen som i lägst utsträckning tar del av morgontidningar. Sett till befolkningen som helhet finns vissa skillnader mellan olika samhällsklasser, medan någon större skillnad inte finns mellan män och kvinnor (Wadbring, 1995).

Tabell 4 Morgon- och kvällstidningsläsning bland 15-25-åringar (procent)

A. Sambandet mellan morgontidningsläsning minst fem dagar i veckan, klass och kön

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	63	72	-9
Flickor	57	68	-11
Differens beroende på kön	6	4	

93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	45	66	-21
Flickor	60	61	-1
Differens beroende på kön	-15	5	

Kommentar: Siffrorna för 1988/1989 är inte signifikanta, medan siffrorna för 1993/1994 är signifikanta på 0.95-nivån.

B. Samband mellan kvällstidningsläsning minst sex dagar i veckan, klass och kön

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	23	20	3
Flickor	22	5	17
Differens beroende på kön	1	15	

93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	18	11	7
Flickor	14	7	7
Differens beroende på kön	4	4	

Kommentar: Siffrorna för 1988/1989 är signifikanta på 0.90-nivån medan siffrorna för 1993/1994 inte är signifikanta.

Under åren 1988/1989 finns de största differenserna mellan olika samhällsklasser, medan åren 1993/1994 visar att det främst är arbetarklasspojkar som skiljer ut sig genom att läsa morgontidning i lägst utsträckning. Mellan flickor finns inga direkta skillnader. Siffrorna är emellertid lägre under åren 1993/1994 än vid den tidigare mättidpunkten för samtliga utom arbetarklassflickorna, vilket stöds av tidigare resultat som visar att ungdomar läser morgontidningar i lägre utsträckning idag än tidigare (Wadbring, 1995).

Kvällstidningar är ett medium som appellerar till ungdomar på ett annat sätt än morgontidningar. De förstnämnda kan också sägas vara än mer portabla än de sistnämnda eftersom de är lösnummerförsålda. Till skillnad från morgontidningen som de flesta hushåll prenumererar på och

därmed får hem på morgonen, är kvällstidningarna något man köper under dagen. Kvällstidningarna vänder sig också till ungdomar på ett annat sätt än morgontidningar. Trots detta kan vi se att precis som morgontidningsläsning bland ungdomar sjunker, så sjunker kvällstidningsläsningen.

De som läser kvällstidningar i allra lägst utsträckning är medelklassflickorna, och särskilt gäller detta 1988/1989. Generellt är det också så att arbetarklassens ungdomar läser kvällstidningar något mer än medelklassens. Det är inget som gäller enbart ungdomar, utan klasskillnaderna för kvällstidningsläsning återfinns också i den vuxna befolkningen (Wadbring, 1995).

Vad som främst skiljer de unga från de vuxna, är den generellt sett lägre graden av läsning, oavsett om det handlar om morgon- eller kvällstidningar. Ungdomar använder mycket medier, men de använder inte de tryckta, traditionella medierna i samma utsträckning som äldre gör. Istället väljer de att kombinera själva, och de väljer då i viss utsträckning bort de traditionella medierna.

Generellt gäller att pojkar använder mer medier än flickor, men de sistnämnda konsumerar mer böcker än pojkar. Medelklassungdomar läser mer böcker än arbetarklassungdomar (Boëthius, 1992; Filipson & Nordberg, 1992). Flickor orienterar sig mot det tryckta ordet, pojkar mer mot visuella medier. Något man måste ha i åtanke ifråga om bokläsning, är den heterogena bokfloran. Att läsa en bok om Biggles eller att läsa Strindberg är två relativt olika saker som kräver olika typ av kulturell kompetens. Vad vi kan få svar på genom SOM-undersökningen är emellertid endast hur ofta man brukar läsa böcker.

Vid båda mättillfällena återfinns de största differenserna mellan pojkar och flickor, även om också klasstillhörighet spelar stor roll (tabell 5). Det är flickorna, och då särskilt medelklassflickorna som läser, men även arbetarklassflickor läser böcker i betydligt högre grad än både arbetar- och medelklasspojkar. Vad som också är markant, är att bokläsningen gått ned relativt mycket mellan de båda mättillfällena, om man ställer kravet för bokläsning minst någon gång i månaden. Siffrorna är här också signifikanta på en hög nivå. En jämförelse med *Mediebarometern* (1995), som har svaret på frågan om hur många som läste en bok *igår*, istället för som här, hur ofta man *brukar* läsa böcker, visar

delvis samma tendens. Delvis såtillvida att ungdomar år 1988 i hög utsträckning angav att de läst böcker igår, medan betydligt färre gjorde det 1989 och 1993. Frågetekniken ändrades sedan 1994 varför en total jämförelse inte är möjlig. Även om det är svårt att veta varför förändringen inträffat, är det möjligt att konstatera att det finns en nedgång i bokläsning.

Tabell 5 Bokläsning samt veckotidningsläsning bland 15-25-åringar (procent)

A. Sambandet mellan bokläsning minst någon gång i månaden, klass och kön

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	39	51	-12
Flickor	65	83	-18
Differens beroende på kön	-26	-32	

93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	29	45	-16
Flickor	50	66	-16
Differens beroende på kön	-21	-21	

Kommentar: Siffrorna för båda mättillfällena är signifikanta på 0.99-nivån.

B. Sambandet mellan veckotidningsläsning minst någon gång i månaden, klass och kön

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	80	68	12
Flickor	82	84	-2
Differens beroende på kön	-2	-16	

93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	57	49	8
Flickor	80	77	3
Differens beroende på kön	-23	-28	

Kommentar: Siffrorna för 1988/1989 är inte signifikanta, medan siffrorna för 1993/1994 är signifikanta på 0.99-nivån.

Veckotidningar kan sägas vara ett kvinnligt medium, medan tidskrifter och serietidningar är manliga (Filipson & Nordberg, 1992). I SOM-undersökningen finns inga frågor om tidskrifter eller serietidningar, men däremot om läsning av veckotidningar.

Vid det första mättillfället är det primärt unga medelklassmän som skiljer ut sig genom att läsa veckotidningar i lägre utsträckning än de andra grupperna. Siffrorna är dock inte signifikanta, varför resultaten inte kan ses som säkra. Åren 1993/1994 är resultaten däremot signifikanta och här visar sig den största differensen mellan unga män och unga kvinnor. Veckotidningarna är flickornas medium, inte pojkarnas. En förklaring till att så är fallet är att veckotidningar i betydelsen damtidningar och "flicktidningar" är ett vanligt förekommande fenomen, medan motsvarande typ av tidningar som vänder sig till män ofta är ges ut månadsvis - alternativt kategoriseras som något annat än veckotidningar.

Att lyssna eller inte lyssna

Radion är ett medium som kan användas var som helst, tillsammans med vem som helst och den kan också innehålla vad som helst; klassisk musik, hip-hop eller en gudstjänst. I SOM-undersökningarna har det inte varje år funnits några radiofrågor, men en sådan fråga fanns med år 1989 samt 1994. Antalet svarspersoner blir därför med nödvändighet få. På radiofronten har det hänt mycket under de senaste åren; en mängd nya kanaler har tillkommit och organisationen inom Sveriges Radio har förändrats. Jag har därför valt att undersöka lyssnandet på P1, samt lyssnandet på P3 och/eller P4 (tabell 6).

P1 kan sägas vara den "smala" kanalen i förhållande till P3 och P4, som då kan kallas mer "folkliga". P1 har generellt sett betydligt färre lyssnare än P3 och P4. Det är inget specifikt för ungdomar, utan gäller befolkningen i stort också. Vid det första undersökningstillfället är det för P1 klassvariabeln som uppvisar störst differens, medan differensen 1993/1994 är störst mellan pojkar och flickor. P1 kan sägas vara en mer specialiserad kanal än de båda andra. Både P3 och P4 är breda kanaler med mycket musik i innehållet, och det är därför främst dessa som fått konkurrens av de nya kanalerna, som i hög utsträckning också domineras av musik. Lyssnandet på P3/P4 har gått ned mellan mättillfällena, vilket kan förklaras just av tillkomsten av de nya kanalerna. 1988/1989 var det flickor som lyssnade på dessa båda kanaler i högst utsträckning, medan det 1993/1994 var medelklasspojkar. Siffrorna är emellertid inte signifikanta för P3/P4, varför de bör tolkas med försiktighet.

Tabell 6 Lyssnande på P1 samt P3/P4 efter klass och kön 1989 och 1994 (procent)[2]

A. Sambandet mellan att lyssna på P1 minst någon gång i veckan, klass och kön

1989	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	5	9	-4
Flickor	4	13	-9
Differens beroende på kön	1	-4	

1994	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	13	19	-6
Flickor	4	8	-4
Differens beroende på kön	9	11	

Kommentar: Siffrorna är signifikanta på 0.99-nivån 1989 och på 0.95-nivån 1994.

B. Sambandet mellan att lyssna på P3/P4 minst någon gång i veckan, klass och kön

1989	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	89	88	1
Flickor	96	95	1
Differens beroende på kön	-7	-7	

1994	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	69	75	-6
Flickor	66	68	-2
Differens beroende på kön	3	7	

Kommentar 1: Siffrorna är inte signifikanta för något av åren.
Kommentar 2: Eftersom det skett en omorganisering av P3 och P4 mellan undersökningstillfällena, har jag valt att slå samman dem så att lyssnare här betyder att man lyssnar på P3 och/eller P4.

Att klicka eller inte klicka

Det sista mediet - och ett av de nyaste - som ska undersökas är datorer. Även om det idag finns bärbara persondatorer, torde det fortfarande vara vanligast att ha en stationär dator, varför detta medium definitivt bör räknas in i den privata sfären. Ulla Johnsson-Smaragdi och Keith Roe (1986) menar att användandet av hemdatorer är relaterade till fyra huvudsakliga faktorer, varav två är av intresse i detta sammanhang:

[2] Antalet svar är år 1989 från vänster och nedåt 73, 70, 32, 39; och år 1994 är de 70, 79, 36 samt 25.

- De används huvudsakligen i hem där särskilt fadern är högutbildad.
- Användningen är könsmässigt bestämd; pojkar har och använder datorer i större utsträckning än flickor.

Den undersökning de refererar till är sedan mitten av 1980-talet och även om teserna fortfarande stämmer, kan man förvänta sig att mönstret bland datoranvändarna i viss mån förändrats sedan dess. Den fråga i SOM-undersökningen som ger en fingervisning om datoranvändning, är innehav av dator i hushållet. Resultatet kan därför vara en smula missvisande, eftersom de som fortfarande bor i föräldrahemmet mycket väl kan ha tillgång till dator utan att använda den. Som ett grovt mått kan det ändock vara användbart.

Tabell 7 Sambandet mellan innehav av persondator, klass och kön bland 15-25-åringar (procent)

88/89	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	19	31	-12
Flickor	15	16	-1
Differens beroende på kön	4	15	

93/94	Arbetar-klass	Medel-klass	Differens beroende på klass
Pojkar	25	42	-17
Flickor	9	45	-36
Differens beroende på kön	16	-3	

Kommentar. Siffrorna för 1988/1989 är inte signifikanta, medan siffrorna för 1993/1994 är signifikanta på 0.90-nivån.

Som vi kan se i tabell 7, var det vid första mättillfället främst pojkar från medelklassen som hade tillgång till dator i hemmet, vilket stödjer teserna ovan. Vid det andra mättillfället har bilden förändrats något; nu har också flickorna från medelklassen tillgång till dator i mycket hög utsträckning. Nästan hälften av de unga från medelklassen har en dator i hushållet. Arbetarklassen har datorer i hushållet i lägre utsträckning, och särskilt gäller det de unga kvinnorna. En fråga som osökt inställer sig är om de unga arbetarklasskvinnorna riskerar att hamna i ett B-lag i informationssammanhang?

Ett försök till medietypologisering

Hur är det då möjligt att resonera runt ett sätt att kategorisera medierna i förhållande till den undersökta publiken? I resonemanget nedan utgår jag endast från undersökningarna 1993/1994, för att se hur det ser ut idag.

Både klass och kön spelar roll för hur man använder de allra flesta medierna; dock inte alla. Bland högkonsumenterna är det pojkar som främst ser på TV, medan flickor generellt läser veckotidningar och datorer innehas i högst utsträckning av medelklassungdomar. Bland lågkonsumenterna skiljer teater ut sig genom att samtliga grupper utom medelklassflickorna är lågkonsumenter. I övrigt är exempelvis arbetarklassen lågkonsumenter av bio, medelklassen av video och flickor ser på TV i lägre utsträckning än pojkar.

Som sades inledningsvis, kan medierna ses *lokaliseringsmässigt*; det vill säga, *var* de används, och de finns primärt i en offentlig eller en privat sfär. Att tänka sig medierna som lokaliserade i antingen ett offentligt eller ett privat rum, riskerar dock att bli en aning fyrkantigt. Tidningar av olika slag, liksom böcker och musikmedier brukar räknas till den privata sfären, medan bio och teater räknas till den offentliga (t.ex. Reimer, 1994). Jag skulle emellertid vilja hävda att exempelvis tryckta medier samt vissa av musikmedierna befinner sig någonstans i gränslandet mellan den privata och den offentliga sfären. Detta är portabla medier som är möjliga att använda på olika platser, till skillnad från exempelvis TV:n, som finns i hemmets mitt. Det är också troligt att just ungdomar väljer att ta med sig de portabla medierna utanför dess traditionella plats, det vill säga hemmet. De medier som definitivt är privata skulle i så fall enbart vara TV, video och dator.

Medievanor i den offentliga sfären i form av bio och teater, är det primärt de unga medelklassflickorna som utnyttjar. Men utifrån ett sådant faktum är det svårt att säga något mer specifikt om hur unga rör sig i det offentliga rummet. De organiserade aktiviteterna i form av medier attraherar kvinnor i samma, eller högre, utsträckning som männen. Såtillvida befinner sig flickorna i det offentliga rummet.

De medier som är möjliga att placera i gränslandet mellan offentligt och privat, är tidningar, böcker, veckotidningar samt radio. Läsning av böcker och veckotidningar skiljer sig från läsning av morgon- och kvällstidningar, såtillvida att de två förstnämnda medierna används av flickor i större utsträckning än pojkar. Vad gäller tidningarna, är det snarare enskilda grupper som skiljer ut sig. Sett till siffrorna från 1993/1994 är det arbetarklasspojkarna som inte läser morgontidningar och medelklassflickorna som inte läser kvällstidningar. De som lyssnar på radio, oavsett kanal, är i huvudsak medelklasspojkar.

Går man in i den privata sfären, och undersöker icke portabla medier, är det pojkar som ser på TV mer än flickor. Video attraherar främst pojkar från arbetarklassen medan datorer främst är medelklassens medium.

Utifrån medievanor kan man således säga att både unga män och unga kvinnor befinner sig i både den offentliga och den privata sfären. Kvinnan må primärt befinna sig i den privata sfären (t.ex. Fornäs, 1991), men mediemässigt befinner hon sig också i den offentliga. Samma förhållande gäller unga pojkar; de finns i båda sfärerna, och som en indikator på att den privata sfären fått en ökad betydelse är att där finns datorerna, som särskilt unga från medelklassen har tillgång till (jfr Drotner, 1991). Något alldeles entydigt mönster mellan unga män och kvinnor från arbetarklassen och medelklassen i förhållande till offentliga och privata sfärer är svårt att finna - vad gäller medieanvändning.

Att diskutera i termer av offentlig och privat sfär kanske inte är det rimligaste sättet, när man försöker förstå varför ungdomar använder de medier de gör. Det kan ses som tveksamt av flera skäl. För det första är det ogörligt att dra en gräns mellan vad som är offentligt och vad som är privat. För det andra finns det bara ett fåtal medier som definitivt kan sägas tillhöra den offentliga sfären. Möjligen är det rimligare att tala om sfärer när man också undersöker *annat* än just medierna; om man drar en parallell till andra, kanske mindre organiserade fritidsaktiviteter i den offentliga sfären skulle mönstret med största sannolikhet bli annorlunda. Många av de aktiviteter som ungdomar utövar i det offentliga rummet ligger utanför medierna (jfr Reimer, 1992). Dessutom är det ungdomar mellan 15 och 25 år som undersökts här, och det privata och det offentliga rummet är med största sannolikhet helt olika saker för en 15-åring i jämförelse med vad det är för en 25-åring.

Om man istället placerar in unga män och unga kvinnor från arbetar- och medelklassen i fält för att rent empiriskt se hur de fördelar sig - hur ser det ut då? Här är det lättare att se ett mönster utifrån de medier unga män och kvinnor från olika samhällsklasser använder (figur 1), även om mönstret inte heller här är helt entydigt.

Figur 1 En medietypologi utifrån hög- och lågkonsumtion

	Arbetarklass	Medelklass	Båda klasserna
Flickor	***Låg-konsumtion:*** P1 datorer	***Högkonsumtion:*** teater böcker bio ***Låg-konsumtion:*** TV4 kvällstidningar	***Högkonsumtion:*** veckotidningar ***Låg-konsumtion:*** SVT
Pojkar	***Högkonsumtion:*** kvällstidningar video TV4 ***Låg-konsumtion:*** böcker morgontidningar	***Högkonsumtion:*** morgontidningar P3/P4 SVT P1 ***Låg-konsumtion:*** veckotidningar	
Båda könen	***Låg-konsumtion:*** bio	***Högkonsumtion:*** datorer	

Kommentar: Teater och lyssnande på P3 är inte inlagt vad gäller låg-konsumtion, eftersom samtliga utom medelklassflickor (teater) och medelklass-pojkar (P3) här är lågkonsumenter.

Det är här möjligt att se medierna som en slags *smakhierarki* (jfr Bourdieu, 1987). Det handlar då inte om *var* medierna används, utan snarare om hur medierna kan *värderas* - av användarna och av samhället i bred bemärkelse. Att medelklassen och arbetarklassen har olika smak och

olika referensramar är knappast något nytt. Ofta talar man om finkultur kontra populärkultur, om än inte som varandras motsatser så ändå som två relativt skilda typer av kultur (jfr Melin, 1991). Som vi kan se i figur 1 är de unga arbetarklasskvinnorna endast högkonsumenter ifråga om ett medium: veckotidningar. Johan Fornäs (1991:42) skriver:

> De flesta är överens om att arbetarflickor så att säga står längst ned i den sociala hierarkin, genom att vara utsatta för ett dubbelt förtryck. Å andra sidan är det medelklassflickorna och arbetarpojkarna som i många avseenden utgör motpolerna när det gäller kulturell smak. I makthierarkin tycks arbetarflickor och akademikerpojkarna utgöra extremerna, i smakhierarkierna däremot arbetarpojkar och akademikerflickor.

Sett till "smak" i bemärkelsen vilka medier olika grupper är högkonsumenter av, synes det vara arbetarklassflickorna som står längst ned i hierarkin. Å andra sidan kan hävdas att arbetarklasspojkarna är högkonsumenter av de medier som traditionellt sett inte värderas så högt i samhället; video, kvällstidningar och TV4. Arbetarklassen saknar inte kultur, men det är medelklassen som i högre utsträckning besitter både det ekonomiska och det kulturella kapitalet (jfr Bourdieu, 1987; Drotner, 1991). Att läsa värderas generellt sett högre av samhället och dess invånare än att exempelvis titta på TV (jfr Radway, 1984).

Tydligare är kanske att istället för att se på högkonsumtion, se på lågkonsumenterna av olika medier; det som olika grupper väljer bort säger väl så mycket om en människas smak, som det som väljs. I viss mån handlar det om vilken fasad man vill uppvisa för omvärlden (jfr Kratz, 1994).

Det är naturligtvis möjligt att diskutera vilka medier som ska ges hög respektive låg status, eftersom indelningen alls inte är helt självklar för alla medier. Ett sätt är då att empiriskt utgå från vad som väljs av olika kulturella grupper, som i figur 1. Men det är också möjligt att diskutera i vilken mån ungdomar egentligen *väljer* olika medier, och utifrån vilka preferenser de gör så. De lever i en medieintensiv värld, men synes ändå välja att ta del av de traditionella medierna på ett relativt klassbundet och könsbestämt sätt.

Avslutning

Ju yngre man är i dagens samhälle, desto mer heterogen mediestruktur växer man upp i. Det finns mer att välja på, man är inte bunden vid några konventioner och det är lättare att ta till sig de nya medieformer som dyker upp på marknaden. Bo Reimer menar dock att:

> People choose, but they do so along class lines. (Reimer, 1994:205)

Här skulle man kunna tillägga: *...and gender is an important factor too.*

Vad som är mest betydelsefullt av de två faktorerna kön och klass är emellertid svårt att säga. De spelar roll på olika sätt. Det är först när de båda faktorerna sätts samman som det är möjligt att se ett relativt tydligt mönster i medieanvändningen. Medievanorna har förändrats över tid, sett mellan åren 1988/1989 i förhållande till 1993/1994. Totalt sett har den gått ned, för i princip samtliga medier. Å andra sidan är det ett flertal medier, exempelvis musik utanför radion, som inte undersökts. Användningsminskningen av vissa medier kan eventuellt förklaras genom ett minskat samhällsintresse, kanske i kombination med lågkonjunkturen som gör att ekonomin sätter ett stopp för hur mycket medier som används. En möjlig förklaring till den generella minskningen är också att det inte är tidsanvändningen av olika medier som undersökts här, utan hur ungdomar *orienterar* sig mot de olika medierna. En inte orimlig tanke är att ju fler medier vi får, desto mer specialiserad blir medieanvändningen.

Att kategorisera medier utifrån ungdomar, klass och kön visar ett relativt både klass- och könsbundet mönster. De medier som traditionellt värderas högt av samhället, exempelvis att läsa böcker, läsa morgontidningen och lyssna på P1 väljs i stor utsträckning av medelklassen. Att se på video eller läsa kvällstidningar väljs istället av arbetarklassen. Empiriskt stämmer resultaten av hög- och lågkonsumtionsanvändning väl in i en slags smakhierarki, utifrån hur det är möjligt att värdera olika medier. Att diskutera i termer av offentlig och privat sfär visar däremot inte något entydigt mönster vad gäller medieanvändning. För att ett sådant resonemang ska bli meningsfullt krävs att mycket mer av ungdomarnas livssituation än enbart medieanvändningen vägs in.

Referenser

Anshelm, Magnus (1995) Video. I Carlsson, Ulla och Anshlem, Magnus (red) *Mediesverige 1995. Statistik och analys*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet

Bourdieu, Pierre (1987) *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander

Drotner, Kirsten (1991) Kulturellt kön och modern ungdom. I Fornäs, Johan; Boëthius, Ulf och Cwejman, Sabina: *Kön och identitet i förändring*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag

Filipson, Leni och Nordberg, Jan (1992) Barns och ungdomars medie- och kulturvanor. I Fornäs, Johan; Boëthius, Ulf; Ganetz, Hillevi och Reimer, Bo *Unga stilar och uttrycksformer*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion

Fornäs, Johan (1989) Linjer i ungdomskulturen. I Fornäs, Johan; Ganetz, Hillevi och Holmqvist, Tove (red) *Tecken i tiden. Sju texter om ungdomskultur*. Stockholm: Symposion

Fornäs, Johan (1991) Narcissus och det Andra. Könsordningens särskiljanden och sammanfogningar. I Fornäs, Johan; Boëthius, Ulf och Cwejman, Sabina *Kön och identitet i förändring*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion

Fornäs, Johan (1992) Navigationer på kulturfloden. Stilproduktion som kommunikativ praxis. I Fornäs, Johan; Boëthius, Ulf; Ganetz, Hillevi och Reimer, Bo *Unga stilar och uttrycksformer*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion

Johnsson-Smaragdi, Ulla och Roe, Keith (1986) *Teenagers in the New Media World. Video Recorders, Video Games and Home Computers*. Lund: University of Lund, Department of Sociology

Kratz, Charlotta (1994) Mediemöblemang 1986 och 1993. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet

Mediebarometern 1994 (1995) Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet

Melin, Margareta (1991) *Från kulturteori till journalistkultur - en litteraturöversikt över diskussionerna kring kulturbegreppet*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

Radway, Janice (1984) *Reading the Romance. Women, Patriarchy, and Popular Culture*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press

Reimer, Bo (1992) Inte som alla andra. Ungdom och livsstil i det moderna. I Fornäs, Johan; Boëthius, Ulf; Ganetz, Hillevi och Reimer, Bo *Unga stilar och uttrycksformer*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion

Reimer, Bo (1993) Senmoderna miljöer. Massmedier och organisationen av det privata och det offentliga. I Fornäs, Johan; Boëthius, Ulf och Reimer, Bo: *Ungdomar i skilda sfärer*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag

Reimer, Bo (1994) *The Most Common of Practices. On Mass Media Use in Late Modernity*. Gothenburg: Gothenburg Studies in Journalism and Mass Communication, University of Gothenburg

Schyller, Ingela (1989) Video och bio. I von Feilitzen, Cecilia; Filipson, Leni; Rydin, Ingegerd och Schyller, Ingela: *Barn och unga i medieåldern. Fakta i ord och siffror*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Strid, Jan (1989) Teaterpublik och teaterform. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Åttiotal. Svensk opinion i empirisk belysning*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet

Wadbring, Ingela (1995) *Tidningsläsaren - vem är det? En analys av olika gruppers tidningsläsning*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

"DET ÄR HÄRLIGT ATT SE UNGDOMARNA I KYRKAN"

MAGNUS HAGEVI

"...sedan jag har blivit vuxen har jag lagt bort det barnsliga."

Med stadigt grepp om en rejäl handväska, knut i nacken och klädd i hatt vaggar kyrktanterna uppför mittgången inför söndagens förmiddagsgudstjänst. När de går förbi en bänk med tonåringar ler de förnöjt till varandra och utbrister: "Det är härligt att se ungdomarna i kyrkan". Men synen av ungdomar är inte lika starkt förknippad med kyrkan som tanterna själva är. Enligt religionssociologen Göran Gustafsson finns det ändå tecken som tyder på att tonåringar relativt ofta besöker religiösa möten, medan 20-29-åringarna är de vars religiösa mötesaktivitet är bland de lägsta av alla åldersgrupper (Gustafsson 1991).

Gustafsson hävdar att det finns en livscykel som går från relativt aktiv religiositet i unga år, en större religiös passivitet fram till femtioårsåldern, då aktiviteten åter tar fart för att sedan nå sin topp bland pensionärerna (Gustafsson 1991; Bennulf m fl 1995). Till detta kommer sekulariseringen - att varje generation antas bli allt mindre religiös. Till sist bör nämnas att religionsutövning kan vara föremål för vissa periodeffekter - att den religiösa aktiviteten under vissa perioder tenderar att öka - vilket dock är svårt att mäta. Ett exempel på periodeffekter är att antalet religiösa handlingar ökade efter Olof Palmes död (Källstad m fl 1986).

I vilken omfattning stämmer det att tonåringar är mer religiösa än 20-29-åringarna? Gäller det såväl religiöst beteende som religiös tro? Använder tonåringarna kyrkan enbart som en sorts fritidsgård? Eller finns det en koppling till en religiös övertygelse? Har ungdomarnas ändrade kyrkvanor i tjugoårsåldern samband med ungdomarnas religiösa övertygelse?

Med hjälp av den tidserie som SOM-institutets årliga undersökningar har resulterat i, kan ungdomars religiösa mötesaktivitet och trosuppfattningar undersökas. SOM-institutet sänder varje år ut 2 800 postenkäter till ett representativt urval av den svenska befolkningen mellan 15 till 80 år, varav 60-70 procent brukar besvara. I detta kapitel analyseras ett beteende - religiös mötesaktivitet - och en attityd - betydelsen av personlig frälsning. Tidserien sträcker sig från år 1988 till år 1994 och gäller främst två ungdomsgrupper. Den första gruppen är de tonåringar i åldrarna 15 till och med 19 år, som förväntas ha relativ hög religiositet. Den andra gruppen är ungdomar i åldrarna från 20 till och med 29 år, vilka kallas för 20-29-åringarna.

Religiös mötesaktivitet

Vid forskning om religion är det vanligt att studera religiositet genom att undersöka den religiösa mötesaktiviteten. Sådan religiös aktivitet avser att mäta i vilken utsträckning individen upplever sig tillhöra en religiös gemenskap (Särlvik 1970). Kritiken mot en sådan operationalisering går vanligen ut på att detta mått på religiositet leder till en del felaktigheter. Till exempel kan människor med religiös övertygelse vara relativt mötespassiva och i övrigt sekulariserade människor kan av icke-religiösa anledningar ofta befinna sig på religiösa möten (Hagevi 1995). För det nu undersökta problemet är detta mindre intressant, då intresset är direkt riktat mot ungdomars religiösa mötesaktivitet. Det är också vad som faktiskt mäts.

Sedan år 1988 har SOM-institutet i sin postenkät ställt samma fråga: "*Hur ofta har Du under det senaste 12 månaderna gjort följande saker?*" varpå bland annat "*Besökt gudstjänst eller religiöst möte*" nämnts. Som svarsalternativ ges "*Ingen gång*", "*Någon gång under året*", "*Någon gång i halvåret*", "*Någon gång i kvartalet*", "*Någon gång i månaden*", "*Någon gång i veckan*" och "*Flera gånger i veckan*". Det är vanligt att dela in individers religiösa engagemang i tre grupper: regelbundna mötes-besökare (besöker religiösa möten minst en gång i månaden), en grupp av tillfälliga mötesbesökare, samt en grupp helt sekulariserade som aldrig besöker religiösa möten. För bakgrunden till denna indelning, se Luckman (1967) och Hagevi (1995).

I figur 1 redovisas hur vanligt det är att tonåringar, 20-29-åringar och hela befolkningen mellan 15-80 år besöker religiösa möten en gång i månaden eller mer. Den heldragna linjen är andelen tonåringar som besöker religiösa möten minst en gång i månaden, den streckade linjen är motsvarande andel 20-29-åringar och den prickade linjen är hela befolkningen.

Figur 1 Religiösa mötesbesökare bland ungdomar och hela befolkningen år 1988-1994. Andel som besöker religiösa möten minst en gång i månaden i åldern 15-19 år, 20-29 år och 15-80 år.

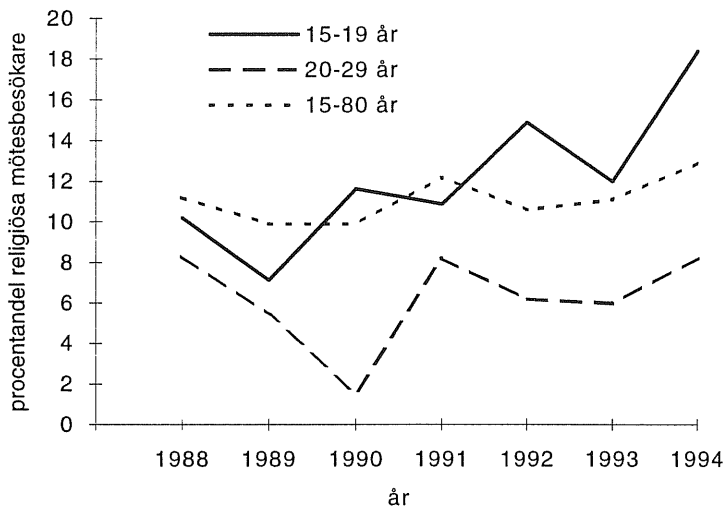

Kommentar. Antalet svarande var bland tonåringarna 157 personer, bland 20-29-åringarna 277 personer och i hela befolkningen 1558 personer år 1988. Motsvarande antal var 126, 276 respektive 1496 personer år 1989, 129, 263 respektive 1521 personer år 1990, 138, 268 respektive 1522 personer år 1991, 141, 323 respektive 1852 personer år 1992, 141, 301 respektive 1847 personer år 1993 samt 125, 279 respektive 1646 personer år 1994.

Enligt figuren tenderar tonåringarna vara mer mötesaktiva än 20-29-åringarna. Som de flesta vet måste konfirmander göra kyrkobesök under den period som kyrkan undervisar dem. Detta kan påverka femton-

åringarnas religiösa mötesbesök i redovisningen ovan. Men samtidigt är det viktigt att komma ihåg att de femtonåringar som besvarar SOM-enkäten, gör det fyra till fem månader efter det att konfirmationsundervisningen vanligtvis har avslutats. Den typen av mötesbesök påverkar därför resultaten endast indirekt och till en begränsad del. Under 1990-talet ökar dessutom tonåringarnas religiösa mötesaktivitet, medan 20-29-åringarnas aktivitet är konstant (vågdalen år 1990 är med största sannolikhet en mätfel orsakat av det lilla urvalet). Från att tonåringarna besökt färre religiösa möten än övriga befolkningen i slutet av 1980-talet ökar antalet tonårsbesökare så att andelen regelbundna mötesbesökare är större än i befolkningen som helhet under 1990-talet. Skillnaden mellan andelen mötesbesökare bland tonåringarna åren 1992-1994 och åren tidigare är statistiskt signifikant.

Frälsning

Till skillnad från religiösa mötesbesök är frälsning ett utpräglat och exklusivt kristet begrepp. Frälst betyder räddad. Ordet hänvisar till att varje människa kan bli räddad till evigt liv genom att erkänna Jesus gudomlighet: "*Så älskade Gud världen att han gav den sin ende son, för att de som tror på honom inte skall gå under utan ha evigt liv.*" (Johannesevangeliet 3:16).

Sedan år 1988 - med undantag för år 1989 - har SOM-institutet undersökt hur viktigt personlig frälsning anses vara. Frågan lyder: "*Hur viktigt tycker Du att följande saker är för Dig?*", varefter bland annat "*Frälsning*" nämns. Frågan kan besvaras med "*Mycket viktigt*", "*Ganska viktigt*", "*Varken viktigt eller oviktigt*", "*Inte särskilt viktigt*" och "*Inte alls viktigt*".

I figur 2 presenteras andelen tonåringar, 20-29-åringar och dessutom andelen i hela befolkningen som svarat att de anser frälsning vara mycket viktigt för dem.

Figur 2 Vikten av frälsning bland ungdomar och hela befolkningen år 1988-1994. Andel som tycker att frälsning är mycket viktigt i åldern 15-19 år, 20-29 år och 15-80 år.

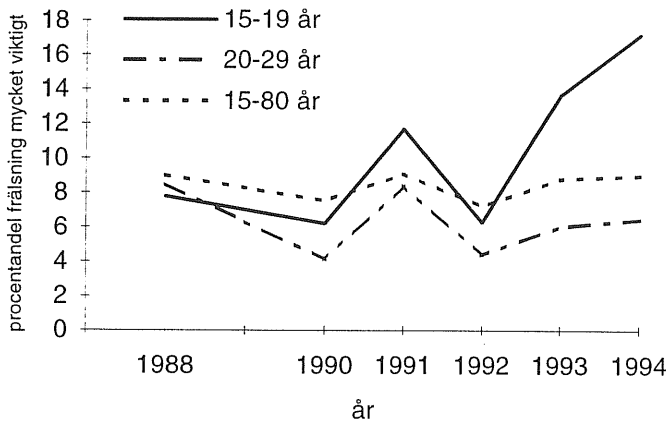

Kommentar: Antalet svarande var bland tonåringarna 154 personer, bland 20-29-åringarna 272 personer och i hela befolkningen 1541 personer år 1988. Motsvarande antal var 129, 267 respektive 1515 personer år 1990, 139, 262 respektive 1459 personer 1991, 143, 320 respektive 1835 personer år 1992, 139, 299 respektive 1800 personer år 1993 samt 122, 279 respektive 1628 personer år 1994.

Jämfört med 20-29-åringarna tenderar tonåringarna att i större utsträckning betona vikten av deras frälsning. I slutet av 1980-talet är dock skillnaden liten, men under 1990-talet ökar frälsningens betydelse bland tonåringarna. Ökningen av frälsningsvikten bland tonåringarna åren 1993-1994 är jämfört med de tidigare åren statistiskt signifikant.

Det står klart att tonåringarnas religiositet är större än 20-29-åringarnas oberoende av om det är religiös mötesaktivitet eller betydelsen av frälsning som analyseras. Det finns också tecken på att tonåringarnas religiositet ökar under 1990-talet. Däremot har ingen motsvarande ökning stått att finna bland 20-29-åringarna.

"...då du är ljum, och varken varm eller kall, skall jag utspy dig ur min mun"

En rationell anledning för kristna att göra regelbundna kyrkobesök är att de vill arbeta på sin frälsning. Det är också så att det finns ett starkt samband mellan religiös mötesaktivitet och frälsningsvikt, även om sambandet inte är fullständigt.[1] För tonåringar är detta förhållande speciellt intressant. Såväl Svenska kyrkan som de flesta frikyrkor har en omfattande barn- och ungdomsverksamhet.

Bland femtonåringarna är ett stort antal nyligen konfirmerade. Svenska kyrkan undervisar ensam 70 000 personer varje år (SCB 1995). Deltagandet i konfirmandundervisningen har under 1990-talet ökat. Detta kan till viss del förklara tonåringarnas ökade religiösa mötesaktivitet. För tonåringarna innebär tiden kring konfirmationen ofta ett regelbundet kyrkobesökande utan att det växer fram en starkare religiös övertygelse hos deltagarna. Vidare är Svenska missionsförbundets ungdom en av Sveriges största ungdomsorganisationer, delvis beroende på att förbundet är öppet för alla ungdomar oberoende av deras trosbekännelse.

Det föreligger en möjlighet att tonåringar brukar kyrkan som en fritidsgård och av andra skäl som inte direkt är kopplat till deras egna religiösa övertygelse. Problemet ska inte överdrivas. Tidigare redovisades uppgifter som visade att tonåringarna inte bara var förhållandevis mötesaktiva, utan också fäste en relativ stor vikt vid frälsning. Men ändå kvarstår problemet om ungdomarnas religiösa mötesaktivitet är kopplat till religiös övertygelse eller till fritidsaktiviteter.

Ju mer tonåringarnas användande av kyrkorna enbart begränsas till fritidsaktiviteter i stället för deras andliga utveckling, desto mindre bör deras emfas på frälsning vara. Samtidigt torde den religiösa mötesaktiviteten bland de som tycker frälsning är mindre viktigt avta med ökad ålder. Bland 20-29-åringarna bör i stället betydelsen av frälsning öka bland mötesbesökarna samtidigt som de som trycker på betydelsen av frälsning i allt större utsträckning hittar vägen till kyrkan.

I tabell 1 presenteras andelen som tycker frälsning är mycket viktigt efter vanan att besöka religiösa möten. Med fler svarande ökar resultatens säkerhet. För att öka säkerheten i resultaten har samtliga svaranden i SOM-undersökningar från år 1988 till år 1994 slagits samman.

Tabell 1 Hur viktigt ungdomar anser att frälsning är för dem efter religiösa mötesbesök åren 1988-1994 (procentandel som anser att frälsning är mycket viktigt).

ålder	religiösa mötesbesök					
	regelbunda mötesbesökare		tillfälliga mötesbesökare		besöker aldrig möten	
	procent	*antal svarande*	*procent*	*antal svarande*	*procent*	*antal svarande*
15-19 år	39	105	6	283	5	420
20-29 år	53	108	2	562	3	1013

Kommentar: Samtliga skillnader mellan tonåringar och tjuguåringar är statistiskt signifikanta med 95 procents säkerhet.

Enligt tabell 1 är andelen som betonar vikten av frälsning bland de regelbundna mötesbesökarna större bland 20-29-åringarna (53 procent) än tonåringarna (39 procent). Samtidigt minskar betydelsen av frälsning bland 20-29-åringarnas mer sekulariserade grupper jämfört med tonåringarna. Då andelen religiösa ungdomar är liten, rör minskningen få procentenheter, även om de halveras. Alla skillnader mellan generationerna är dock statistiskt signifikanta, om än små.

Innan resultatet i tabell 1 kommenteras mer ska ytterligare fakta introduceras. Tabell 2 innehåller information om hur ofta de som anser att frälsning är mycket viktigt eller mindre viktigt besöker religiösa möten. Även i denna tabell har de svarande i SOM-undersökningarna från år 1988 till år 1994 slagits samman (undantaget år 1989 då frälsningsvikt inte undersöktes).

Enligt tabell 2 är sambandet mellan religiösa mötesbesök och frälsningsvikt svagare bland tonåringarna än bland 20-29-åringarna.

Andelen som aldrig besöker religiösa möten är större bland de 20-29-åringar vilka inte inser betydelsen av frälsning (62 procent) än vad den är bland tonåringarna (54 procent). Samtidigt ökar andelen regelbundna mötesbesökare bland de 20-29-åringar som framhäver frälsningens betydelse jämfört med tonåringarna. I båda tabellerna är skillnadena mellan åldersgrupperna små. Men de förändringar som finns är sådana som styrker antagandet att flera tonåringar utan större religiös övertygelse använder kyrkan som fritidsgård. Detta kan dock inte vara hela sanningen. Ungdomarnas religiositet tycks även bli svagare i tjugoårsåldern. Bland de som är övertygade om frälsningens betydelse är den religiösa mötesaktiviteten minst lika hög som bland tonåringarna.

Tabell 2 Regelbundna besökare av religiösa möten efter hur viktigt ungdomar anser att frälsning är för dem åren 1988-1994 (procentandel som besöker möten minst en gång i månaden).

frälsningsvikt	ålder	religiösa mötesbesök				
		regelbunda mötesbesökare	tillfälliga mötesbesökare	besöker aldrig möten	summa procent	antal svar
mycket viktigt	*15-19*	50	22	28	100	82
mycket viktigt	*20-29*	58	13	29	100	98
mindre viktigt	*15-19*	9	37	54	100	734
mindre viktigt	*20-29*	4	34	62	100	1585

Kommentar: Skillnaden mellan tonåringar och 20-29-åringar som anser att frälsning är mycket viktigt och är regelbundna mötesbesökare, är signifikant med 85 procents säkerhet. Skillnaden mellan tonåringar och 20-29-åringar som anser att frälsning är mindre viktigt och är regelbundna mötesbesökare, är signifikant med 99 procents säkerhet. Skillnaden mellan tonåringar och 20-29-åringar som anser att frälsning är mindre viktigt och aldrig besöker möten, är signifikant med 99 procents säkerhet.

Sammanfattning

Det finns skillnader i ungdomars religiositet. Tonåringarna är mer religiösa än 20-29-åringarna. Men resultaten visar även att en del tonåringar är aktiva i olika religiösa sammanhang, utan att bli vad som

kan kallas religiösa. Sambanden är långtifrån så starka att en sådan "fritidsaktivitet" helt kan förklara varför den religiösa aktiviteten är lägre bland 20-29-åringarna än bland tonåringarna. Tonåringar tenderar att både besöka religiösa möten och tycka att frälsning är mycket viktigt i större utsträckning än 20-29-åringarna. Därför ligger slutsatsen nära till hands att också ungdomarnas religiösa övertygelse avtar då de träder in i vuxenlivet.

De redovisade uppgifterna visar trots allt att frälsning är viktigt om kyrkorna vill behålla sina ungdomar. Tendensen är att de ungdomar som anser att frälsning är mycket viktigt även går regelbundet i kyrkan efter tonåren, då de tar steget in i vuxenvärlden.

Det finns tecken vilka kan tolkas som att tonåringarnas religiositet har ökat under 1990-talet. Frågan är öppen om ökningen är tillfällig eller bestående och om den innebär att även framtidens 20-29-åringar blir mer religiösa. I viss mån kan svaret bero på i vilken utsträckning kyrkan lyckas poängtera vikten av frälsning.

Not

1.Korrelationen mellan frälsningsvikt och religiösa mötesbesök mätt med Pearsons r är i hela befolkningen r=0,44 år 1994. Jämfört med Bjerelds och Gilljams (1991) redovisade mätning från år 1988 då motsvarande korrelation uppmättes till r=0,53 har sambandet blivit svagare.

Referenser

Bennulf, M - Hagevi, M - Oscarsson, H, 1995, "Finns det en religiös livsstil?", ur Holmberg, S - Weibull, L (red), *Det gamla riket*, SOM-rapport nr 13, SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 175-194.

Bjereld, U - Gilljam, M, 1991, "Vad vill de kristna? Religionens betydelse för människors åsikter i politiska frågor", *Statsvetenskaplig tidskrift*:94, nr 2, s 149-159.

Gustafsson, G, 1991, *Tro, samfund och samhälle. Sociologiska perspektiv*, Örebro: Libris.

Hagevi, M, 1995, "Region, religion och röstning", ur Nilsson, L (red), *Västsvensk horisont*, SOM-rapport nr 14, SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 33-51.

Källstad, T - Ejerfeldt, L - Straarup, J, 1986, *Religiösa reaktioner på Olof Palmes död. Religionsbeteendevetenskapliga perspektiv*, Religion och samhälle:10, Stockholm: Religionssociologiska institutet.

Luckman, T, 1967, *The Problems of Religion in Modern Society*, New York: MacMillan & Co.

Nilsson, L (red), 1995, *Västsvensk horisont*, SOM-rapport nr 14, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Statens Offentliga Utredningar, 1981, *Nya testamentet*, 1981:56, Stockholm: Liber Allmänna förlaget.

Statistiska Centralbyrån, 1992, *Statistisk årsbok '92*, Örebro: SCB förlag.

Särlvik, B, 1970, *Electoral Behaivior In the Swedish Multiparty System*, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

UNGDOMAR MELLAN VÄNSTER OCH HÖGER

HENRIK OSCARSSON OCH MARIA OSKARSON

Vänstervind och högervind. Det är en gammal sanning inom väljarforskningen att när opinionsvindarna vänder är ungdomarna de första att blåsa med. Unga människor har i det avseendet visat sig vara betydligt mer trendkänsliga än äldre. Framgångar för partier eller åsiktsriktningar i den allmänna opinionen brukar därför innebära än större framgångar bland de yngre. Unga människors känslighet för rådande opinonsvindar gör dem därmed särskilt intressanta att studera för opinions- och väljarforskare.[1]

Det finns flera illustrativa exempel på ungdomars trendkänslighet. Högervinden mot slutet av 1980-talet blåste starkast bland ungdomarna: i valet 1991 var det framför allt moderaterna (30 procent) och ny demokrati (14 procent) som rönte stora framgångar bland de yngsta väljarna (Gilljam och Holmberg 1993:83). Bara tre år senare, i valet 1994, var istället miljöpartiet och vänsterpartiet de stora vinnarna bland förstagångsväljarna (11 respektive 10 procent) (Gilljam och Holmberg 1995:93).

Vad som är "ute" och "inne" i politiken har inte nödvändigtvis att göra med politiska ytterligheter: extrema vänster- eller högerståndpunkter tycks inte ha någon särskild dragningskraft bland ungdomar. Också mittenalternativ har kunnat rida på en popularitetsvåg bland unga: Centerpartiets stora valframgångar vid mitten av 1970-talet gick t ex hand i hand med en stor tillströmning av medlemmar till centerpartiets ungdomsförbund. I valet 1976 hade centern stöd från nästan en tredjedel av förstagångsväljarna (Gilljam och Holmberg 1995:93; Petersson 1977).

En stor del av senare års studier om ungdomar och politik har fokuserat på vad som brukar kallas "nya" värderingar och post-materialism, där de unga ses som bärare av dessa "framtidstrender". Bakgrunden är bland annat att nya sakfrågor och partier har haft särskilt stora framgångar bland de unga under de senaste tio åren. Miljöpartiet och miljöfrågorna samt ny demokrati och flyktingfrågorna och i viss utsträckning kds och moralfrågorna har mer eller mindre tillfälligt tilltalat ungdomar (Gilljam och Holmberg 1993, 1995).

Det finns emellertid en risk med att allt för ensidigt fokusera vid "det nya"; en risk för att man därmed förbiser att unga människor agerar i en politisk kontext som fortfarande är präglad av den "gamla" etablerade politiken. Vi menar att det är väsentligt att också studera unga människors förhållande till de traditionella konfliktmönstren i svensk politik, och skall därför i denna uppsats koncentrera oss på trender i ungdomars förhållande till den "gamla" vänster-högerdimensionen under perioden 1986 till 1994. De relativt snabba förändringarna i väljarnas opinioner under denna period erbjuder goda möjligheter att närmare studera ungdomsgenerationens trendkänslighet. Den fråga som ligger till grund för den fortsatta analysen är alltså om det stämmer att politiska trenders genomslagskraft avtar med ökande ålder.

Tre ungdomsgrupper

Till skillnad från de traditionella väljarundersökningarna har vi möjlighet att med hjälp av SOM-undersökningarna studera ungdomar som är yngre än rösträttsåldern 18 år. Vi kan med andra ord mer utförligt än tidigare testa hypotesen att graden av trendkänslighet avtar med ålder. De årliga SOM-undersökningarna gör det dessutom möjligt att studera hur ungdomars åsikter och vänster-högerpositioner förändras under perioderna *mellan* riksdagsvalen, när de till buds stående politiska alternativen *inte* nyligen har aktualiserats i samband med partiernas valkampanjer och massmedias bevakning.

I äldre väljarforskning beskrivs sambandet mellan stigande ålder och ökad politisk kunskap/erfarenhet närmast som ett linjärt samband - åtminstone upp i femtioårsåldern (Campbell m fl 1960). Det är naturligtvis fortfarande sant i en mening. Men lika sant är att politiska erfarenheter inte enbart blir *fler* i takt med att ungdomarna blir äldre. De ändrar också karaktär. Vi menar att ungdomars politiska erfarenheterna är *kvalitativt* olika i de tre olika ungdomsgrupperna. Utgångspunkten för detta antagande är att ungdomstiden en mycket händelserik period i en människas liv, inte minst i termer av kontakter med samhällets olika institutioner. Och just dessa kontakter antas prägla individens syn på och förtroende för samhällsinstitutionerna (Assarson 1995). Tiden mellan 15-årsdagen och 30-årsfirandet kan utifrån detta synsätt grovt indelas i tre faser: utbildningsperioden, etablering på arbetsmarknaden och familjebyggande.[2] Vi finner anledning att tro att de olika faserna innebär vitt skilda erfarenheter av politikens utflödessida, dvs politikens praktiska uttryck i det dagliga livet; erfarenheter som har betydelse för politiska ställningstaganden.

Den yngsta ungdomsgruppen har vi kallat "bo hemma"-gruppen (15-19 år). Den består till största delen av grundskole- och gymnasiestuderande ungdomar som fortfarande bor hemma hos sina föräldrar. Dessa ungdomars kontakter med politiken kan därmed antas ske framför allt som elever i relation till skolan, och det finns skäl att anta att föräldrarnas politiska uppfattningar också är av betydelse (Westholm 1990). Mittengruppen, "flytta hemifrån"-gruppen (20-24 år), utgörs huvudsakligen av ungdomar som har flyttat hemifrån och försöker etablera sig på arbetsmarknaden och bostadsmarknaden. En stor andel av dessa ungdomar är upptagna med universitetsstudier. Deras kontakter med samhället och politiken antas vara präglade av rollen som student och/eller arbetssökande och/eller bostadssökande, och samtidigt en ganska långtgående autonomi i relation till familj och arbetsliv (Carle 1994). De äldsta ungdomarna ingår i vad vi kallar "flytta ihop"-gruppen (25-29 år). I den gruppen ingår ungdomar som som satt eller är på väg att sätta gemensamt bo och inlett familjebyggandet. Många av dessa ungdomar ingår följdaktligen i en ung barnfamilj. I denna grupp antas i huvudsak etableringen på samhällets olika arenor (familj, arbetsmarknad, bostadsmarknad) ske eller vara avslutad. Vårt antagande är att dessa olika roller

och erfarenheter påverkar de politiska åsikterna på två sätt. För det första att ju fler erfarenheter individen har av samhället och politikens yttringar, ju fler och mer välgrundade åsikter i politiska sakfrågor har hon. För det andra är antagandet att i fall när erfarenheterna är begränsade, är det framförallt de erfarenheter individen trots allt har som är av betydelse för de politiska uppfattningarna. Dessa antaganden kommer inte att utsättas för någon grundlig prövning i denna uppsats, utan skall mer ses som en bakomliggande förförståelse till den fortsatta analysen.

Ungdomars vänster-högerpositioner

Vänster-högerdimensionen utgör fortfarande den helt dominerande konfliktstrukturen i svensk politik, trots att den blivit utsatt för ett antal "mordförsök" under de senaste tio åren. Skeptikerna har emellertid fått se den seglivade vänster-högerdimensionen erövra nya politikområden. Även om *betydelsen* i begreppen vänster och höger av allt att döma har förändrats tenderar konfliktstrukturen att reproducera sig själv: Miljövänliga åsikter och åsikter om att avskaffa kärnkraften förekommer oftare tillsammans med vänster-åsikter under 1990-talet än tidigare under 1980-talet (Bennulf 1994; Holmberg 1994; Gilljam och Holmberg 1995).

Bilden av ett endimensionellt kontinuum där såväl partier, väljare och politiska ståndpunkter kan rangordnas från vänster till höger är alltså fortfarande fullt tillräcklig för att beskriva huvudkonflikterna i politiken och för att förklara väljarnas partival. Sambandet mellan väljarnas vänster-högerpositioner och val av parti har trots alla påståenden om att vänster-höger levt ut sin roll inte minskat nämnvärt under 1990-talet (Gilljam och Holmberg 1995:142f). Väljarnas kännedom om vänster-högerkonflikten är fortfarande mycket god: 90 procent av de svenska väljarna kunde t ex placera in de sju riksdagspartierna på vänster-högerskalan i samband med valet 1994 och hela 95 procent kunde placera in sig själva på skalan. Resultat från de svenska valundersökningarna visar att unga väljares förmåga att placera in sig själva och partierna längs vänster-högerskalan *inte* minskat utan snarare ökat under

den senaste tjugoårsperioden. Andelen bland de unga som väljer placera sig på vänster-högerskalans mittpunkt har minskat från 24 procent 1979 till 18 procent 1994. Såväl ungdomars kunskaper om vänster-högerkonflikten som deras förmåga att använda sig av skalan för att karaktärisera sina ställningstaganden har således *ökat.*

Enkätfrågan om självplacering längs en femgradig vänster-högerskala har ställts på samma sätt i varje SOM-undersökning sedan 1986, och lyder: "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Vart någonstans skulle Du placera Dig själv på en sådan vänster-högerskala?" Frågan har fem svarsalternativ: *"klart till vänster"* (1), *"något till vänster"* (2), *"varken till vänster eller höger"* (3), *"något till höger"* (4), *"klart till höger"* (5). I figur 1 redovisas genomsnittliga vänster-högerpositioner för de tre ungdomsgrupperna under perioden 1986-1994.[3]

Figur 1 Genomsnittlig vänster-högerposition i tre ungdomsgrupper 1986-1994 (medeltal och andelen "varken till höger eller vänster)

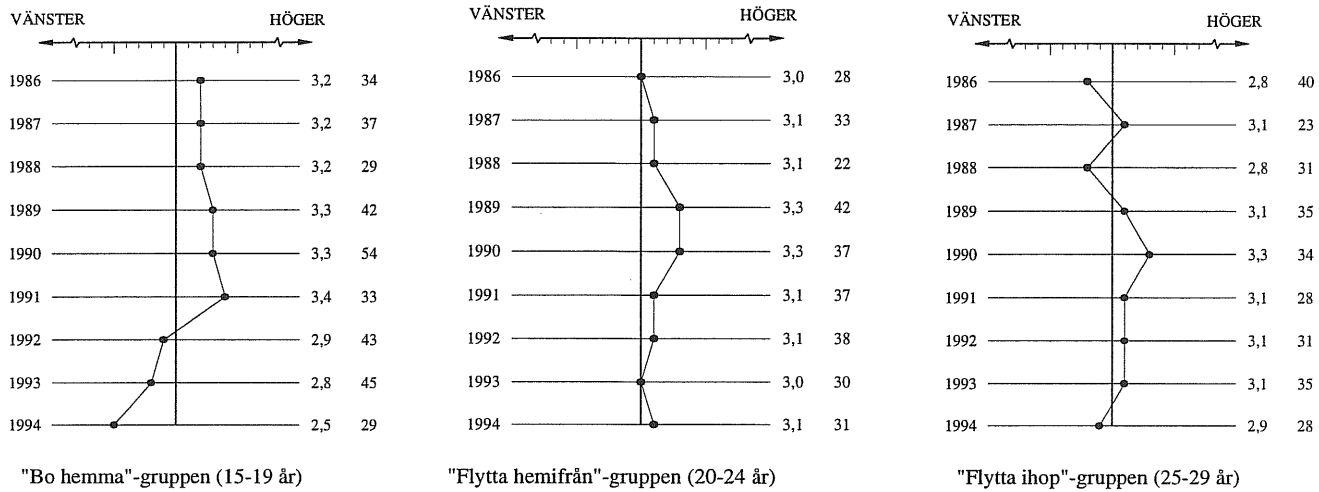

Kommentar: Figuren visar genomsnittliga placeringar längs en femgradig vänster-högerskala från 1 (*"klart till vänster"*) till 5 (*"klart till höger"*) mellan åren 1986-1994 för tre olika ungdomsgrupper. Mittlinjen representerar en neutral position (3) längs skalan. Varje medelvärde är beräknat på intervjusvar från drygt 100 personer. Alla i figuren synliga förändringar mellan två undersökningsår är säkerställd på 95 procents signifikansnivå. Till höger om varje tallinje anges genomsnittlig vänster-högerposition och andelen svarspersoner med neutrala svar, d v s *"varken till höger eller vänster"*

Opinionsförskjutningarna från vänster till höger och tillbaka igen är tydligast bland de yngsta ungdomarna. År 1986 stod en majoritet av gruppen 15-19-åringar klart till höger i politiken (medelvärde 3,2). Tyngdpunkten förskjöts successivt åt höger under 1980-talet. Högerkantringen var som störst i samband med valet 1991 (3,4). Vänsterförskjutningen efter valet 1991 inleddes redan året efter den borgerliga regeringens tillträde och har sedan fortsatt. Den sammanlagda förändringen från höger till vänster mellan 1991 (3,4) och 1994 (2,5) är nästan en hel enhet på den blott femgradiga vänster-högerskalan.[4]

För åldersgruppen 20-24 år kan vi konstatera en liknande trend. Från en neutral utgångspunkt i början av mätperioden (3,0 1986) förflyttade sig gruppen högerut fram till 1990 (3,3). Därefter rörde sig gruppen tillbaka mot mitten igen och var tillbaka i utgångsläget 1993. Till skillnad från den yngsta gruppen har 20-24-åringarna *inte* fortsatt sin vandring vänsterut 1994. Resultaten visar tvärtom på en svag högerförskjutning mellan 1993 och 1994 (3,0 till 3,1).

Den äldsta ungdomsgruppen (25-29 år) uppvisar stora förändringar i vänster-högerpositioner under början av mätperioden. 1986 stod gruppen klart till vänster (2,8). 1987 placerade sig en majoritet av "flytta ihop"-gruppen till höger i politiken (3,1). Och valåret 1988 var den genomsnittliga positionen åter till vänster (2,8). Därefter skedde en klar högerförskjutning rum mellan 1988 (2,8) och 1990 (3,3). Under 1990-talet har åldersgruppen 25-29 år förflyttat sig vänsterut, men inte på långt när lika dramatiskt som 15-19-åringarna. 1994 markerar dock ett trendbrott eftersom "flytta ihop"-gruppen befann sig till vänster om vänster-högerskalans mittpunkt (2,9).

Sammantaget kan konstateras att högervinden under 1980-talets sista år främst påverkade "flytta hemifrån"-gruppen och "flytta ihop"-gruppen. De allra yngsta uppvisade en tydlig högerposition under hela perioden 1986-1991, dock med en viss förstärkning 1991. Värt att notera är också den tillfälliga vänsterföskjutningen bland ungdomar i ålderna 25-29 år valåret 1988 - det år då miljöpartiet kom in i riksdagen. Den vänstervind som präglat opinionerna i Sverige under 1990-talets första hälft åter-

speglas framförallt hos "bo hemma-gruppen". Denna tydliga vänsterförskjutning återfinns däremot inte i de båda äldre ungdomsgrupperna.

Åsikter i politiska sakfrågor

Vänster och höger handlar inte endast om att placera sig på en skala. Det handlar i minst lika hög utsträckning om åsikter i konkreta politiska sakfrågor. Svarspersonerna i SOM-undersökningarna har under perioden 1986-1994 fått ta ställning till ett stort antal politiska förslag. Vi har valt ut två sådana förslag i syfte att undersöka svenska ungdomars åsikter i politiska sakfrågor som har koppling till den klassiska vänster-högerkonflikten. De två förslagen är *"minska den offentliga sektorn"* och *"bedriva mer av sjukvården i privat regi"*. Ungdomar som tycker förslagen är bra uttrycker högeråsikter, medan ungdomar som ogillar förslagen uttrycker vänsteråsikter. Resultaten visas i figur 2.

Figur 2 Åsikter om förslagen att minska den offentliga sektorn och privatisera sjukvården 1986-1994 i tre ungdomsgrupper (balansmått)

minska den offentliga sektorn

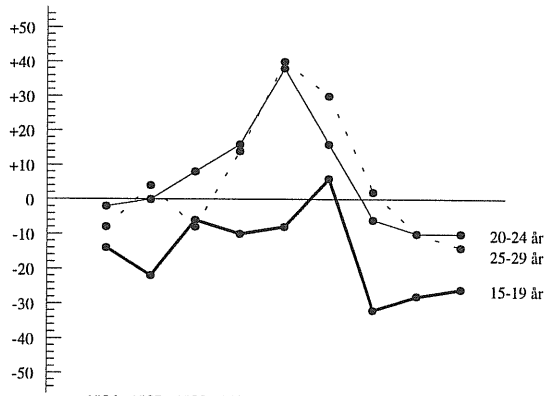

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
15-19 år	-14	-21	-5	-9	-7	+5	-32	-27	-25
20-24 år	-2	0	+8	+15	+38	+15	-5	-10	-10
25-29 år	-8	+4	-7	+13	+40	+29	+2	-9	-14

bedriva mer av sjukvården i privat regi

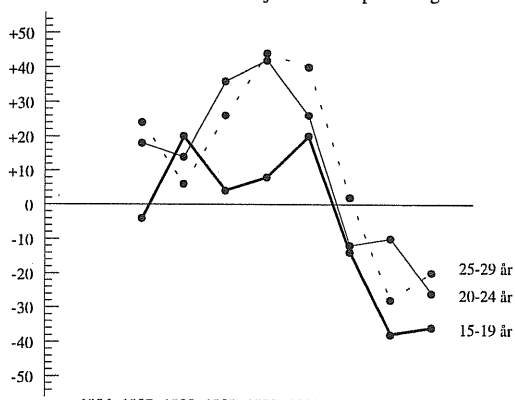

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
15-19 år	-	-4	+19	+4	+8	+19	-14	-38	-37
20-24 år	-	+19	+13	+35	+42	+26	-12	-11	-26
25-29 år	-	+25	+6	+27	+44	+39	+1	-28	-19

Kommentar: Siffrorna i figuren är balansmått och beräknas genom att subtrahera andelen negativa till förslaget (mycket/ganska dåligt förslag) från andelen positiva till förslaget (mycket/ganska bra förslag). Plussiffror anger övervikt för andelen positivt inställda till förslaget och minussiffror anger övervikt för andelen negativa till förslaget. Åsiktsutvecklingen för de tre ungdomsgrupperna representeras av en tjock linje (15-19 år), tunn linje (20-24 år) och streckad linje (25-29 år). Antalet svarspersoner varierar mellan 100 och 150 för varje åldersgrupp vid varje undersökningsår.

Tidigare forskning har konstaterat att svenska folkets inställning till privatiseringar och neddragningar i offentlig sektor blev allt mer positiv under slutet av 1980-talet. Efter valet 1991 har en omfattande åsiktsförskjutning ägt rum som inneburit att förslagen blivit mindre populära bland svenskarna (se bl a Nilsson 1995). Resultaten i figur 2 visar att de två äldre ungdomsgrupperna har följt den allmänna opinionstrenden under mätperioden. Förändringskurvorna visar tydligt hur högerförslagens popularitet först ökade fram till 1990 och därefter minskade efter riksdagsvalet 1991.

De yngsta ungdomarna har emellertid inte följt med opinionstrenderna. De har genomgående varit mer kritiska till förslagen att minska den offentliga sektorn och privatisera sjukvården. När det gäller åsikter i konkreta sakfrågor stämmer alltså inte hypotesen om lättrörliga ungdomar för de allra yngsta. När det gäller inställning till att minska den offentliga sektorn har det endast vid ett tillfälle, 1991, funnits en majoritet av positivt inställda bland de yngsta ungdomarna (+5). Medan sympatierna för förslaget att minska den offentliga sektorn växte i de äldre åldersgrupperna 1989 och 1990 förblev opinionen i 15-19-årsgruppen oförändrat svagt negativ till förslaget. Och opinionsförskjutningen mellan 1991 och 1992 var kraftigare bland de yngsta än bland de något äldre. En möjlig förklaring som emellertid inte kan testas här kan, i enlighet med tanken om kontakter med politikens "output-sida" som betydelsefull för den politiska åsiktsbildningen, vara att "bo-hemma"-gruppen inte har särskilt många erfarenheter av samhället utanför den offentliga sektorn, och också att de kanske med uttrycket den offentliga sektorn främst associerar skola och utbildning.

Resultaten visar också att åsiktsskillnaderna mellan den yngsta åldersgruppen och de båda äldre tenderar att vara större under perioderna mellan valen (1986-87, 1989-90, 1992-93) än i samband med valen 1988, 1991 och 1994. Detta cykliska förhållande vittnar om att valen och valkampanjerna har tydligt mobiliserande effekter på de yngsta ungdomarnas kunskaper och intresse för politik. Det är inte orimligt att de yngsta ungdomarnas första närkontakt med det politiska livet äger rum just i samband med valen. Riksdagsvalen brukar i allmänhet uppmärksammas i undervisningen och till gymnasieskolorna kommer partierna på besök.[5]

Andelen ungdomar som uttrycker åsikter i politiska sakfrågor uppvisar också cykliska fram- och tillbakagångar. Närmare analyser visar att åsiktsförekomsten särskilt bland de yngsta ungdomarna är klart större i de undersökningar som genomförts omedelbart efter ett riksdagsval än de som genomförts under mellanvalsperioder.

Vi har också undersökt opinionsförändringarna i olika ungdomsgrupper i två viktiga sakfrågor som båda varit föremål för folkomröstningar under de senaste femton åren: kärnkraftsfrågan och frågan om ett svenskt medlemskap i den europeiska gemenskapen (EG). De representerar sakfrågor som ägnats mycket uppmärksamhet i media och som inte är omedelbart associerade till den traditionella vänster-högerdimensionen (Gilljam och Holmberg 1994). I figur 3 visas opinionstrenderna i de tre ungdomsgruppena.

Figur 3 Åsikter om förslagen att behålla kärnkraften även efter 2010 och att ansöka om medlemskap i EG 1986-1994 i tre ungdomsgrupper (balansmått).

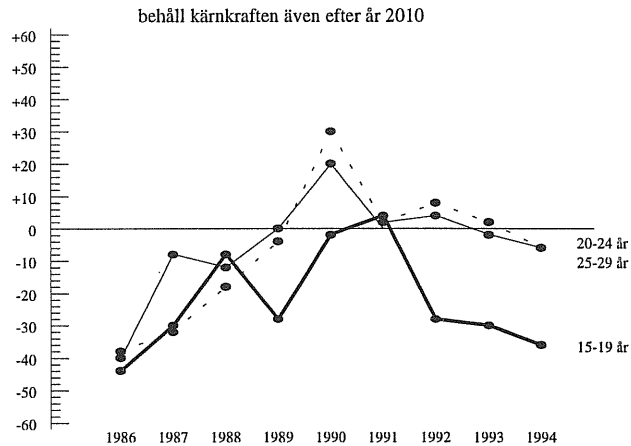

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
15-19 år	-44	-29	-8	-27	-2	+4	-28	-30	-35
20-24 år	-40	-7	-11	0	+19	+2	+5	-2	-6
25-29 år	-38	-32	-18	-3	+29	+2	+8	+2	-6

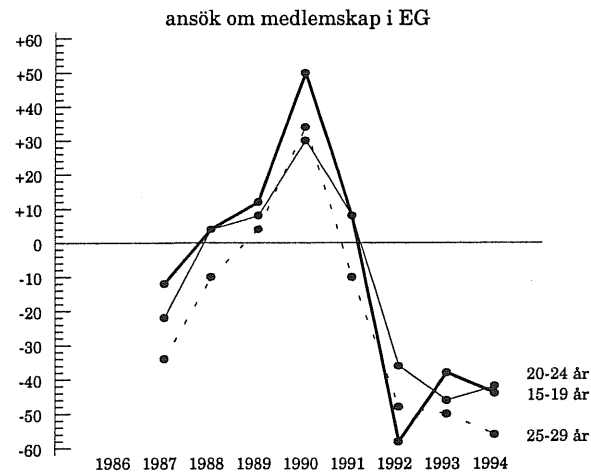

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
15-19 år	-	-11	+2	+11	+49	+7	-58	-39	-43
20-24 år	-	-22	+1	+7	+31	+8	-35	-45	-42
25-29 år	-	-35	-9	+4	+35	-10	-49	-50	-56

Kommentar: Siffrorna i figuren är balansmått och beräknas genom att subtrahera andelen negativa till förslaget (mycket/ganska dåligt förslag) från andelen positiva till förslaget (mycket/ganska bra förslag). Plussiffror anger övervikt för andelen positivt inställda till förslaget och minussiffror anger övervikt för andelen negativa till förslaget. Åsiktsutvecklingen för de tre ungdomsgrupperna representeras av en tjock linje (15-19 år), tunn linje (20-24 år) och streckad linje (25-29 år). Antalet svarspersoner varierar mellan 100 och 150 för varje åldersgrupp vid varje undersökningsår.

Mönstret i inställning till dessa båda frågor mellan de olika åldersgrupperna visar tydligt en politiseringseffekt. Kärnkraftsfrågan har under perioden som undersöks här stått förhållandevis lågt på den politiska dagordningen, åtminstone utanför miljörörelsen. Detta återspeglas i att opinionen i den yngsta åldersgruppen, 15-19 år, skiljer sig markant från de båda äldre ungdomsgrupperna. Likaså kan man vad gäller ungdomar mellan 20 och 29 år konstatera en tydligt sammanhållen opinion som i stort sett följer det allmänna opinionsläget (Holmberg 1993:129).

EU-frågan uppvisar ett betydligt mer sammanhållet opinionsmönster, med mycket små skillnader mellan de tre ungdomsgrupperna, något som kan förklaras av den centrala position frågan haft på den politiska dagordningen under perioden. Däremot svänger opinionen i EU-frågan kraftigt under perioden, med maximalt "sving" från en opinionsbalans på +49 bland de yngsta 1990 till -58 1992 i samma åldersgrupp. I inställning till EU-frågan återfinns tydligt den extrema trendkänslighet som brukar anses utmärka ungdomars opinioner.[6]

Partisympatier

Utvecklingen av unga människors partisympatier inbjuder ofta till spekulationer om partiernas möjligheter till framtida framgångar. Tanken bygger på antaganden om att förstagångsväljarna kommer att "präglas" av sin första röstningserfarenhet och fortsätta att rösta på partiet i kommande val. Att ligga bra till bland unga väljare betraktas

därför ofta som ett triumfkort som garanterar återväxt och överlevnad för ett parti.

Resultat från studier av hur unga väljares röstningsbeteende har utvecklats under 1990-talet tar någorlunda effektivt död på myten att partier som vinner de unga förstagångsväljarnas gunst skulle vara garanterade fortsatta framgångar bland de unga. Ungdomars tendens att följa snabbt skiftande opinionsvindar tycks vara starkare än de lojalitetsband som eventuellt byggs upp i samband med kuvertklistrande i vallokalen (jfr Oskarson och Oscarsson 1994; Gilljam och Holmberg 1995).

I SOM-undersökningarna tillfrågas svarspersonerna vilket parti de tycker bäst om och inte hur de skulle rösta om det var val idag. I tabell 1 redovisas partisympatiernas utveckling i åldersgruppen 15-29 år, och i den efterföljande tabell 2 redovisas sympatierna separat för de tre ungdomsgrupperna.

Tabell 1 Partisympatier bland ungdomar 15-29 år 1986-1994 (procent).

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
vänsterpartiet	4	2	5	7	8	5	5	3	9
socialdemokraterna	41	38	40	26	20	28	39	42	37
centerpartiet	6	3	7	7	9	6	5	3	5
folkpartiet	22	24	15	18	18	9	7	9	9
moderaterna	16	17	18	21	26	22	20	21	21
kds	1	1	2	4	3	9	2	2	3
miljöpartiet	8	10	9	12	9	7	4	5	10
ny demokrati	-	-	-	-	-	12	16	9	2
vet ej/annat parti	3	5	4	5	7	2	2	6	4
totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal svarspersoner	383	437	391	362	344	317	434	415	393

Kommentar. Enkätfrågan lyder "Vilket parti tycker du bäst om idag?".

Vänsterpartiet har under perioden haft ett förhållandevis stabilt stöd bland de unga, med undantag för sympatifall 1987 och 1993. Som starkast bland ungdomarna har vänsterpartiet varit 1989, 1990 och 1994, då de haft mellan 7 och 9 procent av de ungas sympatier.

Utvecklingen av socialdemokraternas opinionsstöd bland svenska ungdomar mellan 1986 och 1994 kan enkelt delas in i tre treårsperioder. Mellan 1986 och 1988 var stödet omkring 40 procent. Socialdemokraternas popularitet var därefter betydligt lägre under perioden 1989-1991, omkring 25 procent. Vid de tre senaste undersökningsåren har andelen partisympatier för s varit tillbaka på 40-procentsnivån.

Centerpartiets stöd bland de unga äger vissa likheter med vänsterpartiets. Centern har under hela perioden haft mellan 3 och 9 procent av de ungas sympatier, med lägst nivåer 1987 och 1993.

Folkpartiet var det populäraste borgerliga partiet i början av undersökningsperioden. 1986 och 1987 hade partiet stöd av 22 respektive 24 procent av ungdomarna i åldern 15-29 år. Folkpartiets popularitet bland de unga har sedan dess sjunkit, först ned till 15 procentsnivån efter valet 1988 och ned under 10 procent efter 1991 års val.

Sympatierna för kds har i allmänhet hållt sig under 5 procent. Undantaget är efter den borgerliga valsegern 1991, då 9 procent av 15-29-åringarna tyckte att kds var det bästa partiet.

Miljöpartiet har alltid haft ett relativt starkt stöd bland ungdomar. Under åren innan succévalet 1988 och så länge partiet satt i riksdagen har mp aldrig haft lägre än 8 procent av partisympatierna bland de unga. Under den borgerliga regeringsperioden 1991-1994 var mp något mindre populärt. Efter partiets återtåg till riksdagen 1994 hade 10 procent av ungdomarna i åldern 15-29 år miljöpartiet som bästa parti.

Moderaternas popularitet ökade vid varje undersökningstillfälle mellan 1986 och 1990, från 16 till 26 procent. Under perioden 1991-1994 har

moderaternas opinionsstöd däremot varit tämligen stabilt, strax över 20 procent.

Ny demokratis framgångar bland de unga var stora i samband med att partiet kom in i riksdagen 1991 (12 procent). Stödet för nyd var som störst 1992 (16 procent), sjönk till 9 procent 1993 och var i stort sett utplånat 1994 (2 procent).

Opinionsförskjutningarna i vänster-högerled som tidigare konstaterats med hjälp av ungdomarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan har sin motsvarighet i utvecklingen i partiernas opinionsstöd. De borgerliga partiernas framgång och socialdemokratins sympatiförluster under slutet av 1980-talet och i samband med 1991 års val visar tydligt höger- respektive vänstervindarna. Med hjälp av tabell 2 kan dessa trender särskådas mer detaljerat för de tre ungdomsgrupperna.

Tabell 2 Fördelningen av partisympatier i tre ungdomsgrupper 1986-1994 (procent)

		1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Bo hemma (15-19 år)	vänsterpartiet	2	0	2	3	4	4	2	2	15
	socialdemokraterna	35	42	38	32	20	25	42	48	39
	centerpartiet	6	3	3	7	9	6	3	3	3
	folkpartiet	27	20	23	18	16	10	8	5	8
	moderaterna	18	19	22	23	24	29	16	13	14
	kds	1	1	2	2	2	9	2	1	1
	miljöpartiet	9	10	5	10	16	4	5	9	13
	ny demokrati	-	-	-	-	-	11	19	12	3
	vet ej/annat parti	2	5	5	5	9	2	3	7	4
	totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal svarspersoner	140	157	134	136	116	114	133	128	120
Flytta hemifrån (20-24 år)	vänsterpartiet	3	3	5	4	11	3	5	4	6
	socialdemokraterna	42	36	40	20	20	27	35	41	35
	centerpartiet	6	4	8	9	8	4	5	1	3
	folkpartiet	18	27	10	18	20	11	6	9	6
	moderaterna	19	17	22	23	24	16	24	27	25
	kds	2	1	3	6	4	8	3	3	7
	miljöpartiet	5	8	10	13	9	8	3	0	10
	ny demokrati	-	-	-	-	-	19	16	10	2
	vet ej/annat parti	5	4	2	7	4	4	3	5	6
	totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal svarspersoner	130	160	136	136	112	96	138	133	126
Flytta ihop (25-29 år)	vänsterpartiet	6	4	9	14	10	7	7	3	6
	socialdemokraterna	48	36	41	26	18	31	41	37	40
	centerpartiet	4	2	8	5	9	8	7	5	7
	folkpartiet	20	25	11	19	18	8	6	13	12
	moderaterna	12	16	11	17	30	20	19	23	23
	kds	0	1	2	2	3	9	2	2	1
	miljöpartiet	9	10	12	13	3	8	3	6	7
	ny demokrati	-	-	-	-	-	8	13	6	1
	vet ej/annat parti	1	6	6	4	9	1	2	5	3
	totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	antal svarspersoner	113	120	121	112	116	107	163	154	147

Kommentar: Enkätfrågan lyder: "Vilket parti tycker Du bäst om just nu?"

Moderaterna har förlorat sympatistöd i den yngsta åldersgruppen alltsedan valet 1991. Mellan 1991 och 1992 minskade andelen m-sympatisörer från 29 till 16 procent i gruppen 15-19 år. I de två äldre åldersgrupperna har moderaterna emellertid hållt ställningarna, drygt 25 procent bland 20-24-åringarna och drygt 20 procent bland 25-29-åringar (framför allt män). Vad gäller moderata samlingspartiet ges alltså hypotesen om de yngsta väljarnas extrema trendkänslighet stöd. Denna hypotes stöds också av det faktum att vänsterpartiet och miljöpartiet - framgångspartierna under 1990-talets första hälft - nu ligger allra bäst till bland de yngsta.

Vad gäller folkpartiet är den nedåtgående trenden bland ungdomar under senare år minst tydlig i den äldsta ungdomsgruppen. Socialdemokraternas upp- och nedgång i sympatierna visar inga entydiga skillnader mellan ungdomsgrupperna, utan trenden är förhållandevis lika. Möjligen kan man se stöd för "extremhypotesen" i att partiet 1993 hade hela 48 procent av sympatierna hos de yngsta, mot 41 respektive 37 procent av sympatierna i de båda äldre ungdomsgrupperna.

Trendkänsliga ungdomar

Den yngsta ungdomsgruppen 15-19 år har vi inte vetat särskilt mycket om tidigare. De skiljer sig från de äldre ungdomsgrupperna i flera avseenden: exempelvis har de varit genomgående mer avogt inställda till minskningar inom den offentliga sektorn och privatiseringar i sjukvården och mer positivt inställda till att avveckla kärnkraften än de äldre ungdomarna.

Hypotesen om att de yngsta ungdomarna (15-19 år) är mest trendkänsliga ges ett visst stöd, då det finns exempel på att det just är denna ungdomsgrupp som svänger mest med opinionsvindarna, både när det gäller egen vänster-högerposition, åsikter och partisympati. Ungdomarnas inställning till den offentliga sektorn är emellertid ett undantag från detta mönster. Resultaten har också visat att de tenderar att opinionsmässigt ligga närmare äldre ungdomar i samband med riksdagsvalen -

åsiktsskillnaderna är med andra ord störst under mellanvalsperioderna, då betydligt färre 15-19 åringar har åsikter i konkreta sakfrågor.

Vad finns det för förklaringar till varför ungdomar är så "lätta på foten" i politiken? En traditionell förklaring är att unga människor har mindre kunskaper om och mindre erfarenheter av politik än äldre människor. Osäkerhet, ovana och ibland ointresse bidrar till att unga väljer att inta ståndpunkter som sjunger i samklang med rådande opinionsvindar. Det finns en vilja att "tillhöra det vinnande laget" och sympatisera med partier eller åsiktsriktningar som är på frammarsch i opinionen. Sådana fenomen går att finna *generellt* bland alla väljare, men det finns all anledning att misstänka att fenomenet är mer utpräglat bland de yngre.

Som med allt annat i livet mognar så småningom också politiska åskådningar. Med åren skaffar sig människor ökade resurser att förstå viktiga ideologiska begrepp och politiska spelregler och bättre möjligheter att orientera sig i politiken. Mognaden tar sig uttryck bl a i stabilare och mer sammanhållna åsikter i politiska sakfrågor. Vissa väljare etablerar med tiden dessutom en känslomässig bindning till ett visst politiskt parti - partiidentifikation (Oskarson och Oscarsson 1994; Westholm 1990).

Hur unga väljares politiska beteende bäst bör beskrivas är en mest en fråga om hur man väljer att tolka empiriska resultat - tolkningar som inte sällan kräver normativa ställningstaganden. Det är helt klart att svenska väljare har blivit allt mer *självständiga* i förhållande till partierna under de senaste tjugofem åren. Känslan av anhängarskap till ett parti har minskat i samtliga väljargrupper. Partipiskan har mist sin snärt. Lika klart är att den ökande självständigheten har gått längst bland de unga. Otroheten mot partier och åsiktsriktningar tenderar att vara större bland yngre än bland äldre (Gilljam och Holmberg 1995).

En tolkning av resultaten är att unga människors större ombytlighet beror på att de är lättlurade och lättpåverkade, och att detta i högst grad gäller de allra yngsta. Alltför lättvindigt sväljer de nya, trendiga och framgångsrika politiska budskap med hull och hår - inte för det *faktiska* innehållet utan därför att budskapen är just nya, trendiga och fram-

gångsrika. Enligt ett sådant synsätt äger individuell självständig åsiktsbildning rum i mycket begränsad omfattning bland de unga. Åsiktsbildningen sköts istället av politiker, reklambyråer och media tillsammans med en anonym och oformlig "allmän opinion".

En annan tolkning är att unga är *alltför* självständiga när det gäller att ta ställning i politiska frågor. De är helt utlämnade till sina egna, ofta ofullständiga, kunskaper och erfarenheter när de orienterar sig i politiken. Utan ideologiskt ledljus från partier och färgstarka politiker är det därför inte särskilt konstigt att politiska ställningstaganden saknar stadga och får karaktären av att vara osäkra och prelimenära. Vilken förklaringen är, kan emellertid inte utrönas här. Istället kan konstateras att unga människor är trendkänsliga och att denna trendkänslighet succesivt tenderar att avta med ökande ålder. Men ett är säkert - när det blåser, så blåser de unga med.

Noter

1. Se t.ex Gilljam & Holmberg 1993, 1995. En bred genomgång av unga väljares politiska beteende och engagemang ges i Oskarson och Oscarsson (1994). Se också exempelvis Westholm (1990) för en studie av ungdomars politiska socialisation.

2. För en utförlig kartläggning av ungdomars sociala situation vad gäller de etableringsarenor som diskuteras här, se SOU 1994:73 Ungdomars välfärd och värderingar.

3. Medelvärden för självplacering på vänster-högerskalan bland samtliga intervjuade i SOM-undersökningarna har varit 3,0 1986, 3,0 1987, 2,9 1988, 3,0 1989, 3,1 1990, 3,1 1991, 3,0 1992, 3,0 1993, 2,9 1994.

4. En enhets förändring av genomsnittlig vänster-högerposition är avsevärd, särskilt med tanke på att mellan 30 och 40 procent av svarspersonerna placerar sig själva på skalans mittposition (3).

5. I "bo hemma"-gruppen återfinns valårseffekten på politiskt intresse tydligt, möjligen med undantag för 1988, då faktiskt andelen politiskt intresserade var en procentenhet lägre än 1987. I "flytta hemifrån"- gruppen steg det politiska intresset markant valåren 1988 och 1994. Däremot var intresset högre 1990 än 1991, något som för övrigt också gäller "bilda familj"-gruppen.

6. För en studie av utvecklingen av EU-opinionen bland hela svenska folket, se Lindahl 1993:41.

Litteratur

Assarson, J (1995) 'Systemtilltro och brukarmissnöje' i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1995.

Bennulf, M. (1994). *Miljöopinionen i Sverige.* Lund: Dialogos.

Campbell, A., Converse, Ph. E., Miller, W. E. and Stokes, D. E. (1960). *The American Voter.* New York: Wiley.

Carle, J. (1994) 'Ungdom och politiskt engagemang' i SOU 1994:73 *Ungdomars välfärd och värderingar.* Stockholm: Norstedts tryckeri.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993). *Väljarna inför 90-talet.* Stockholm: Norstedts.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1995). *Väljarnas val.* Stockholm: Norstedts.

Holmberg, S.(1994) 'Att ha eller inte ha kärnkraft' i Holmberg, S. och Weibull, L. *Vägval.* SOM-rapport 11. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Lindahl, R. (1994) 'Inför avgörandet - åsikter om EU' i Holmberg, S. och Weibull, L. *Vägval.* SOM-rapport 11. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Oskarson, M. och Oscarsson, H. (1994) 'De unga väljarna 1968-1991 - dunungar eller stormsvalor' i SOU 1994:73 *Ungdomars välfärd och värderingar.* Stockholm: Norstedts tryckeri.

SOU 1994:73 *Ungdomars välfärd och värderingar.* Stockholm: Norstedts tryckeri

Westholm, A. (1990). *The political heritage.* Uppsala Universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

UNGDOMAR SOM MILJÖKÄMPAR

MARTIN BENNULF, JAN CARLE OCH HENRIK SELIN

I ett flertal undersökningar framkommer hur människors engagemang i "rörelser" ändrat karaktär. Stödet för "gamla" folkrörelser har minskat till förmån för ökat intresse för olika multinationella rörelser och s k nya sociala rörelser till vilka t ex miljörörelsen räknas (Eyerman & Jamison 1987, 1991; Melucci 1992). I hög grad gäller det sagda ungdomar, vars intresse och engagemang inom de traditionella folkrörelserna minskat medan intresset och stödet för rörelser som Greenpeace och Amnesty ökat. Detta har bl a förklarats med de sociala förändringar som följer av att västvärlden återfinns i ett tillstånd som ofta kallas det postmoderna samhället. I detta samhälle är relationer, kultur och miljö exempel på sociala förhållande och livsfrågor som står i centrum framför makt, materiell framgång och tillväxt (Crook, Pakulski & Waters 1992; Dalton 1994; Inglehart 1977; Melucci 1989, 1992).

Ungdomars intresse för den etablerade politiken är ofta lågt jämfört med det stöd de ger "alternativa" organisationer som Greenpeace och Amnesty (Carle & Sjöstrand 1991, 1993; SOU 1994:74). Den svenska maktutredningen visade i sin medborgarundersökning tecken på en allmän trend i samhället med minskat engagemang för "vanlig" politik men ett ökat intresse för alternativa rörelser och organisationsformer. I maktutredningen drar man bland annat slutsatsen att framtidens aktiva medborgare fanns att söka bland dagens unga kvinnor, de borde framgent vara de potentiellt största sympatisörerna för t ex miljörörelserna (Petersson, Westholm & Blomberg 1989; SOU 1990:44). Samma trender och likartade slutsatser dras också i den s k generationsutredningen (SOU 1994:74). Särskilt unga kvinnor uppvisar stor sympati för alternativa organisationsformer (med mer direktaktioner och möjlighet för mer personligt engagemang) samt ett intresse för s k alternativa rörelser som t ex miljö-, freds- och kvinnorörelsen. Men det finns forskning som gör det möjligt att tolka situationen på annat sätt. Togeby (1989) visar i sin komparativa studie över s k gräsrotsaktivitet i norden (att delta i olika rörelser kring t ex miljö och fred) att det finns skillnader såväl

mellan aktivitets- och engagemangsnivå i de nordiska länderna som mellan vilka grupper av människor som är engagerade och aktiva. Högst deltagande i gräsrotsaktiviteter återfinns i Sverige, tätt följt av Island, därefter följer Danmark, Norge och sist Finland. De frågor och problem som man i de nordiska länderna agerar för och mot är i stort sett de samma, miljö och fred dominerar. Emellertid visar det sig att åldersfaktorn får litet genomslag, särskilt i det svenska materialet. När det gäller de övriga länderna är det lite äldre människor som i första hand är engagerade i gräsrotsaktivitet (se även Bennulf 1994; Dalton 1994; SOU 1994:74).

Det är således rimligt att ställa sig frågan, om nu ungdomar visar en sådan sympati för miljöoganisationer och ser miljön som en viktig fråga, vad gör då ungdomar med sitt engagemang? På vilket sätt engagerar sig ungdomar i miljöarbetet? Och är ungdomar verkligen så miljöaktiva som resonemangen ovan antyder?

Problemområdet skall undersökas i tre steg. För det första skall vi analysera om ungdomar verkligen är mer miljömedvetna än människor i andra åldersgrupper. Frågan är om det är på det viset att miljömedvetenhet är systematiskt kopplat till människors ålder. Det kan ju vara så att ungdomar är mer miljöinriktade i vissa avseenden (t ex när det gäller att stödja miljörörelser) och att äldre är det i andra (t ex när det gäller att panta tomflaskor). För det andra skall vi analysera en särskilt miljöaktiv ungdomsgrupp, deltagarna på ungdomarnas miljöriksdag 1994. Frågan är hur denna särskilt miljöaktiva grupp skiljer sig från "normala" ungdomar. Och, för det tredje, skall vi kortfattat genomföra en analys av den politiska betydelsen av ungdomarnas miljöarbete.

Steg 1: Ungdomarna jämfört med andra grupper

Fast vi av tidigare forskning vet att det sällan uppmäts några starka samband mellan politiska uppfattningar och ålder i Sverige är det trots allt bland ungdomar som t ex andelen partibytare och röstsplittrare är högst (se Gilljam & Holmberg 1993,1995). Tolkningen av sådana samband mellan ålder och politiskt beteende är inte helt självklart. Är det så att ungdomar står för förnyelse i politiken eller har de helt enkelt inte stelnat i formerna? Förnyelse kanske utmärker ungdomar snarare än äldre. Frågan i detta avsnitt gäller ungdomars miljömedvetande. Är det

vanligare att uppfatta miljön som kraftigt hotad, förespråka kraftfulla miljösatsningar och handla mindre miljöskadligt i de yngsta åldersgrupperna? Frågeställningarna är inte särskilt väl utforskade, men ett antal ungdomsundersökningar indikerar att så mycket väl kan vara fallet. I boken *70-talister* påpekas att en stor andel ungdomar (60 procent) sätter "frisk natur" på första plats när det gäller vad som bör karaktärisera deras framtidssamhälle. "En inte alltför orimlig tolkning av den inställningen är att 70-talisterna är beredda att stödja en utveckling mot 'rena' industrier, 'rena' transportmedel och 'ren' konsumtion även om det går ut över vad vi hittills menat med ökad materiell levnadsstandard" (Andersson, Fürth och Holmberg, 1993:120). Men ett problem med denna typ av specialinriktade ungdomsundersökningar är att de delvis saknar referenspunkter. Det är svårt att uttala sig om ungdomars miljömedvetenhet utan att jämföra med äldre generationer. Om sådana jämförelser görs kan det vara tveksamt att kategorisera yngre generationer som mer miljöorienterade än andra (jfr Bennulf & Gilljam, 1991; Bennulf & Selin, 1993a, 1993b; Bennulf, 1994:kap 4). Det kan också vara så att ungdomarna är mer miljöorienterade i vissa avseenden, medan äldre är det i andra avseenden (jfr Bennulf & Selin, 1994). Undersökningar i olika EU-länder visar att yngre och äldre på ett allmänt plan är miljöorienterade i lika stor utsträckning (Carle 1996a).

SOM-undersökningarna ger ett rikligt underlag för analyser av miljöåsikter och miljöbeteenden i Sverige. Syftet med detta avsnitt är att granska ungdomars miljöattityder i jämförelse med äldre gruppers. Fem olika typer av miljöuppfattningar skall analyseras. Huruvida miljön uppfattas som ett viktigt samhällsproblem, om man är intresserad av miljöpolitik, i vilken grad miljön uppfattas som hotad, bedömningar av olika miljöpolitiska förslag och eget faktiskt miljöbeteende.

Vi har analyserat miljöfrågans viktighet 1987-1993 i olika åldersgrupper (se figur 1). Uppfattningen om miljöfrågans viktighet skiftar på ett likartat sätt i de olika åldersgrupperna. Allt sedan miljövalet 1988 har intresset för miljöfrågan som viktigt samhällsproblem varit högst i de två yngsta åldersgrupperna som vi undersökt (15-29 och 30-49 år). Vid några tidpunkter har den högsta andelen uppmätts bland de yngsta och vid andra bland medelålders. I den äldsta åldersgruppen (50-75 år) återfinns vid samtliga sju mätpunkter den lägsta andelen som bedömt miljö som en viktig samhällsfråga.

Figur 1 **Miljöfrågans viktighet 1987-1993. Andal svarspersoner i olika åldersgrupper som anger att miljön är ett viktigt samhällsproblem (procent)**

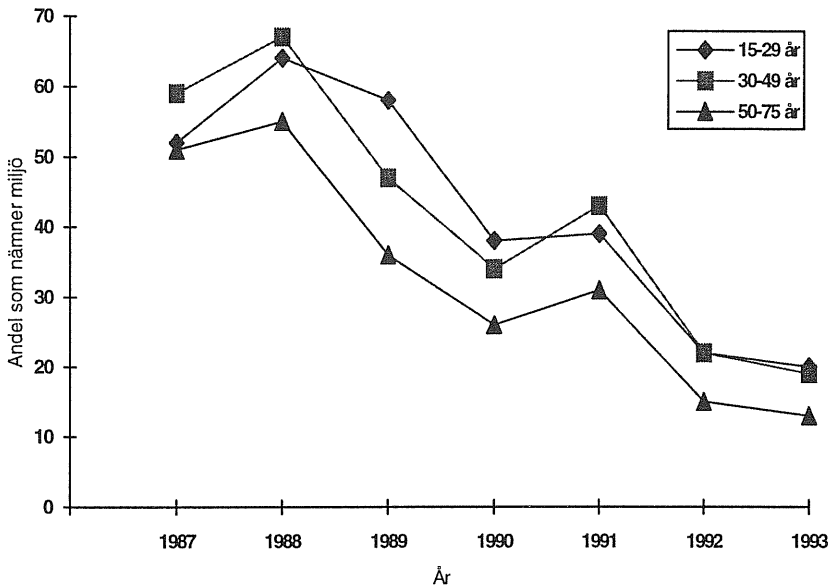

Ungdomarna bestod alltså det första provet. Men hur är det med nästa indikator som skall granskas - självuppskattat intresse för miljöfrågorna - är det bland de yngsta eller de äldsta som den högsta andelen miljöintresserade återfinns? I det följande genomförs analyserna med en mer detaljerad åldersindelning med syftet att kunna urskilja två olika ungdomsgrupper (15-19 och 20-24 år).

Det självuppskattade intresset för miljöpolitik skiljer sig inte - med ett undantag - på något avgörande sätt mellan olika åldersgrupper. Undantaget återfinns i den allra yngsta åldersgruppen (15-19 år) vari intresset för miljöpolitik är klart mindre utbrett än i andra grupper. Den högsta andelen miljöintresserade återfinns istället i den äldsta åldersgruppen; bland människor i pensionsåldern. Detta samband kan snarast tillskrivas faktorn intresse för politik än miljöpolitiken speciellt. Motsvarande

ålderssamband återfinns nämligen när vi studerar sambandet mellan allmänt politiskt intresse och ålder.

Tabell 1 Miljöintresse i olika åldersgrupper 1993 (procent)

				ålder		
intresse för miljöpolitik	samtliga	15-19	20-24	25-49	50-64	65-80
mycket intresserad	26	28	20	26	25	32
ganska intresserad	50	33	54	49	58	50
inte särskilt intresserad	21	30	22	2	15	15
inte alls intresserad	3	9	4	2	2	3
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal svarande	1814	140	139	844	378	304
andel miljöintresserade (mycket + ganska)	76	53	74	75	75	82

Bilden av de ungas miljöengagemang är alltså aningen splittrad när två indikatorer hittills har granskats. Å ena sidan bedömer en relativt stor andel av de unga miljön vara ett viktigt samhällsproblem, å andra sidan är de unga inte lika intresserade av miljöpolitik som de äldre.

En annan viktig del av mänskliga attityder gäller verklighetsbilden; kognitionerna. På miljöområdet har vi mätt människors verklighetsuppfattningar genom att fråga om hur allvarligt svarspersonerna bedömer nio olika hot som den svenska miljön är utsatt för.

För det första kan vi slå fast att svenska folket bedömer miljön som hotad. Samtliga föreslagna miljöhot har bedömts som allvarliga i relativt hög grad (genomsnittligt medeltal 7.0). På det hela taget kan vi konstatera att de hot som placeras i topp är nationella eller globala miljöhot som uttunningen av ozonskiktet, olje- och industriutsläpp och användandet av kemikalier i jordbruket, medan mer närliggande hot som t ex hanteringen av hushållsavfall inte upplevs som lika hotfulla. Den yngsta åldersgruppen uppfattar överlag miljön som mer hotad än de allra äldsta gör. Detta beror dock på att de äldsta skiljer sig från övriga åldersgrupper. Den största åldersskillnaden uppmäts för hoten mot biologisk mångfald (djur/växtarter) och från industriutsläpp, vilka äldre personer upplever som mindre hotfulla.

Tabell 2 Uppfattningar om miljöhot i olika åldersgrupper 1993 (medeltal)

				ålder			*diff*
miljöhot	samtliga	15-19	20-24	25-49	50-64	65-80	15/19-65/80
uttunningen av ozonskiktet	8.3	8.8	8.6	8.2	8.3	8.0	+0.8
utsläpp från industrier	7.4	7.8	7.6	7.6	7.3	6.8	+1.0
oljeutsläpp vid kusterna	7.4	7.8	7.4	7.5	7.5	7.1	+0.7
användandet av kemikalier i jordbruket	7.3	7.3	7.2	7.4	7.3	7.0	+0.3
hantering av industriutsläpp	7.2	7.0	7.3	7.3	7.1	6.8	+0.2
avgaser från biltrafiken	7.1	7.5	6.9	7.3	7.1	6.7	+0.8
hantering kärnkraftens högaktiva avfall	6.6	7.0	6.3	6.6	6.5	6.8	+0.2
utrotning av djur- och växtarter	6.5	7.4	6.7	6.6	6.2	6.2	+1.2
hantering av hushållsavfall	5.1	5.6	5.4	5.4	4.7	4.7	+0.9

Kommentar: Hotuppfattningen har uppmätts på en tiogradig skala från 1 (mycket litet hot) till 10 (mycket stort hot). Diff är definierat som medeltalet i den yngsta åldersgruppen minus medeltalet i den äldsta åldersgruppen.

Många svenskar upplever alltså miljön som hotad. Men hur står det till med viljan att göra något åt problemen? I tabell 3 redovisas opinionsläget när det gäller ett antal politiska åtgärder som föreslagits i den svenska miljödebatten.

När det gäller miljövänlighet i ord kan vi konstatera att miljöperspektivet trots vikande uppmärksamhetssiffror faktiskt har en hel del stöd. Exempelvis tycker hela 81 procent av de tillfrågade att det vore bra att förbjuda tvättmedel som innehåller optiska vitmedel. Frågorna kan med avseende på åldersskillnader grupperas i tre grupper. I den första har de äldsta miljöorienterade åsikter i högsta grad och detta gäller frågorna om att sänka hastigheten på vägarna och att stoppa Öresundsbron. I den andra gruppen (fem frågor) uppmäts nästintill inga åldersskillnader alls. Notera dock att de allra yngsta är något mindre "gröna" i sina åsikter när det gäller privatbilism i innerstäderna och när det gäller att förbjuda

Tabell 3 Miljöåsikter i olika åldersgrupper 1993. Andel svarspersoner med "gröna" åsikter (procent)

		ålder					*diff*
Förslag	samtliga	15-19	20-24	25-49	50-64	65-80	15/19-65/80
förbjuda miljöskadliga tvättmedel	81	80	83	80	82	80	0
förbjuda plastflaskor/ aluminiumburkar	72	70	62	74	74	73	-3
förbjuda kemiska bekämpningsmedel	66	70	72	76	78	78	-8
lag om sortering av hushållsavfall	65	67	64	66	62	64	+3
stoppa Öresundsbron	44	44	29	41	43	56	-12
ej behålla kärnkraften*	39	55	42	39	34	34	+21
stoppa privatbilismen i innerstäderna	36	42	45	45	49	50	-8
sänka hastigheten på vägarna	34	25	16	28	40	58	-33

Kommentar: Inställningen till de olika miljöpolitiska förslagen uppmäts på en skala med svarsalternativen "mycket bra", "ganska bra", "varken bra eller dåligt" och "mycket dåligt" förslag. Andelen gröna åsikter har definierats som mycket bra plus ganska bra förslag utom för kärnkraftsfrågan som i formuläret gäller att behålla kärnkraften och då har den gröna positionen definierats som ganska dåligt plus mycket dåligt förslag. Diff är definierat som andel gröna i den yngsta åldersgruppen minus andel gröna i den äldsta åldersgruppen.

kemiska bekämpningsmedel (i jordbruket). I den tredje gruppen - kärnkraftsfrågan - återfinns den högsta andelen gröna (definierat som kärnkraftsmotstånd) i den yngsta åldersgruppen. Intressant är också att notera den troliga effekten av körkort när det gäller åsikt om att sänka hastigheten på vägarna. Andelen förespråkare för detta förslag minskar från 25 procent (15-19 år) till 16 procent (20-24 år).

Åsikter om att värna miljön är en sak, eget miljöbeteende en annan. Tidigare studier visar att sambandet mellan åsikter och beteende på miljöområdet inte är särskilt starkt även om det inte är obefintligt (Bennulf & Gilliam, 1991; Bennulf, 1994; Lindén, 1994). Det är alltså utifrån föregående tabell inte givet i vilka åldersgrupper som det mest miljövänliga beteendet återfinns. Hur sambandet mellan miljöbeteende och ålder ser ut ges besked om i tabell 4.

Tabell 4 Miljöbeteende i olika åldersgrupper 1993. Andel svarspersoner med ett miljöorienterat beteende (procent)

				ålder			*diff*
Beteende	samtliga	15-19	20-24	25-49	50-64	65-80	15/19-65/80
avstår från att köpa engångsglas*	79	69	76	78	82	83	-14
sorterar hushållsavfall	31	21	19	29	35	41	-20
handlar miljömärkta varor	28	28	19	28	26	34	-6
går/cyklar istället för motortransport	25	27	24	20	26	33	-6
äter biodynamiskt odlade grönsaker	13	12	6	10	14	22	-10
sänker hastigheten vid bilkörning	11	15	6	8	16	20	-5

Kommentar: Miljöbeteendet har uppmätts på en femgradig skala med svarsalternativen "alltid", "mycket ofta", "ganska ofta", "sällan" och "aldrig". Svarsalternativen alltid plus mycket ofta har definierats som miljöorienterat beteende. Avstår från att köpa engångsglas är definierat som de som anger att de sällan eller aldrig köper engångsglas. Diff är definierat som andel gröna i den yngsta åldersgruppen minus andel gröna i den äldsta åldersgruppen.

I linje med tidigare forskningsresultat kan vi konstatera att beteenden som är relativt lätta att utföra (avstå från att köpa engångsglas) utförs av en klart högre andel personer än mer "krävande" beteenden som t ex att avstå från att köra bil (jfr Tengström, 1990) eller att handla miljömärkta varor.

Pensionärer uppger det mest miljöorienterade beteendet på samtliga punkter. Men det är inte bland de allra yngsta som det minst miljöorienterade beteendet är mest utbrett. Det är istället i den något äldre gruppen 20-24 år som det är sämst beställt med miljöbeteendet och det gäller även för gruppen 25-49 år. Resultaten kan mycket väl tolkas i termer av en livscykel. I skolåldern, utan ansvar för en egen familj och krav från yrkeslivet, finns tid och goda förutsättningar för ett miljöorienterat beteende. Under de intensiva åren med familjebildning och yrkesliv framstår t ex bilen som mer oundgänglig för många och tiden att välja de miljömärkta produkterna är mer knapp. På ålderns höst ökar återigen förutsättningarna för att ha miljön i åtanke. Det framstår som mindre påfrestande att lägga tid på t ex sopsortering av hushållsavfallet. Det kan också vara värt att påpeka att andelen svenskar med ett miljöorienterat beteende har ökat något jämfört med 1992 (samtliga sex undersök-

ta beteenden) trots att andelen svenskar som bedömt miljön som ett viktigt samhällsproblem minskat under samma period.

Steg 2: De engagerade ungdomarna

En ordinär ung person är alltså inte särskilt mycket mer miljömedveten än vem som helst. Men hur är det med de aktiva ungdomarna? I detta steg skall vi analysera en sådan grupp, representanterna på ungdomarnas miljöriksdag hösten 1994.

Ungdomens miljöriksdag drivs av Fältbiologerna i Sverige tillsammans med Det Naturliga Steget (se Carle 1996b för en utförligare presentation). Miljöriksdagen är ett miljöarbete som framförallt görs av ungdomar ute på landet skolor. Miljöarbetet bedrivs året runt men under några intensiva dagar under oktober månad varje år kulminerar arbetet med en större miljömanifestation över hela landet. Då samlas ca 300 delegater i Stockholm och samordnar det intensiva miljöarbete som bedrivs av ca 150 000 ungdomar runt om på Sveriges högstadie- och gymnasieskolor. Till sin hjälp har ungdomarna en lång rad handledare på skolorna, ett digert arbetsmaterial med frågor, arbetsuppgifter och projektförslag sammanställt av Ungdomens miljöriksdag. Ungdomarna kan samarbeta med effektiva media- och kommunikationskanaler via fax, telefon och dator vilket tillhandahålls av de sponsorer från olika telekommunikations- och datorföretag som stöder miljöriksdagen och Det naturliga steget.

Det unika med Ungdomens miljöriksdag är att dess verksamhet i stort sett enbart leds och drivs av ungdomar som är eller har varit aktiva inom fältbiologerna. Miljöriksdagens bas är därmed den stora erfarenhet och kunskap om natur och miljö som under flera decennier samlats inom organisationen fältbiologerna, den enda miljörganisation som med rätta kan kalla sig en ungdomsorganisation. Efter 25 år fyllda får man inte längre vara aktiv medlem inom Fältbiologerna utan enbart stödmedlem (Klöfver 1995). Ungdomens miljöriksdag har från och med nu tagit klivet ut i Europa och under den andra veckan i oktober 1995 samlades ungdomar från sex länder till en gemensam miljöriksdag (Carle 1996b).

Den analys av ungdomars miljömedvetande och miljöengagemang som redovisas här är ett försök att besvara frågan om miljöriksdagens ung-

domar kan betraktas som en s k förtrupp - en grupp av ungdomar med särskilda natursyner som kan tänkas leda andra ungdomsgrupper?

Fältbiologerna var tidiga med att agera konkret. Deras aktioner har emellertid på ett intressant sätt ändrat karaktär. Fram till mitten av 1960-talet sysslade man mest med "traditionell" föreningsaktivitet, föredrag, utställningar och naturarbete som anordnandet av viltstigar. Man lade också ned mycket arbete på inventering av flora, fauna och djur. Fältbiologerna genomförde också tillsammans med Svenska naturskyddsföreningen fågelräkningar med vars hjälp man sedemera kunde påvisa miljögifternas inverkan. Efterhand har emellertid fältbiologerna sysslat mer och mer med aktioner för att på det sättet påvisa miljöförstöringen. Man har försökt väcka uppmärksamhet via medier genom allt mer spektakulära aktioner. 1971/72 samlade man in tomburkar och sände dem till myndigheter och tillverkare, 1972/73 samlade man in reklam och sände det vidare till berörda parter. Fältbiologerna genomförde symboliska "engångs-förpackningsrån" mot McDonalds 1982/83 och symboliska flygkapningar på Arlanda (man kapade vingarna på en flygplansmodell som man burit in i vänthallen på Arlanda). Detta sätt att agera liknar en generell utveckling som skett inom många sociala rörelser under 1970- och 80-talen. Man agerar oftare på en offentlig arena med mer eller mindre spektakulära aktioner (se t ex Eyerman & Jamison 1991; Klandermans 1991; Melucci 1987, 1992).

Men frågan är vilka budskap man sänder ut till andra ungdomar? Kan det vara så att aktioner förstärker avståndet mellan eliten och massan (eller mellan förtrupperna och bakvagnen som de unga anarkisterna sa i Köpenhamn under 1980-talet). Kan det vara så att Fältbiologerna, med deras relativt välartikulerade miljösyn och allt mer spektakulära aktioner, i själva verket belyser en långsam utveckling av miljörörelserna som kanske idag har blivit en realitet i det moderna samhället - den stora massan av ungdomar uppvisar ingen särskilt utvecklad miljösyn, de agerar passivt med ekonomiskt stöd till grupper som får agera åt dem. Kan det vara möjligt att man även inom de aktiva på miljöriksdagen kan finna denna polarisering mellan en aktiv och medveten elit och en mer passiv massa?

Låta oss ta ett litet exempel från observationerna vid miljöriksdagen 1994. Under konferensen i Stockholm pågick en mängd olika aktiviteter; bl a ett antal workshops och miniföreläsningar. Stora pappersark

sattes upp på en vägg med rubriken på workshopen och man fick anteckna sig på det man ville gå på. Det handlande om allt från organisationsfrågor och fågelräkning till utomparlamentariska aktioner. Det var intressant att vandra runt på dessa olika workshops och bara studera anslaget i de olika tillställningarna. En av de mest välbesökta var workshopen om aktioner. Föredragshållaren var en kvinna runt 20 år som utseendemässigt var klart avvikande från flertalet andra föredragshållare, med halvt rakat huvud, klädd som en svartrockare och med en intensiv framtoning. Med hög och välartikulerad röst beskrev hon vad man får och inte får göra inom ramen för lagliga demonstrationer. Vi fick höra hur man kan bryta mot lagen utan att bli straffad, hur minderåriga kan användas vid aktioner eftersom de inte kan straffas, att man kan och bör vägra säga sitt namn till polisen och att man har rätt att i vissa miljöfrågor överskrida lagen eftersom rätten till liv och miljö står över lagen. Man har en översamhällelig rätt på sin sida. Budskapet var glasklart - det är rätt att bryta mot lagen om det gäller att skydda miljön (Carle 1996b).

Vid samtal med en lång rad andra aktiva vid konferensen skruvade en hel del av dem nervöst på sig när denna typ av rättfärdigande av lagbrott fördes på tal. Var detta sanktionerat från högre ort? Ställer man sig i gemen som ungdom och miljöaktiv bakom denna typ av aktioner? Det framstod som en het potatis som man helst av allt inte ville diskutera. Man tar principiellt sett ändå helt avstånd från alla typer av aktioner som medvetet syftar till att bryta mot lagen eller där syftet är att provocera fram ett agerande från polisen som kan leda till våld eller våldsamheter. Miljöriksdagen vill snarare uppmuntra till att agera kraftfullt inom systemets ramar, med motiveringen att ju fler som t ex ändrar sitt köpbeteende eller påverkar politiker och beslutsfattare desto snabbare och effektivare påverkas samhället och företagen. Miljöriksdagen vill vara ett parlamentariskt organ som skall lära ungdomar att agera inom parlamentarismens alla möjligheter och begränsningar.

I en enkätundersökning frågade vi ungdomarna på miljöriksdagen 1994 om vad de själva gör eller har gjort för att förbättra miljön. Nedan skall vi sammanfatta några av huvudresultaten som redovisas på ett mer utförligt sätt av Carle (1996b).

Låt oss först se till vilka miljöhandlingar som delegaterna själva utför i vardagslivet. Rangordnas handlingar utifrån hur ofta de utförs finner vi

tre grupper av handlingar. Handlingarna som har med *återvinning* att göra utförs ofta, fenomen som att *undvika vissa varor* men att prioritera *miljömärkta* varor utförs ganska ofta medan "arbetsamma" saker som att *sortera sopor* och *hushålla* med el och varmvatten utförs mer sällan (Carle 1996).

En annan typ av miljöhandlingar är de som gäller olika typer av politiska handlingar. I tabell 5 redovisas hur aktiva ungdomarna på miljöriksdagen var när det gäller att utföra politiska handlingar.

Tabell 5 Politiska miljöhandlingar bland deltagare på Ungdomarnas miljöriksdag 1994. Andel som utför respektive handling

Påverka föräldrar	67
Plockat skräp	56
Protestlista	56
Påverkat kamrater	56
Lyssnat på föredrag	50
Kontaktat skolan	46
Bidrag till miljöorganisation	43
Handlat alternativt	42
Medlem i miljöorganisation	37
Kontaktat företag	25
Organiserat miljögrupp	24
Avböjt reklam	24
Kontaktat handlare	22
Kontaktat myndighet	22
Demonstrerat i miljöfråga	20
Kontaktat politiker	20
Skrivit insändare	18
Organiserat miljöaktion	16

Kommentar: Frågeformuleringar och undersökningspopulation redovisas närmare i Carle (1996b). Antalet svarspersoner uppgår till 425.

Aktionerna kan delas in i tre grupper, de man utför ofta (mer än 50 procent säger sig göra detta), relativt ofta (mellan 25 och 50 procent gör handlingen) och sällan (under 25 procent gör handlingen). Till den första gruppen av handlingar hör att påverka föräldrar, plocka skräp, skriva protestlista samt påverka kamrater. Till den andra gruppen hör

handlingar som att lyssna på föredrag, kontaktat skolan, bidrag till miljöorganisation, handla alternativt, vara medlem i miljöorganisation samt kontakta företag. Mindre än en fjärdedel har gjort handlingar som att organisera miljögrupp, avböjt reklam, kontaktat handlare eller myndighet, demonstrerat i miljöfråga, skrivit insändare, organiserat miljöaktion och kontaktat politiker.

Rangordningen av handlingarna är påfallande lik den som framkom vid en riksrepresentativ undersökning utförd 1992 (Carle & Sjöstrand 1993). Det som skiljer sig är den klart större andelen som är engagerade genom olika miljöorganisationer, via bidrag, aktioner och medlemskap. Detta kan förklaras av det faktum att en högre andel i gruppen jämfört med ett riksgenomsnitt också är medlemmar i olika organisationer.

En fråga ställdes om kunskaper om miljöfrågan *"Varifrån har Du fått dina kunskaper i miljöfrågor?"*. Liknande frågor har ställts i riksrepresentativa undersökningar. Tidigare undersökningar har indikerat att massmedier har en stor betydelse för miljökunskapen. Men det framgår också att skolan har en stor och betydelsefull roll för ungdomars miljökunskaper, större än massmedier och organisationer (Carle & Sjöstrand 1993). Frågan är om inte skolans roll kanske underskattas i dessa sammanhang. Ofta tänker man inte på att flertalet av dagens ungdomar till den dag de fyller 19 år i princip tillbringat 12 år inom skolans värld, i genomsnitt 5 timmar om dagen 5 dagar i veckan. Jämför man detta med vilken ordinär arbetsplats som helst och funderar över den styrka och betydelse skolan har för att forma kunskap, attityder och handlingsmönster är den svår att undervärdera. Man kan lugnt påstå att strategin från ungdomens miljöriksdags sida att verka genom skolan, att använda sig av massmedier och kunskap, fakta och information och en kollektiv arbetsform fri från vad som kan associeras till parti- och organisationsväsende, träffat rätt om man studerar resultaten i tabell 6.

Vilka kunskapskanaler anser ungdomarna har varit de viktigaste för dem när det gäller deras kunskaper om miljöfråga? Svaren rangordnade utifrån de medelbetyg som ungdomarna satt på respektive kanal som kunskapskälla (betyg 1-5) redovisas i tabell 7.

Tabell 6 Vilka kunskapskällor är viktigast? Deltagarna på Ungdomarnas miljöriksdag 1994 betygsätter olika källor. Medeltal på en skala från inte viktig (1) till mycket viktig (5)

Skolan	3.6
TV	3.6
Tidskrifter	3.2
Miljöorganisationer	3.1
Böcker	3.0
Föräldrar	2.8
Kamrater	2.8
Radio	2.8
Politiska partier	2.5
Miljöjippon/festivaler/mässor	2.3
Friluftsfrämjandet/scouter etc.	2.2
Syskon	2.0

Kommentar: Frågeformuleringar och undersökningspopulation redovisas närmare i Carle (1996b).

Skolan, TV, tidskrifter och miljöorganisationer har haft störst betydelse för ungdomarnas miljökunskaper. Därnäst föräldrar, kamrater, radio och politiska partier. Minst betydelse tillmäter man miljöjippon, naturföreningar och syskon. Rangordningen stämmer förbluffande väl överens med en liknande fråga som ställdes vid en undersökning med ett riksrepresentativ urval 1992 (Carle & Sjöstrand 1993).

Vi frågade ungdomarna om ett antal olika förslag på hur man bäst skall driva på miljöarbetet i samhället. Denna fråga handlar specifikt om undran inför en radikalisering inom miljöområdet - är det så att ungdomar förordar ett mer radikalt miljöarbete och att man vänder parlamentarismen ryggen? Här kan man också få en uppfattning om det som ovan karakteriserades som ett potentiellt miljömedvetande, dvs man anger vad man skulle kunna tänka sig göra eller om man anser att den eller den typen av handling är riktig eller rimlig. Denna fråga avser att mäta vilket man anser är det bästa sättet att driva på miljöarbetet (se tabell 7).

Tabell 7 Hur bedrivs bäst miljöarbetet i samhället? Deltagarna på Ungdomarnas miljöriksdag 1994 betygsätter olika arbetsformer. Medeltal på en skala från inte viktig (1) till mycket viktig (5)

Köpa miljövänligt	4.2
Mer opinion	4.0
Stödja organisation som medlem	3.9
Stödja organisation ekonomiskt	3.8
Mer bojkotter m.m.	3.8
Mer fakta	3.8
Enbart köpa miljövänliga varor	3.8
Rösta på parti med miljöprofil	3.6
Mer massmöten	3.5
Medlem i miljövänligt parti	3.4
Lägre inomhustemperatur	3.2
Avstå moped	3.2
Mer direktaktioner	3.2
Avstå MC	3.1
Rösta på miljöparti	3.1
Avstå köra bil	3.0
Avstå flyg	2.8
Förhindra trafik	2.5
Avstå charter	2.5
Mer fysiskt våld	2.1

Kommentar: Frågeformuleringar och undersökningspopulation redovisas närmare i Carle (1996).

Flest sympatier samlar aktiviteter som på ett mer indirekt sätt påverkar miljöarbetet. Direktaktioner, att tillgripa våld och förhindra arbete samlar inte alls lika stor sympati. Men inte heller åtgärder som att avstå från charter, flyg, köra bil, MC och moped samlar särskilt imponerande stort stöd. Det är uppenbart att opinionsbildning och olika typer av konsumtionsbeteenden och bojkotter samt fakta är det som samlar de största sympatierna. Detta är den typ av åtgärder som ungdomarna anser vara de mest effektiva för att påverka miljöarbetet i samhället. Detta är ett resultat som ligger i linje med vad som framkommit i motsvarande undersökningar.

Merparten av ungdomarna ägnar sig åt någon miljöhandling. De flesta handlingar är inriktade mot aktiviteter i vardagslivet. Ett färre antal ägnar sig åt kollektiva aktioner och demonstrationer. Jämfört med ett

riksrepresentativt urval är ungdomarna på miljöriksdagen dock avsevärt mer aktiva och delaktiga i olika miljöhandlingar.

Utifrån tillgängliga bakgrundsdata kan man, för att sammanfatta, säga att den undersökta gruppen i många stycken representerar ett genomsnitt av ungdomar i motsvarande åldersgrupper. Men det finns skillnader. Delegaterna på miljöriksdagen är till viss del en förtrupp. En grupp med särskilda miljöåsikter. Men de jämförelser vi gjort med undersökningar av andra ungdomsgrupper indikerar ändå att skillnaderna inte är så stora. Det går alltså inte enkelt att svara ja eller nej på frågan om ungdomens miljöriksdag bidragit till ett ökat politiskt engagemang. Ungdomarnas miljöhandlingar och miljöaktiviteter verkar vara något mer omfattande än vad som gäller för motsvarande ungdomsgrupper. Emellertid vet vi inte om detta beror på ungdomens miljöriksdag eller det faktum att gruppen rent defintionsmässigt är en utvald miljöengagerad grupp, annars hade de ju inte engagerat sig och blivit utvalda av sina respektive skolor. Intresset för politik och samhällsfrågor, parlamentariska åtgärder och andra politiska handlingar skiljer sig inte påtagligt från jämförbara grupper.

Steg 3: Ungdomarnas genomslag i miljöarbetet

Ungdomar är inte särskilt mer miljömedvetna än människor i andra grupper, men de stödjer trots detta gärna miljörörelser och aktiviteter (steg 1). Detta tar sig uttryck i ett större engagemang i vissa grupper. Men frågan är vilken betydelse detta engagemang har? (steg 2) I det tredje steget skall vi kortfattat runda av detta kapitel med en analys av just denna frågeställning. Har det arbete som ungdomarna bedriver vid miljöriksdagen någon politisk betydelse? Detta är en frågeställning som näppeligen låter sig slutgiltigt besvaras med samhällsvetenskapliga metoder, åtminstone inte på något enkelt sätt. Men vi kan ändå ta ett första steg mot ett svar på frågeställningen. Vi har låtit landets samtliga kommunala miljöchefer bedöma betydelsen av ungdomarnas miljöriksdag i jämförelse med andra aktörer i miljöarbetet (ungefär 70 procent besvarade enkäten). Miljöcheferna har tillika fått bedöma vilket förtroende de har för gruppernas miljöarbete. I tabell 8 redovisas miljöchefernas bedömningar av femton aktörers genomslag i miljöarbetet och i tabell 9 redovisas förtroendet för motsvarande aktörer.

Tabell 8 Miljöchefernas bedömning av olika samhällsaktörers betydelse för miljövårdsarbetet i den egna kommunen 1995 (procent och balansmått)

Samhällsaktör	Mycket stor betydelse	Ganska stor betydelse	Ganska liten betydelse	Mycket liten betydelse	Totalt %	Balans-mått
Länsmyndigheter	16	63	19	2	100	+58
Naturskyddsföreningen	17	54	26	3	100	+42
Miljöansvariga i företag/industri	13	52	27	8	100	+30
Statliga myndigheter	17	46	29	8	100	+26
Regeringen	17	41	31	11	100	+16
Journalister	10	40	34	16	100	0
Miljöforskare på universitet/högskola	5	37	40	18	100	-16
Lokala aktionsgrupper	7	29	36	28	100	-28
Miljöpartiet	5	26	43	26	100	-38
EU	5	20	44	31	100	-50
Fältbiologerna	4	16	44	36	100	-60
q2000	2	16	44	38	100	-64
Ungdomarnas miljöriksdag	1	12	39	48	100	-74
Greenpeace	1	10	42	47	100	-78
Björn Gillbergs miljöcentrum	1	9	33	57	100	-80

Kommentar: Se Bennulf, Lundin och Petersson (1996) för detaljer. Frågorna har besvarats av 73 procent av landets kommunala miljöchefer.

Miljöcheferna anger också en hög betydelse för länsmyndigheter. Myndigheter och företag bedöms också som viktiga och detta gäller även SNF - naturskyddsföreningen. Siffrorna är nedslående för ungdomarna. Miljöcheferna bedömer såväl q2000 som Ungdomarnas miljöriksdag som mindre betydelsefull. Men ungdomarnas miljöriksdag uppvisar inte den lägsta siffran. Och när det gäller förtroende så blir siffrorna, som framgår av den sista tabellen, högre.

Tabell 9 Miljöchefernas förtroende för olika samhällsaktörers arbete för miljön 1995 (procent och balansmått)

Samhällsaktör	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Ganska litet förtroende	Mycket litet förtroende	Totalt %	Balansmått
Naturskyddsföreningen	54	41	4	0	100	+91
Fältbiologerna	19	68	12	1	100	+74
Miljöforskare på universitet/högskola	22	63	14	1	100	+70
Länsmyndigheter	11	66	20	3	100	+54
q2000	11	64	22	3	100	+50
Greenpeace	8	63	24	5	100	+42
Statliga myndigheter	6	61	30	3	100	+34
Miljöansvariga i industri/företag	3	63	31	3	100	+32
Ungdomarnas miljöriksdag	6	54	36	4	100	+20
Björn Gillbergs miljöcentrum	8	49	35	8	100	+14
Miljöpartiet	4	47	37	12	100	+2
Lokala aktionsgrupper	3	45	41	10	100	-3
Regeringen	2	35	52	11	100	-26
Journalister	1	27	51	21	100	-55
EU	2	15	54	29	100	-66

Kommentar: Se Bennulf, Lundin och Petersson (1996) för detaljer.

Ungdomarnas miljöriksdag tycks alltså inte vara någon maktfaktor av särskild tyngd att räkna med i miljöarbetet. Men den är inte helt uträknad. Inte minst förtroendesiffrorna pekar på att man har potential att utvecklas. Men då gäller det att arbeta med ett intensifierat opinionsbildningsarbete, något som ungdomarna på miljöriksdagen själva framhållit som en av de politiskt sett viktigaste uppgifterna. Man måste synas och bli mer känd. Då kan ungdomarnas miljöriksdag spela en roll i miljöarbetet. Och så måste man fråga sig vad man kan göra för att förbättra miljömedvetenheten, både i de egna leden och bland såväl ungdomar som vuxna i allmänhet.

För att sammanfatta kan vi säga att svenska ungdomar varken är mer eller mindre "gröna" än andra åldersgrupper. Det finns skillnader beroende på vilka indikatorer som analyseras. Att stödja miljörörelsen är något som går hem bland ungdomar. De aktivt engagerade ungdomarna har många idéer och bedriver ett aktivt miljöarbete. Men frågan är vilken betydelse det har när det gäller politiskt beslutsfattande.

Referenslitteratur

Andersson, Å E, Fürth T, & Holmberg, I 1993 *70-talister. Omvärderingar förr, nu och i framtiden* Stockholm: Natur och Kultur

Bennulf, M (1994): *Miljöopionionen i Sverige.* Dailogos. Lund.

Bennulf, M & Gilljam M 1991 "Snacka går ju - men vem handlar miljövänligt?" I Weibull, L & Holmberg, S (red) *Åsikter om massmedier och samhälle* Göteborgs Universitet: Statsvetenskapliga institutionen, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Förvaltningshögskolan. SOM-rapport 7.

Bennulf, M, Lundin, U och Petersson, S (1996) Lokalt miljöarbete 1995. Teknisk rapport. *Arbetsrapport 10* Göteborgs Universitet: CEFOS

Bennulf, M & Selin, H 1993a "Miljö versus ekonomi. Blir vi mindre miljövändliga i kristider? I Holmberg, S & Weibull, L (red) *Perspektiv på krisen* Göteborgs Universitet: Statsvetenskapliga institutionen, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Förvaltningshögskolan. SOM-rapport 9.

Bennulf, M & Selin, H 1993b "Miljökatalogen Göteborgsdelen - fiasko eller succé?" I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion* Göteborgs Universitet: Statsvetenskapliga institutionen, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Förvaltningshögskolan. SOM-rapport 10.

Bennulf, M & Selin, H (1994) "Skiftningar i grönt. Om livsstilar och miljö i olika sociala grupper" Manus för publicering i bok om "Livsstilar och miljö" utgiven av Forskningsrådsnämnden (FRN).

Carle, J (1994) *Ungdom och politiskt engagemang*, i SOU 1994:73.

Carle, J (1996a) *Ungdomarnas miljöriksdag 1994* (manuskript) Göteborgs Universitet: Sociologiska institutionen

Carle, J (1996b) *Attitudes and Environmental Habits among European Youth* (manuskript) Göteborgs Universitet: Sociologiska institutionen

Carle, J & Sjöstrand,P (1991): *Ungdom, politik och inflytande.* Statens ungdomsråd. Stockholm.

Carle, J & Sjöstrand, P (1993): *Ung och Grön. Ungdomars miljöintresse och engagemang.* Statens ungdomsråd. Stockholm.

Carle, J & Sjöstrand, P (1995): *Från diskotek till hypotek. Ungdomars ekonomi och konsumtion.* Ungdomsstyrelsen. Stockholm.

Crook, S, Pakulski, J & Waters, M (1992): *Postmodernization. Change in advanced society.* Sage publications. London.

Dalton, R-J & Kuechler (eds) (1990): *Challenging the Political Order. New Social and Political Movements in Western Democracies.* Polity Press. Cambridge.

Dalton, Russel J (1994): *The Green Rainbow. Environmental groups in Western Europe.* Yale University Press. New Haven & London.

Eyerman, R & Jamison, A (1987): *Miljökunskap som organisatoriskt vapen: Fallet Greenpeace,* i Sociologisk Forskning, nr 2. 1987.

Eyerman, R & Jamison, A (1991): *Social Movements. A Cognitive Approach.* Politity Press. Cambridge.

Gilljam, M & Holmberg, S 1993 *Väljarna inför 90-talet* Stockholm: Norstedts

Gilljam, M och Holmberg, S (1995) *Väljarnas val* Stockholm: Norstedts

Inglehart, R (1977) *The Silent Revolution.* Princeton University Press.

Inglehart, R (1990) "*Values, Ideology and Cognitive Mobilization in New Social Movement*", i Russel-J Dalton & Kuechler, M (eds.) Challenging the Political Order. New social och Political Movements in Western Democracies. Cambrigde Policy Press.

Klandermans, B(1991): *New Social Movemenst and Resource Mobilization: The European and the American Approach Revisited,* i Rucht, D (Eds)(1991): Research on Social Movements. The State of the Art in Western Europe and the USA. Campus Verlag Framkfurt am Main/Westview Press. Boulder, Colorado.

Klöfver, H (1995) *Miljömedvetande och livsstil bland organiserade ungdomar.* Linköpings universitet: Tema V.

Lindén, A-L 1994 *Människa och miljö* Stockholm: Carlssons.

Melucci, A (1989): *Nomads of the present. Social movements and individual needs in contemporary society.* Hutchinson Radius. London.

Melucci, A (1992): *What is "new" in new Social movements,* in Carle, J & Peterson, A (eds) (1992): Social movements and social change. Research report nr 110, from the Department of Sociology. University of Gothenburg.

SOU 1990:44 (1990): *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport.* Allmänna förlaget. Stockholm.

SOU 1994:74: *Ungdomars välfärd och värderingar.* Fritzes. Stockholm.

Tengström, E 1990 *Bilismen - i kris?* Stockholm: Rabén & Sjögren.

Togeby, L (1989)*: Ens og Forskellig. Gresrodsdeltagelse i Norden.* Politica. Århus.

SOM-INSTITUTETS UNDERSÖKNINGAR

ANNA RÖNSTRÖM

SOM-institutet genomför varje år omfattande undersökningar av det svenska folkets synpunkter och åsikter i en lång rad frågor som rör samhälle, opinion och massmedia. SOM-institutet är ett samarbete mellan tre institutioner vid Göteborgs universitet; Förvaltningshögskolan, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Statsvetenskapliga institutionen. Grunden i SOM-institutets verksamhet är den nationella undersökning som kallas Riks-SOM. Den har genomförts varje år sedan 1986. Ett antal forskningsprojekt vid de tre institutionerna medverkar i SOM-undersökningarna, vilket gör att undersökningarna får bredd. Varje SOM-undersökning genomförs med i det närmaste identiska förutsättningar. Möjligheter till jämförelse mellan åren är därför stora. För detaljerad information om respektive undersökning, se SOM-institutets rapporter respektive år. Sedan 1992 genomförs också en västsvensk motsvarighet, kallad Väst-SOM. Undersökningarna görs i form av postenkäter, som de svarande får besvara i hemmet och sedan skicka in. Själva fältarbetet görs av ett undersökningsinstitut. Uppsatserna i denna skrift baseras på resultat från SOM-undersökningarna och är helt och hållet inriktade på ungdomar och deras attityd och åsikter. Ungdomar har definierats till personer mellan 15 och 29 år.

Population och urval

Urvalet i SOM är ett OSU (obundet slumpmässigt urval) på 2 800 personer i hela landet. Personerna är i åldern 15-80 år. Urvalet inkluderar personer bosatta i Sverige, alltså även utländska medborgare som bor i Sverige. Fram till 1992 såg urvalet något annorlunda ut. Då bestod urvalet endast av 2 500 personer i åldern 15-75 år och utländska medborgare var inte inkluderade.

Frågeformulär och svarsfrekvens

Frågeformuläret har utarbetats i samarbete mellan SOM-institutet och de olika forskningsprojekt som medverkar i SOM-undersökningen. Formuläret har delats in i sex sammanhållna block: massmedier, politik och samhälle, energi, kärnkraft och miljö, Sverige och omvärlden, fritid och bakgrundsfrågor. SOM-undersökningarna har under de nio år de har genomförts haft en mycket bra svarsfrekvens. Svarsfrekvensen för samhällsvetenskapliga studier i postenkätformat ligger i allmänhet på mellan 60 och 70 procent, beroende på geografiskt område och typ av svarspersoner. Svarsfrekvensen för SOM-undersökningarna har under åren varierat mellan 66 och 71 procent. 1994 års undersökning hade en svarsfrekvens på 67 procent, vilket är ett bra resultat. Svarsfrekvensen räknas på det egentliga urvalet. Från det ursprungliga urvalet kan 242 personer räknas bort som naturligt bortfall. Det rör sig om personer som är sjuka, bor utomlands, inte talar svenska eller har flyttat. Det egentliga urvalet hamnar då på 2 558 personer och med 1 704 svarande får vi en svarsfrekvens på 67 procent.

Efter nio SOM-undersökningar har man kunnat utskilja ett visst mönster när det gäller hur stor svarsbenägenheten är i olika grupper. Vad gäller svarsbenägenheten hos män och kvinnor finns det inga större skillnader. Det är i allmänhet så att personer i åldersgrupperna runt 25 år har en något lägre svarsandel. Det beror sannolikt på den livssituation människor i de åldrarna befinner sig i. Många studerar, har småbarn och lever ett allmänt aktivt liv. De yngsta i den åldersgruppen som är aktuell i denna skrift - 15-19-åringarna - brukar ofta svara i högre utsträckning. Den grupp som oftast svarar bäst är åldersgrupperna mellan 40 och 65 år. SOM-undersökningarnas representativitet, när det gäller åldersgruppernas fördelning, är mycket god. Både bland urvalet och bland de svarande är fördelningen i det närmaste identisk med Sverige totalt.

Tabell 1 Jämförelse mellan bakgrundsvariabler i SOM-undersökningarna 1986-1994 och samtliga svenskar

	SOM -86	SOM -87	SOM -88	SOM -89	SOM -90	SOM -91	SOM -92	SOM -93	SOM -94	Samtliga svenskar
Kön										
Män	51	49	47	48	51	52	52	50	49	49
Kvinnor	49	51	53	52	49	48	48	50	51	51
Ålder										
15-29 år	30	26	27	26	26	26	25	25	24	26
30-49 år	34	37	36	39	37	37	37	37	35	36
50-75 år	36	37	37	35	37	37	34	34	37	33
76-80 år							4	4	4	5
Arbetstid										
Heltid	76	74	74	76	77	78	78	79	80	81
Deltid	24	26	26	24	23	22	22	21	21	19
Sektor										
Statlig	17	17	18	16	15	13	16	15	15	10
Kommunal	28	28	27	31	27	30	27	28	29	31
Privat	55	55	55	53	58	57	57	57	56	59
Facktillhörighet										
LO	59	59	55	56	56	56	53	56	56	58
TCO	33	33	33	34	32	32	33	32	31	33
SACO	8	8	12	10	13	12	13	12	13	9

Representativitet

Representativiteten har prövats genom att fördelningen på olika bakgrundsvariabler i SOM-undersökningarna jämförts med tillgängliga siffror på befolkningens sammansättning. SOM-undersökningarna har alltid stämt mycket bra överens med svenska folkets fördelning. SOM:s svarspopulation har hög representativitet. Några förändringar kan man dock se under åren. Den största förändringen är andelen förvärvsarbetate som låg stabilt under åren 1986 till 1990 för att sedan minska väsentligt kommande år. 1994 har dock siffran ökat något, från 52 procent till 54 procent. Andelen arbetslösa har under samma tid ökat. En annan siffra som ökat är det subjektiva intresset för politik. I 1994 års undersökning uppgav 58 procent att de var mycket eller något intresserade av politik, mot 47 procent i den första SOM-undersökningen 1986.

Referenser

Bennulf, Martin (1991) "Samhälle Opinion Massmedia 1989 - metod och genomförande" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Medier och opinioner*. SOM-undersökningen 1990. SOM-rapport nr 5. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Björkqvist, Karin (1988) "Metodredovisning" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *SOM-undersökningen 1987*. SOM-rapport nr 2. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Björkqvist, Karin (1989) *SOM-undersökningen 1988. Metod frågeformulär kodbok*. SOM-rapport nr 3. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Kratz, Charlotta (1991) "Metod - genomförande, tillförlitlighet" i Weibull, Lennart och Holmberg, Sören (red) *Åsikter om massmedier och samhälle*. SOM-rapport nr 7. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Kratz, Charlotta (1992) "SOM-undersökningen 1991: Genomförande och tillförlitlighet" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Trendbrott*. SOM-rapport nr 8. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Reimer, Bo (1987) "SOM-undersökningen 1986: uppläggning och utfall" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *SOM-undersökningen 1986. Genomförande Deltagare Huvudresultat*. SOM-rapport nr 1. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Rönström, Anna (1993) "SOM-undersökningen 1992. Genomförande och utfall" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Perspektiv på krisen*. SOM-rapport nr 9. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Rönström, Anna (1994) "Samhälle Opinion Massmedia 1993" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Vägval*. SOM-rapport nr 11. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Rönström, Anna (1994) "SOM-undersökningen 1994. Genomförande och tillförlitlighet" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Det gamla riket*. SOM-rapport nr 13. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

FÖRFATTARNA

Martin Bennulf, fil dr, är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen och CEFOS, Göteborgs universitet. Han sysslar med forskning kring miljöopinion och lokalt miljöarbete.

Jan Carle, fil lic, är verksam vid Sociologiska institutionen, vid Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad opinion ungdomsfrågor.

Magnus Hagevi, fil lic, är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på riksdagen och människors religiösa och politiska uppfattningar.

Gunilla Jarlbro, docent, är verksam vid Avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap (MKV), Lunds universitet. Hennes forskning är inriktad på riskperception, särskilt hälsorisker och hälsokommunikation.

Henric Oscarsson, fil lic, är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han forskar kring avstånd och konfliktstrukturer i partisystemet.

Maria Oskarson, fil dr, är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på väljarbeteende, främst dess sociala baser och könsskillnader i politiken.

Anna Rönström, biträdande forskare, är verksam inom SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hon samordnar SOM-undersökningarna och verksamheten inom SOM-institutet.

Henrik Selin, byrådirektör, är verksam på Riksrevisionsverket.

Ingela Wadbring, biträdande forskare, är verksam vid Dagspresskollegiet vid Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.